

III ФОРМИРАЊЕ ПОСАВСКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА И ДЕЈСТВА ЧЕТА

Припреме за оружјаи устанак биле су све интензивније. Скоро сви чланови среских комитета КПЈ за Обреновац и Уб били су избегли у шуме и преко некомпромитованих чланова КПЈ одржавали везу са окружним комитетима у Ваљево и Београду, а ови су били у свакодневном контакту са Покрајинским комитетом КПЈ за Србију и ЦК КПЈ. Комунисти су се сматрали мобилисаним. Састајали су се са пријатељима, познаницима и критиковали краља, избегличку владу, руководства разних грађанских партија, што су напустили народ и оставили га на милост и немилост окупатору. Уз то су вршили организационе, политичке и психолошке припреме како себе тако и других људи за устанак. Надали су се да ће прва земља социјализма, Совјетски Савез, успети да се одупре најезди фашизма и да ће брзо зауставити и уништити Хитлерове хорде и њихове савезнике.

Упорно се радило где је ко могао и како је знао и умео. Чланови КПЈ су тежили да изврше задатке и да покажу иницијативу. Најважније је било пружити људима праву информацију и улити им наду и веру. Радио-Београд и штампа - дириговани од стране Немаца - доносили су вести о успесима немачке војске, претили народу, забрањивали окупљање, тражили оружје, па и ловачке пушке, Упркос тешким условима комунисти су се стално састајали. Милосав Павловић је пронашао и довео Андрију Мазинанина да говори у Љубинићу, селу које је припадало Обреновцу. У Бабића шумарку удаљеном од

сеоских кућа сакупило се тридесетак људи, претежно младих. Окружили су Андрију, који је водио разговор:

- Ових дана ћемо формирати чету партизана. Борба ће бити тешка. Непријатељ је јак. Морамо се угледати на наше претке који се нису дали покорити. Очекујемо добровољце, никога не желимо да терамо. Нека сваки сам одлучи - рекао је на крају Андрија.

Сви присутни су ћутали. То је потрајало само неколико минута. Онда се разговор наставио о пољопривреди, о пшеници коју је требало косити. Обрад Борђевић је започео:

- Није се лако одлучити. Непријатељ је јак. Био сам јуче у Београду и видео немачке војнике. Има их много. Добро су наоружани. Видео сам их и у Обреновцу и Убу. Све је то око нас.

За реч се јавио Јанко Симић:

- Нисам комуниста, али видим да једино они мисле о Југославији и на све народе, на сељацима и радницима. Не могу се одлучити, али моја помоћ неће изостати.

Сличних скупова било је и у другим селима Тамнаве и Посавине на којима су разговоре водили Светислав Пандуровић, Милан и Рајко Михаиловић, Срба Јосиповић, Раде Тадић, Бора Борђевић, Миле Манић, Милорад и Милосав Јовановић, Дара Тадић, Миладин Петровић и други.

На састанку ваљевског Окружног комитета КПЈ, одржаном 25. јуна у Ваљеву, у кући Зоре Ристивојевић, у улици Кнеза Јовице број 2, донесена је одлука да се формира Ваљевски партизански одред, одређена команда, и постигнут договор о командама будућих чета. Три дана касније, 28. јуна, секретар Окружног комитета и политички комесар Ваљевског одреда, Милосав Милосављевић, позвао је у Ваљево Андрију Мазина и упознао га са одлуком Окружног комитета. Том приликом му је саопштио да ће за командира Тамнавске партизанске чете послати Милоша Дудића Мишу, потпоручника бивше југословенске војске, иначе сина Драгојла Дудића, истакнутог пољопривредника из Клинаца, код Ваљева, члана Покрајинског комитета КПЈ за Србију, и да је за политичког комесара исте чете одређен он, Андрија Ма-

зињанин. Пошто је Милосав познавао готово све појединце који су изашли из Уба и Обреновца у шуму, саветовао је Андрији да се они у раду више окрену земљорадницима, који би требало да имало значајну улогу у омасовљењу чета и одреда. При томе је било договорено и то како да се врше даље припреме за формирање партизанске чете.

Прва оружана група бораца будуће Тамнавске партизанске чете састала се 30. јуна 1941. године на зборном месту у селу Бањанима, код колибе Јанка Кусуровића. У њој су били: Андрија Мазивињанин, Рајко Михаиловић, Светислав Пандуровић, Вељко Милановић, земљорадник из Бањана, Јанко Кусуровић, Нега Ненадовић, Богдан Јаковљевић, студент из Вукићевице, Јован Дражић, радник из Бањана, сви чланови КПЈ, затим симпатизери и скојевци Живота Илић, подофицир бивше југословенске војске, из Вукићевице, Александар Трајковић Русо, електричарски радник из Ваљева, Златомир Мајсторовић, земљорадник из Бањана, Фрањо Звиршић, радник из Бањана, Добросав Симић, општински деловођа из Бањана, Славко Тоболар, ћак избеглица, Воја Белопавловић, из Вукоње, Богдан Велић, опанчарски радник из Уба, Влада Маринковић, зидарски радник из Бањана и Станко Алексић, земљорадник из Бањана.¹

Приликом формирања Тамнавске чете било је још чланова КПЈ, али су они враћени у своја села да прикупљају нове борце и оружје. Постројеним борцима Андрија Мазивињанин је саопштио састав Команде чете. Пошто још није био стигао командир Миша Дудић, за вршиоца дужности изабран је Добросав Симић, који је у свом раду показивао велику храброст и умешност. Сви борци су били под оружјем. На крају, у кратком говору, политички комесар чете Мазивињанин им је рекао да ће се борити под руководством КПЈ, да више нема одласка кућама, већ да су сви прави војници, да ће у чети владати другарство, дисциплина и договор о свакој акцији и о свему што треба знати и радити.

Неколико дана касније почело је формирање чета и у Ваљевској и Београдској посавини, чији је Срески ко-

¹ П. Петковић, *Талтава у НОБ*, стр. 92, 93; сећања Андрије Мазивињанина и преживелих учесника, Историјски архив, Ваљево.

митет био повезан са београдским Окружним комитетом. Према договору, на састанку одржаном на Обреновачком гробљу, предвече, 1. јула 1941. године на планини Космај, код извора Хајдучица, у непосредној близини манастира Тресије, почели су се окупљати комунисти Посавине и Космаја на договоре о формирању Космајско-посавског партизанског одреда. Из Посавског среза (Умка) присуствовали су: из Баћевца - Милорад Бурчић Мика, сељак, члан КПЈ, Бошко Ивковић, сељак, члан КПЈ, Миливоје Катић, трговачки помоћник, члан КПЈ; из Дражевца - Срећко Петровић, сељак, члан КПЈ, Драгомир Ранковић, лимарски радник, члан КПЈ и Богдан Симић, кројачки радник, члан КПЈ; из Конатица - Миладин Петровић Босић, студент, члан КПЈ и Боривоје Мандић, учитељ, члан КПЈ; а из Посавског среза (Обреновац): из Обреновца - Раде Тадић, трговачки помоћник, секретар Среског комитета КПЈ за срез Посавски, Бора Бирић, кројачки радник, организациони секретар Среског комитета, Миливоје Манић Албанта, поткивач, члан Среског комитета, Милосав Јовановић Пулајица, трговац, члан КПЈ, Милорад Јовановић Свилени, опанчарски радник, члан КПЈ, Драган Марковић из Забрежја, секретар Среског комитета СКОЈ-а и Иван Богдановић, радник, секретар партијске ћелије у Забрежју. На састанак су позвани и пошли Србољуб Јосиповић и Живојин Николић Жоја, али заказана веза, у селу Баљевцу, није била остављена, а они нису знали где се одржава састанак, па су морали да се врате натраг. Увече су на Космај стигли Бора Марковић, браварски радник, секретар Окружног комитета за округ Београд и Филип Фића Кљајић, члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију и члан Војног комитета Покрајинског комитета.

У ноћи између 1. и 2. јула, одржан је заједнички састанак свих приспелих другова. Састанак је отворио Бора Марковић, а затим је дао реч Фићи Кљајићу, који је говорио о нападу Немачке на Совјетски Савез и почетним успесима Немаца, а затим о одлуци ЦК КПЈ да се изврше припреме за дизање оружаног устанка и тако помогне Совјетском Савезу. Говорили су још неки другови са Космаја, а затим је саопштена одлука да се формира

Космајско-посавски иародиоослободилачки партизански одред, састава две посавске и две космајске чете и именовани руководиоци. За команданта одреда је постављен Коча Поповић - Пера Посавски, за политичког комесара Бора Марковић. Командни састав 1. посавске чете изгледао је овако: командир Раденко Ранковић, политички комесар Драган Марковић и заменик командира Србољуб Јосиповић Срба; а 2. посавске чете: командир Срећко Петровић, политички комесар Раде Тадић, и заменик командира Миливоје Манић Албанта.²

Састанак је завршен у зору и сви су се полако разишли као да иду са летњег јутарњег излета. Задатак и циљ био им је јасан. Ипак, у пракси све није ишло како треба. У Београдској Посавини појединци су (Миладин Петровић и Бошко Йвковић) одуговлачили са одласком у партизане и дефинитивним опредељењем за оружану борбу. Није било довољно ни енергичности у самој Команди чете, која је много времена утрошила на припреме формирања чете. Њој се није журило.

Чланови КПЈ из среза Посавског (Обреновац) који су били на саветовању на Космају нису се вратили својим кућама већ су се састали 4. јула 1941. године у селу Велико Поље, код Јозића колибе, поред Колубаре да формирају 1. посавску партизанску чету.

На том састанку су били: Србољуб Јосиповић Срба, Миливоје Манић Албанта, Милорад Јовановић Свилени, Милосав Јовановић Пулајица, Иван Богдановић, Милан Марковић, Раде Тадић, Живојин Николић Жоја, Бора Нирић Борћевић, Драган Марковић и Раденко Ранковић. То су били и први борци 1. посавске чете.

О том састанку Срба Јосиповић је касније, уз остало, рекао:

- Било је ту још неких младих људи, које смо ми вратили натраг. Да би формирали чету ми смо претходно разговарали о командиру. Ја сам добио задатак да саопштим Раденку Ранковићу. Био је бистар, хладнокрван, храбар. Имао је жену и породицу. Иначе је био члан Партије. То је све било пре тог званичног формирања

² Миливоје Катић, *1941-1942 у сведочењима учесника НОБ*, књ. 4, стр. 352-353.

чете. Тај састанак од 4. јула био је веома значајан. Добро је прихваћен састав Команде чете од присутних. Ми смо све то радили на основу прогласа ЦК КПШ поводом напада Немачке на Совјетски Савез, а тек касније добијамо Проглас ЦК КПЈ од 12. јула 1941. године, где се више говори о одредима. Тада смо видели да смо добро усмерени од ПК КПЈ за Србију. Одмах иза тог састанка долазе Момчило Вукосављевић, Милосав Бојић, Мића Ковачевић, Бора Кечић, Раја Поповић, Нада Марковић, Дара Тадић, Перка Вићентијевић, Радмила Јовановић Кека, Јудита Аларгић и други. Долазе нови борци и 1. чета почиње још више да се омасовљава и да улази у акције... Вршили смо обуку, учили младе како се рукује пушком, митраљезом, бомбом.³

Формирање 2. посавске партизанске чете ишло је нешто спорије и теже јер су се поједини чланови КПЈ изговарали да би требало да обаве пољске радове, а други су обећавали да ће доћи на зборно место, али нису стигли. Ипак, већина комуниста одмах се одазвала позиву.

Ни Команда чете није била довољно одлучна и брза у организацији. Командир Срећко Петровић је имао 51 годину и био је добар човек и комуниста, али није имао друге особине командира. Политички комесар чете Раде Тадић био је политички образован, храбар али људи га нису познавали. Миливоје Манић Албанга, као поткивач, био је познат у овом крају. Људи су му веровали, али су износили и своја двоумљења: можда је још рано, да сачекамо да и Црвена армија почне офанзиву да видимо шта се ради у другим деловима Југославије.

О припремама за формирање 2. посавске чете у свом дневнику Миливоје Катић је забележио и ово:

»18. јул, састанак је трајао до поноћи. Присуствовао је Миладин Петровић. Углавном је било речи о припреми за одлазак у чету. Нико од нас није извршио задатак - наћи по једног симпатизера или омладинца који ће поћи у чету. Разговарали смо са омладинцима са којима смо политички радили, али су сви обећали да ће поћи кад по-

³ Србољуб Јосиповић, стенографске белешке из разговора са борцима из Обреновца, поводом писања материјала за књигу *Централна Србија у НОБ*, новембра 1960. (Архив ИРПС).

косе жито... 25. јул. Јуче увече је на иницијативу Боре Марковића, који је дошао из Дражевца са Командом 2. чете (Срећком, Радетом, Албантом и Миладином из Конатица), одржан један скуп у воћњаку испод куће Бошка Ивковића. Било нас је око двадесет. Сви са оружјем. Позвао нас је да одмах чим нам јави поћемо у партизане.⁴

Говорио је о прикупљању оружја и објашњавао циљеве наше борбе. Нарочито је подвукао да борбу организује и њоме руководи Комунистичка партија. Када је рекао да је свим родољубима, без обзира на то да ли су комунисти или не, место у партизанима и да више нема и не може бити одлагања, међу нама наста жагор. Глас Михаила Ивановића је све надјачао.

- Добро, друже, кажи ти нама да ли си ти комуниста? Шта си по професији?

- Да другови, комуниста сам, радник, бравар, и ја сам са села. А да ли си ти, друже, комуниста?

Опет наста жагор и Михаило једва успе да одговори да није комуниста, али да се осећа и да ради као комуниста.

Сви осећамо да ћемо ићи у партизане, али већина не може одмах док не посвршава пољске радове. Ја сам био спреман још синоћ да поћем, али сам остао док ме не позову.

Скуп је завршен касно у ноћ. На крају, Бора рече да ће нам у недељу Миладин из Конатица јавити кад треба да кренемо у чету.⁵

Већ тада су 1. посавска и Тамнавска чета изводиле акције. Прорађиван је Проглас ЦК КПЈ од 12. јула 1941. године. Прорадила га је и партијска ћелија у Баћевцу. У Прогласу је, уз остало, стајало:

»Срби! Ваши најбољи синови већ се боре по брдима против фашистичког угњетача. Но то није довољно, чи-

⁴ Истраживања казују да им је Бора Марковић саопштио да 26. јула буду на зборном месту у Дражевцу. Добривоје Пешић тврди да је договорено да се тог дана изјутра сви окупе у Дражевцу. Он је стигао са Јосипом Вицићем и Милијом Станојловићем из Умке у Дражевац. Тог јутра требало је да стигну и другови из Баћевца, Конатица и Лесковца.

⁵ Миливоје Катић, 1941-1942. у сведочењима учесника НОБ, књ. 4, стр. 358 и 359.

тав српски народ мора да помаже те борце и њихову борбу. Сви они који могу и који су способни нека ступају у партизанске одреде... Радници, сељаци, грађани, омладино Југославије! У бој! У бој против фашистичке окупаторске банде која тежи да истреби не само највеће борце народа, већ и Словене на Балкану, која тежи да подјарми читав свет, која тежи да заведе најстрашнију владавину над народима коју памти историја. У бој, јер је сад куцнуо час да збацимо окупаторски фашистички јарам. У бој, јер то је наш дуг пред совјетским народом који се бори и за нашу слободу. У бој, у последњи бој за уништење фашистичке заразе!»⁶

У зору, 26. јула 1941. године, у селу Дражевцу окупило се 13 другова. Осморица су били чланови КПЈ, један је био кандидат за члана КПЈ, двојица СКОЈ-евци, а остали су били родољуби. Било је седам радника, пет сељака и један студент'. То су били: Раде Тадић, Миљивоје Манић Албанта, Драган Марковић, Срећко Петровић, Добривоје Цеклић, Богдан Симић, Драгољуб Ранковић, Милован Алексић, Никола Мандић, Милија Станојловић Делија, Иван Богдановић, Раде Симић и Добривоје Пешић. Сви су били наоружани пушкама, а имали су и један пушкомитраљез. На зборно место требало је да дођу и другови из Баћевца, Конатица и Лесковца, али, тога дана нису стигли. Читава група је из Дражевца, у току ноћи између 28. и 29. јула, прешла у село Баљевац и око пола ноћи стигла у незавршену зграду основне школе. Ту су нешто касније стигли другови Филип Кљајић Фића и Коча Поповић.⁷

Тако је, рано ујутро, 29. јула званично формирана 2. посавска чета Космајско-посавског партизанског одреда. На формирању чете топло и срдечно је говорио Филип Кљајић о ситуацији у свету и у Југославији. Посебно је истакао да је у Београду 4. јула одржан састанак Политбироа ЦК КПЈ и одлучено да оружане акције против окупатора одмах и неодложно отпочну. У том циљу био

⁶ Проглас ЦК КПЈ од 12. 07. 1941. *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 18-21.

⁷ Добривоје Пешић, *Београдски батагон*, Београд, 1981, стр. 23. Миладин Ивановић тврди да је било 14 другова. Не Раде Симић, већ Радивоје Јеринић и Јосип Вицић.

је сачињен детаљан план почетка партизанских акција и формирања партизанских чета и одреда. Кљајић је говорио и о задацима који стоје пред Партијом и пред партизанским борцима - да нападају непријатеља и да му заједно ударе свуда и на сваком месту, да врше саботаже, руше железничке пруге и мостове, кидају телефонске и телеграфске везе и подижу народ на оружани устанак. Говорио је и о партизанској тактици ратовања. Филип Кљајић је једноставним и јасним тумачењем задатака уливао снагу и поверење у КПЈ.⁸

После Фићиног излагања, Коча Поповић је обавестио борце о акцијама које су већ биле извеле остале чете одреда. Уз то је истакао да се мора развијати иницијатива код сваког борца, с тим да у томе нарочито предњачи Команда чета. На крају је саопштио састав Команде 2. посавске чете. За командира је именован Срећко Петровић, за политичког комесара Раде Тадић, а за заменика командира Миливоје Манић.

Драган Марковић, политички комесар 1. посавске чете, тада је премештен у 2. чету да помогне у њеном организационом јачању и развоју, а Влада Аксентијевић је уз дужност секретара Среског комитета преузео и дужност политичког комесара 1. посавске чете.

Одмах по формирању Тамнавска чета, у саставу Ваљевског партизанског одреда, кретала се у рејону Кожура, Вуконе, Иверића, Вукићевице, Калиновца, и Такова и логоровала у шумарцима. При томе се најдуже задржала у шуми Бурђевини код Калиновца. Тих дана у чети је боравио Милан Китановић, члан Окружног комитета КПЈ за Ваљево. Он се договорио са Мазињанином око формирања партијске ћелије у чети и контактирао са осталим члановима КПЈ, који су имали да обаве још неке задатке у својим местима, а затим да дођу у чету.

Расправљали су и о будућим акцијама, па је решено да се прикупе подаци о бројном стању жандара у селима у којима су имали своје станице. На дан 4. јула формирана је партијска ћелија у чети у којој је било 14 чланова КПЈ.

⁸ Добривоје Пешић, *Београдски батаљон*, стр. 23.

Осмог јула Тамнавска чета је стигла у Стубленицу и сместила се у оближњој шуми Стамужина, код колибе Боже Јанковића. Неке детаље о томе налазимо у сећањима Богољуба Танасијевића, који у својим сећањима каже:

»Андрија је дошао у кућу Живка Танасића. Ја, Богољуб Танасијевић, добио сам задатак да обезбедим храну за борце. Отишао сам са Миладином Танасијевићем у Таково код Михаила Пандуровића (отац Светислава Пује Пандуровића) и довео остатак бораца из чете. Храну, воду и сламу смо донели из куће Живкове, Миладинове и Живорадове. Све смо то учинили у току ноћи да се не би открило место боравка партизана. Андрија је послао Богдана Велића и Бранка Танасијевића да доведе нове борце са Уба у чету. У првој групи је било осам, а у другој шест бораца. Из Стубленице су одмах у чету ступили: Миодраг Неговановић, Миладин Танасијевић, Бранко Танасијевић (који је из здравствених разлога враћен на рад у село), Богољуб Танасијевић и Драгослав Иванковић«.⁹

За време боравка у Стамужини донета је одлука да се 9. јула увече разоружа посада у жандармеријској станици у Радљеву. Тог поподнева наишла је патрола од два жандара из Радљева. Патрола је одмах разоружана. Жандари су задржани у чети до вечери када су разоружана и друга два жандара у Радљеву. Том приликом заплећене су 4 пушке, два сандука муниције, један сандук бомби и нешто одеће и обуће. У чети се већало шта учинити са жандарима. Поједини борци су предлагали оштру казну, а већина је изгласала да се пуне кућама. Тако је и учињено. На растанку жандарима је саветовано да више не узимају оружје и да не служе окупатору.

Сутрадан, 10. јула, партизанске патроле су обишле куће у селу Стубленици у којима се претпостављало да има оружја и муниције. Око 21 час Добросав Симић и Андрија Мазивњанин су, са патролом, стигли пред кућу Велимира Стојчића, бившег председника општине и тражили оружје које је остало од Стрелачке дружине. У тренутку док им је он објашњавао да ће им предати то оружје неко је из мрака опалио из пушке и смртно погодио борца Миладина Танасијевића, члана КПЈ, који је

⁹ Изјава Богољуба Танасијевића, дата аутору.

само дан раније ступио у чету. Борци су узели тражено оружје и извукли мртвог друга, који је 11. јула сахрањен у стубленичком гробљу.

Вест о овом догађају брзо је стигла и до начелника среза у Убу. Одмах ујутру 11. јула у Стубленике је упућен вод жандара, који је претресао куће Живка Танасића (односно Танасијевића - имали су два презимена) и погинулог Миладина и ухапсио Живка и његовог сина Бранка.

Исте ноћи Тамнавска чета се пребацила поред Уба у село Таково и ту преноћила. Сутрадан, 11. јула, чета је стигла у Бањане где је, увече, разоружала, без борбе, посаду жандармеријске станице. У тој акцији заплењене су 4 пушке, сандук муниције, нешто бомби, један пиштољ, два шаторска крила и 5 ћебади.

Иако мали, ови успеси Тамнавске чете брзо су се прочули у селима Тамнаве и Посавине. Људи су сазнали да партизани почињу акције и да непријатељ неће мировати. Млади су долазили у чету, доносили пронађено оружје, војничку одећу и храну и осмехом и стиском руке честитали на борбености својим познаницима. Чета је половином јула нарасла на око 60 бораца.

Једанаестог јула једна патрола ове чете порушила је телеграфско-телефонске бандере између Стублина и Бргула, а 14. јула је минирала железнички мост на Колубари.

Тих дана чету је обишао Милосав Милосављевић, политички комесар Ваљевског партизанског одреда. О томе Павле Петковић у књизи »Тамнава у НОБ« пише:

»Одмах након разоружања жандармеријских станица, у чету је дошао политички комесар Ваљевског одреда Милосав Милосављевић. На састанку са комунистима чете објашњавао је циљеве и задатке наше борбе. Говорио је да треба појачати партијски и политички рад како у чети тако и међу народом, да упоредо са даљим скупљањем оружја треба објашњавати циљеве и потребу народноослободилачке борбе, саботирање свих мера окупатора и његових слугу; да им се онемогући снабдевање животним намирницама, одузимање стоке и жита. Том приликом он је обавестио чету да Миша Дудић, због рас-

поредом на дужност командира Колубарске чете, неће доћи. За командира Тамнавске партизанске чете одређен је Добросав Симић, из Бањана».¹⁰

У то време је и Рајко Михаиловић изабран за заменика командира чете, иако је при формирању Ваљевског одреда био одређен за заменика команданта Одред. Рајко је више желео да остане у свом родном крају и да заједно са својим земљацима и пријатељима дели судбину народа Тамнаве.

Милосав Милосављевић је у разговору са борцима причао и о акцији Азбуковачко-раћевске чете, извршеној 7. јула, у Белој Цркви, код Крупња. Говорио им је и о стању код осталих чета Ваљевског партизанског одреда и о потреби чврсте сарадње са четама Космајско-посавског партизанског одреда.

У ноћи уочи 19. јула разоружана је, без борбе, и посада жандармеријске станице у Памбуковици. Борци Тамнавске чете су били опрезнији у опкољавању и том приликом су запленили мало оружја и муниције. Сутрадан, у суботу 19. јула, у јутарњим часовима, једна патрола Тамнавске чете на путу Бањани - Вукићевица, заустављала је људе са коњима и враћала их кући да не би предали коње Немцима у Обреновцу.

Тих дана су борци Тамнавске чете добили вест са Уба да је полиција у варошици ухапсила као таоце Љубицу Мазињанин, супругу Андрије Мазињанина, Михајла Пандуровића из Такова, оца Светислава Пандуровића Пује, оца погинулог Миладина Танасијевића из Стубленице, Живка Танасијевића и његовог сина Бранка из Стубленице, чији се син и брат Богољуб Танасијевић налазио у чети, Драгу Милићевића из Уба чији је син такође био у партизанима, Свету Васовића из Уба, Николу Чанковића, опанчара, Милоша Селаковића, трговца и Арагу Пантелића из Врела. То је било учињено да би се заплашио народ и спречио одлазак нових бораца у партизанске јединице које су већ почињале да господаре свим околним селима Тамнаве.

У зору, 20. јула, извршен је напад на жандармеријску посаду станице у Дебрцу, на друму Обреновац - Шабац.

¹⁰ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 95, 96.

Команда чете је добила обавештење да се у станици налази 12 жандара, па је за напад одредила само вод Животе Илића. Командир чете Добросав Симић повео је једну десетину да напада са запада, а водник Илић је са другом десетином нападао са североисточне стране. Тих дана су у 3. чети боравили Милан Китановић, члан Окружног комитета КПЈ из Ваљева и Иса Брдарић, курир Ваљевског партизанског одреда. Милан Китановић је тражио да и он учествује са једном групом бораца у демолирању поште и конфисковању државног новца из поштанске касе, за потребе одреда.

Ево како је акцију описао у својим сећањима Исидор Брдарић:

»Жандармеријску станицу смо у тишини окружили. Кроз отворене прозоре видела се упаљена петролејска лампа окачена на зиду. Када је пала команда за напад, заупуцасмо у правцу станице, али су и над нашим главама почели да фијучу меци. Дејствовали смо тридесетак минута, без резултата. Петролејку је угасило неко залуто тана и станица је остала у мраку. Нисмо имали довољно искустава у оваквим борбама, нити нам је била позната ситуација у жандармеријској станици. Наређено је повлачење. У борби је био рањен један наш друг... На одређеном месту састадосмо се са Милановом групом. Они су у пошти запленили приличну гомилу новца. У приватни новац нису дирали. Поведен је уз плен и управник поште, али је убрзо пуштен«.¹¹

Партизани су испалили неколико хитаца у ваздух и позвали жандаре да се предају. Жандари су очекивали напад, забарикадирани се и пружили организован отпор. Борци су покушали да се пребаце ближе станици. Командир им то није дозволио и наредио је повлачење.

- Повлачите се! Свађива! Закаснили смо! Има времена, биће они наши! - наредио је командир Добросав Симић.

За време акције лакше је рањен Александар Русо. Команда чете са Миланом Китановићем анализирао је акцију. Констатовано је да се није очекивао такав отпор жандара и да нису извршене добре припреме за напад.

¹¹ Исидор Иса Брдарић, *Сећања једног партизана*, Београд 1981, стр. 54.

После акције у Дебрцу Иса Брдарић је, у иратњи Богољуба Танасијевића, отишао до Уба, а затим преко везе однео извештај Штабу Ваљевског партизанског одреда, а Милан Китановић је остао још два дана са четом.

До краја јула у Тамнави су изведене још две акције: 29. јула вођена је борба са три жандара на путу Врело - Бањани, у којој је један жандар тешко рањен, а после два дана, 31. јула, на истом месту, у заседи је сачекано потерно одељење жандара са Уба. У борби је један жандар убијен, а остали су се разбежали.

Одмах по формирању 1. посавска чета је посветила посебну пажњу оспособљавању бораца за борбу: учили су да рукују оружјем и да бацају бомбе. Поред тога чета је изводила борбене акције. У ноћи између 11. и 12. јула разоружана је посада жандармеријске станице у Скели. У акцији је учествовало 20 партизана и око 50 мештана из Стублина, Грабовца и Трстенице. Том приликом разоружано је пет жандара, а заплењене су три пушке. Исте ноћи једна патрола, јачине пет бораца, исекла је телефонско-телеграфске жице у Стублинама. Следеће ноћи, између 12. и 13. јула, поново су у Стублинама исечене везе за телефон. У акцији је учествовало 17 партизана. Мештани нису позивани, али је коришћен њихов алат. У ноћи између 13. и 14. јула¹² минирана су два моста око 500 метара од Обреновца, према Београду и онеспособљени су друмски и железнички мостови на Колубари. У акцији је учествовало 20 партизана, од тога 14 из прве и 5 из 2. посавске чете. Због те акције немачка команда је наредила да се из ваљевског затвора хитно доведе 10 родољуба, комуниста и симпатизера, које су ухапсили у Обреновцу после напада Немачке на СССР и да се стрељају код обреновачког моста. Недужне људе провели су везане кроз варош. Многи грађани су интервенисали код начелника Пантелића и немачког официра, да их не стрељају и пусте, али без успеха. Луди из те колоне могли су се само погледима опростити од чланова своје по-

¹² У извештају штаба Посавског партизанског одреда од 14. 08. 1941. стоји да је акција извршена те ноћи, а у листу »Обнова«, који је излазио у Београду за време окупације, пише да је акција изведена у ноћи 12/13. 07. 1941.

родице. Александру Тајкову потрчале у загрљај жена и кћерка, али су их немачки војници и жандари силом одгурнули. Тајков је у својој 64. години живота гордо корачао и с презиром, на немачком језику, узвикнуо да су хитлеровци исто што и дивљаци, да је он комуниста, а да су остали, које стрељају, само синови своје земље.

СТРЕЉАЊЕ ДЕСЕТ КОМУНИСТА

Београд, 15. јула (ДНБ)

Са надлежне стране се саопштава:

И поред преко штампе и радија објављених опомена и упозорења да ће се применити најоштрије против мере, комунистички елементи покушали су поново у ноћи од 12. до 13. јула 1941. да у околини Обреновца изврше дела саботаже. Због тога су данас, ради припремања ових дела саботаже, на лицу места стрељана следећа лица, позната као водећи комунисти:

- 1) Галић, Самуило Алексије из Обреновца
- 2) Андрић, Јованов Војин из Обреновца
- 3) Марић, Живојина Богољуб из Забрежја
- 4) Пантелић Драгољуб из Обреновца
- 5) Тајков Александар из Обреновца
- 6) Радовановић Милорад из Обреновца.
- 7) Рашић Иван из Обреновца
- 8) Рашић Милија из Обреновца
- 9) Стублинчевић Живко из Обреновца
- 10) Марковић Богољуб из Забрежја.

Још једном се указује на то да ће се код поновљених дела саботаже и насиља применити најоштрије против-мере.

Стрељање је извршено 15. јула 1941. године, дању. Сутрадан су Немци и њихови помагачи овај злочин забележили у својој штампи. Квислиншки лист »Обнова« је под насловом »Стрељање десет комуниста« објавио да су стрељани: Галић Самуила Алексије, Андрић Јована Војин, Пантелић Драгољуб, Тајков Александар, Милорад Радовановић, Иван Рашић и Милија и Живко Стублинчевић - сви их Обреновца. Богољуб Марић и Богољуб Марковић - из Забрежја.

Прва посавска чета је примила обавештење из Обреновца да су Немци заказали рад комисија за преглед коња 15. и 16. јула у Шапцу, 18. јула у Лозници и 19. јула у Обреновцу и Ваљеву.¹³ Одмах су предузете мере да се то спречи. Патрола Тамнавске чете је враћала власнике и коње са пута Бањани - Вукићевица, патрола 1. посавске чете на шабачком друму у селу Ратарима, а патрола у којој су били Срба Јосиповић, Момчило Вукосављевић, Милорад Јовановић и Бора Кечић на друму који долази из Стублина и Грабовца у Обреновац. Власници су већ били огорчени што им Немци траже и одузимају коње и радо су дочекали ове партизанске заседе. Чули су речи партизана из кукуруза, са обале или са друма:

- Кажите им - вратили нас наоружани партизани. Нека дотерају своје коње из Немачке. Ми не дамо фашистима наше коње.

Већина је то прихватила и тако поступила, само су појединци уплашено одговарали:

- Нама је наређено и морамо наредбу више силе извршити!

У селима се пронела и фантастична вест да су се спустили совјетски падобранци, да су их лично видели и да ће се рат брзо завршити.

Немачкој комисији у Обреновцу је доведено неочекивано мало коња и то само из најближих села. Да би испитала разлоге недоласка једна немачка група је упућена на терен. Стигла је до раскршћа одакле се народ враћао. Војници су испалили неколико метака, а затим се вратили у гарнизон. Партизанска патрола је одговорила пушчаном паљбом.

Тих јулских дана у све три чете: Тамнавску, 1. и 2. посавску, стизале су из села притужбе на неке имућније људе да се не придржавају партизанских наредби, да не бележе колико је ко нашао пшенице, да не терају на пијаци стоку, жито и поврће, да не иду без великих потреба у среска места, итд. Чете су покушале да скрену пажњу оптуженима да то више не чине. Тако је 23. јула 1. чета у Лончанику, опоменула због понашања шпијуна Милана

¹³ *Ново време*, 15. 07. 1940.

Јанковића.¹⁴ Те опомене су имале своје дејство. О њима се чуло по селима.

Да би се народу што боље објаснили циљеви оружане борбе и мобилисао већи број бораца у партизанске јединице, као и да би се указало на забрану снабдевања окупатора животним намирницама, команде чета и борци су користили сваки тренутак за разговоре са људима окупљеним око вршидбе жита. Тако је 27. јула 1. чета организовала митинге код вршалица у селима Орашац, Вукићевица, Дрен (и пред општином) и Азубинић, на којима је учествовало по 6 партизана, а окупило се око 400 сељака.¹⁵ Ово су подаци за 1. чету, у једном дану, а слично је било скоро сваког дана и у свакој чети. Разговори су били јасни и кратки, без претњи, разумљиви и убедљиви. Том приликом спаљиване су и књиге вршаја. Власници су уплашено питали:

- Шта да одговоримо, када су нам наредили?

- Само ви реците да ослободилачка војска једино има право да издаје наредбе у својој земљи - саветовали су их партизани.

Људи су то примали са одобравањем, али и са стрепњом да је све то у том тренутку неостварљиво.

Полиција и Немци у Обреновцу били су обавештени о слободном кретању наоружаних партизана по селима. Да би их у том спречили спремали су се да их опколе и униште их. Због тога су 31. јула ујутру упутили 36 жандара да нападну 1. посавску чету у њеном логору, у Станојевића забрану, код села Љубинића. Жандармеријска потера се сукобила са 38 партизана, наоружаних са 22 пушке и два пушкомитраљеза. Том приликом у борби су убијена два, рањено седам, а заробљена два жандара, који су пуштени кућама пошто су претходно предали опрему и одећу. Мало касније, на поприште борбе су дошла два аутомобила и један камион са 30 немачких војника, а 20 жандара је стигло пешке. Испалили су неколико рафала, а онда се повукли.¹⁶

¹⁴ Извештај штаба Посавског НОП одреда од 14. 08. 1941, *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 52.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Извештај Штаба Посавског НОП одреда од 14. 08. 1941, *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 53. У тој борби је погинуо Бошко Новаковић, жандармеријски каплар, а други жандар је теже рањен, а затим умро.

Партизане је о доласку жандара обавестио отац бораца Иванка Карића. На ивици шуме је извршен распоред бораца. Наређено је да нико не сме пуцати док десетар Момчило Вукосављевић први не опали метак. Борци су посматрали жандаре у стерљачком строју како опрезно наступају из суседне шуме. Онда су потрчали ка партизанском положају. Отворена је јака ватра и жандари су убрзо окренули леђа.

У логору у Станојевића шуми било је 30 бораца, а осам се налазило у патроли у селу Стублинама. О овој борби у каснијој изјави Србе Јосиповића се каже:

»Обавештени смо да долазе да спале моју кућу. Бора Марковић је рекао да нас осам то спречимо. Међутим, ништа од тога није било. Заноћили смо у ливади, Трстеница. Свањива и видимо једно куче иде испред старца. Питамо шта има ново. 'Жандари одоше да нападну наше у Љубинићу.' Он је брзо стигао преким путем и обавестио наше. Ми смо обављали још неке послове и чујемо пушчану и митраљеску паљбу. Крећемо брже ка месту борбе. Наши су већ потисли жандаре. Налетише онако разбежани и на нас. Миодраг Ранковић ухвати два жандара код Карића куће. Сакупи се цела чета увече у шуми између Трстенице и Грабовца. Већали смо шта да радимо са два заробљена жандара. Једни су предлагали стрељање. Са два гласа више одлучили смо да их пустимо. Они су дрхтали а ми гласамо: да, не. Узели смо њихово одело а дали им цивилно. Одлазе и окрећу се. Не верују«.¹⁷

У 2. посавској чети вршене су мање акције и пре званичног формирања чете: у једној акцији 15. јула, на путу Београд - Лазаревац (код Степојевца) оборен је један телефонски стуб и одсечено 40 метара телефонске жице.¹⁸ Борци су, такође, обилазили вршидбе и разговарали са власницима вршалица и народом, саветујући их да не воде књиге вршаја.

Прва већа акција ове чете изведена је 30. јула у селу Конатице. Учествовало је 12 партизана. Том приликом неопрезно су пришли кући председника општине да за-

¹⁷ Србољуб Јосиповић, стенографске белешке из разговора са борцима Посавског одреда, Обреновац, новембра 1966. архив аутора.

¹⁸ Архив ВИИ, Недићева архива.

траже радио-апарат. И раније се разговарало о том апарату, јер је радио на батерије. Хтели су да слушају Москву и Лондон. Председник општине Конатице Милорад Ивановић био је од полиције упућен за борбу против устаника. Када је чуо долазак партизана отворио је прозор и из пушке убио челног партизана, Радета Тадића, политичког комесара тек формиране чете. Партизани су отворили ватру на кућу и убацили три бомбе, али нису извукли тело погинулог друга. Председник је остао жив и побегао у Умку. Ускоро је дошао са жандарима преобученим у сеоска одела, који су однели тело мртвог комесара да га показују људима у Умци.

Сутрадан, 31. јула, на путу за Вранић (Умка) борци 2. чете напали су из заседе жандармеријску патролу. У краткој борби су погинула два жандара (Станимир Букић, наредник и Раде Вукашиновић, каплар), а трећи, рањен, успео је да побегне у Умку.

Истог дана, између села Мислоћина и Барича, нападнута је још једна жандармеријска патрола од 3 лица. Жандари су борбу прихватили и борили се све док им није стигло појачање, због чега су се партизани повукли.¹⁹

Штаб одреда је пратио акције чета, њихову војно-политичку обуку, долазак нових бораца, тешкоће, расположење становништва по селима и о свему обавештавао, личним контактом, чланове Главног штаба НОП одреда Србије, који су се налазили у близини Космаја, у селу Мала Врбица. Главни штаб је одлучио да Филип Кљајић обиђе неке чете и пружи им помоћ.

У суботу, 26. јула 1941. године, Фића је стигао са Бором Марковићем у Бурашиновића забран, код села Трстенице, где је била смештена 1. посавска чета. Чета је имала срећен логор са свежом сламом добијеном од сељака. Биле су већ четири десетине. Знало се где се налази сваки борац, ко је у патроли, ко на стражи. Кљајићу се нарочито свидело што нико од бораца није могао без питања нигде отићи, па ни својој кући, у близини за веш. Тачно се знало ко живи у селу и помаже чету, а ко је прави борац чете, партизан.

¹⁹ Архив ВИИ, Недићева архива.

Бора Марковић је тражио да се одржи партијски састанак, а Фића је захтевао да се то уради другом приликом, а тада да се разговара са Командом чета и десетарима, да би се што пре положила заклетва, јер је она требало да значи неку прекретницу у животу бораца. После договора чета је прикупљена на једном пропланку где је положена заклетва.

О томе је Милосав Бојић, у својим »Записима о мојој чети«, забележио:

»Данас по подне постројили смо се у шуми. На неколико корака стоји комесар за исхрану, окружен групом сељака и сељанки који су донели прилоге за војску. Међу њима се истиче омладинка Олга Карић. Чини ми се да је и она пуна неког ишчекивања. Сељаци су остали да виде овај тренутак, за нас у строју најзначајнији од доласка у одред.

У чету је дошао члан Главног штаба за Србију, Фића. Човек средњег раста са брчићима. На себи има сељачки гуњ. Крај њега је Бора Марковић. Поред њих стоји и Влада Аксентијевић. Ту су Срба Јосиповић и Раденко Ранковић. Друг из Главног штаба говори нам о борби коју је повела радничка класа под руководством КПЈ, о тешкоћама које нас очекују, о нашем добровољном доласку у партизане, о томе да сваки човек мора бити спреман на глад, на све тешкоће. Подвлачи да наша борба неће бити лака, да смо далеко од Совјетског Савеза и Москве.

И када је почео говорити о партизанској заклетви, Дара није могла од узбуђења да задржи сузе.

Стали смо мирно. Фића чврстим гласом одмерено изговара речи заклетве. Сељаци око нас поскидаше капе. Понављали смо реч по реч гласовима који дрхте од узбуђења:

'Ја..., син српског народа, заклињем се својом чашћу и чашћу свога народа, да ступам са чврстом одлуком у партизански одред да се борим против фашистичких окупатора и издајника српског народа...!'

Када је комесар, пре заклетве, позвао све оне који из било којих разлога не могу да остану у одреду, да изиђу на страну, сваки је одговорио, ја остајем!

Заорила се партизаиска песма: 'Дужи се народе радни...'

Нешто пре заклетве, отац Радета Вићентића, старији човек из села Дрена, убеђивао је, молио и преклињао свога сина, младића, ванпартијца, који је међу првима отишао у одред:

- Остави се, сине, борбе! Млад си, није рат још за тебе. После, кад одрастеш. Треба и код куће радити, ал' не кажем зато...

Другови се нису мешали у чичин разговор са сином. Но, младић није пристајао. И ражалошћен, стари је остао да предвече, до заклетве. А када је заклетва обављена, сузних очију поново је пришао сину:

- Нека ти је, сине, од данас и од мене срећна борба у коју си пошао! Заклео си се, сине, и чувај заклетву.

Радовали смо се када је чича стиснуо руку сину, одлазећи од њега очински забринут и дирнут.²⁰

После заклетве Фића је остао у чети и упознао се са свакодневним активностима: обуком, забрањивањем рада старим органима власти у сеоским општинама, акцијама извићања и пресецања путева, железничких пруга, телефонско-телеграфских веза, постављањем заседа и приливом нових бораца, састанцима са народом у селима и разговорима са вићенијим људима из села. Изразио је своје задовољство што је све то видео и чуо, а нарочито је био задовољан чврстом сарадњом са 2. посавском и Тамнавском четом Ваљевског одреда.

После обиласка 1. посавске чете Фића је, у пратњи три партизана кренуо у Тамнавску чету. Сутрадан, 27. јула је стигао у село Бањане и тамо видео да скоро сваки сељак зна где се налазе партизани, али да то откривају само онима у које су сигурни. Тамнавска чета је била смештена у Ашковића забрану. Одмах је одржан састанак партијске ћелије у чети, на коме је Фића, као члан ПК КПЈ за Србију, истакао да је устанак букнуо у целој Србији и у другим крајевима Југославије и да окупатор почиње да трпи губитке свуда. Подвукао је да би још одлучније требало наставити са акцијама, рушити железничке пруге, мостове, путеве, уништавати живу силу оку-

²⁰ Милосав Бојић, *Записи о мојој нети*, Београд, 1969, стр. 12 и 13.

патора п његових помагача, борити се да окупатор не добије ни зрно жита, ни грло стоке. Истакао је да су партизани народна војска која се бори за слободу своје земље и да, као такви морају имати беспрекоран однос према народу, а да чланови Партије и у то погледу, морају служити као пример осталим борцима, затим, да дисциплина у редовима партизана мора бити челична, и да се сви постављени задаци морају извршавати.²¹

После партијског састанка наређено је да се построји чета. Командир Добросав Симић саопштио је борцима да је дошао у обилазак члан Главног штаба НОП одреда за Србију, а Андрија Мaziњанин, политички комесар чете, да ће се сви борци заклети на верно, „т идеји борбе за ослобођење народа од окупатора и његових слугу, нагласивши уз то да је велика разлика између заклетве коју су неки од њих као војници бивше војске дали краљу и ове обавезе коју као добровољци дају своме народу. Затим је Фића узео реч и у кратком излагању борцима објаснио узроке капитулације бивше југословенске војске, поделу Југославије, напад Немачке на СССР и наставио:

- У ову свету борбу нас је повела једина организована снага, која је прогањана и забрањивана, а то је Комунистичка партија Југославије. Њен генерални секретар Тито је и наш главни командант. Али комунисти нису сами у овој борби. Са њима су радници, сељаци, интелектуалци, млади, жене - све што је родољубиво. А у Главном штабу Србије су (мене сте упознали, видели и чули) другови Сретен Жујовић, Бранко Крсмановић, Никола Груловић и Родољуб Чолаковић.²² Фића је уз свако име дао и краће податке о тим друговима који су, заједно са борцима и народом, били решени да шире устанак против непријатеља за праведније и лепше живљење у слободи, братству и јединству свих народа Југославије.

Затим је, пред постројеном четом, прочитао заклетву чије су речи борци гласно понављали и узбуђено се заветовали да ће се борити против фашистичких окупатора и свих издајника.

²¹ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 97.

²² Сећање Андрије Мaziњанина, Богољуба Танасијевића и Жикице Стефановића, дато аутору 1951.

Полагање заклетве у 2. посавској (београдској) чети је извршено одмах после њеног формирања, 29. јула 1941. године. Тој свечаности су присуствовали Филип Кљајић и Коча Поповић. Текст заклетве био је исти као и у претходне две чете. Том приликом Срећко Петровић је рекао да се заклетва не сме прекршити, да је она светиња за сваког борца, а Раде Тадић, политички комесар чете, објаснио је борцима разлоге нешто споријег окупљања бораца у чету.

После завршене заклетве Фића и Коча су остали у разговору са командом чете. Раде Тадић их је упознао са именима младића који ће тих дана омасовити чету и изнео им план акција. Фића и Коча су се сагласили са предузетим мерама и затражили брже и смелије акције које ће утицати на даљу способност и бројност чете.

Пошто су завршили састанак са Командом 2. посавске чете Коча је отишао на заказани састанак са Бором Марковићем у Космајску чету, а Фића у Малу Врбицу, у Главни штаб НОП одреда за Србију.

О стању у Космајско-посавском партизанском одреду Родољуб Чолаковић, тада члан Главног штаба за Србију, је записао:

»Фића је дошао из Посавине. Тамо се ствари врло повољно развијају. У Посавску чету стално придолазе нови борци, а народ је за борбу. На основу његовог извештаја ријешили смо да се формира посебан Посавски одред. За кохманданта одређен је Коча Поповић-Пера, а за политичког комесара Бора Марковић - Сељак. То је чувена Посавска двојка, Пера и Бора«.²³ За заменика команданта одреда одређен је Србољуб-Срба Јосиповић.

Одлуку о формирању Посавског народноослободилачког партизанског одреда донео је Главни штаб Србије, 31. јула 1941. године у Малој Врбици у кући Зорке Жујовић. У одред су ушле:

- 1. посавска чета, основана 4. јула 1941. године, која је скоро месец дана била у саставу Космајско-посавског одреда, а оперисала претежно у срезу посавском (Обре-

²³ Родољуб Чолаковић, *Записи из Ослободилачког рата*, Сарајево, 1948. књ. I, стр. 55.

новац), западно и северно од реке Колубаре, долином реке Саве до села Бељина;

- 2. посавска (београдска) чета, званично основана 26. јула 1941. године, такође из састава Космајско-посавског одреда, која је оперисала најближе Београду, на терену среза посавског (Умка) јужно од Саве, а источно од Колубаре, допирући до Железника, Сремчице, Жаркова, најчешће изводећи акције и боравећи око Липовичке шуме;

- Тамнавска чета Ваљевског партизанског одреда, формирана 30. јуна 1941. године, међу првима у Србији и Југославији, која је оперисала претежно у срезу тамнавском (Уб).

О реорганизацији Космајско-посавског партизанског одреда и формирању Посавског и Космајског одреда командант Главног штаба Србије, Сретен Жујовић-Црни, упутио је извештај 2. августа 1941. године команданту Главног штаба НОП одреда Југославије, Јосипу Броз у Титу, у коме се, поред осталог, каже:

»Бивши Космајско-посавски одред реорганизовали смо и поделили у два одреда: Космајски и Посавски.

Разлози: у пракси због теренских прилика, повезаности у акцији и појачања одредске бојне способности. Сам бивши одред формирао се у два потпуно одвојена дела, те смо та два дела осамосталили у два посебна одреда. Две посавске чете, које су се повезале са једном четом из Ваљевског одреда (тамнавском), чине један, а две (бивша 3. и 4. чета) са новоформираном Младеновачком чине други одред... Команда посавског одреда остаје она иста која је била у ранијем Космајско-посавском одреду... Одред Космајски има за задатак формирање једне чете десно од друма Београд - Младеновац ка Гроцкој и Смедереву, тако да ће ова два одреда сачињавати црвени појас око Београда...

Оба ова одреда бројчано нису јака. Акционо је Посавски врло добар, али ће и Космајски са новом командом и радничком групом бити врло ефикасан.²⁴

Састанак Штаба Посавског одреда заказан је за 2. август у селу Грабовац. Коча Поповић је пошао са Космаја

²⁴ Зборник, том I, књ. 20, док. 3.

1. августа ујутру и свратио у 2. посавску (београдску) чету која је била смештена у Борђевића забрану, код села Вранића, да објасни промене у команди чете, о којима је раније разговарано. Са Кочом је дошао и Бождар Бошко Марковић, капетан бивше југословенске војске, који је 15. јула ступио у партизане. Пошто је Срећко Петровић још у првом сусрету са Кочом Поповићем изјавио да се не осећа способним да може бити командир, одлучено је да чету преузме Бошко Марковић. Коча* и Бошко су поразговарали са борцима о протеклој борби са жандарима и о погибији Рада Тадића. Затим је Коча остао сам са Командом чете. На састанку са Командом поновљен је захтев Срећка Петровића о тражењу новог командира. Коча је објаснио:

- Довео сам капетана Југословенске војске! Шта мислите о томе?

- Чим је он дошао у партизане, а могао је у заробљеништво, код четника или код Милана Аћимовића - прозборио је Миле Манић - може и капетан нама бити командир. Нису сви официри против радничке класе и народа. Заједно смо јачи.

Добривоје Пешић, металски радник, члан КПЈ из тог краја, предложен је за политичког комесара чете, уместо погинулог Рада Тадића. Миливоје Манић је остао заменик командира, а Срећко Петровић је изабран за комесара за исхрану (економа) чете. Одлуку о променама у Команди чете Коча је саопштио постројеној чети. Борцима је саопштена и одлука о реорганизацији Посавског одреда. Чета је већ бројила око 20 наоружаних бораца. Борци су прихватили промене и заједнички још једном одали пошту погинулом политичком комесару чете и секретару Среског комитета КПЈ, Раду Тадићу.

Коча Поповић је, са куриром, журио да на време стигне у Грабовца. Другог августа у Чолића шуми, код Грабовца, окупио се штаб Посавског партизанског НОП одреда и разговарао о мерама које би требало предузети за јачање чета и о плану њихових даљих акција. Договорено је да би требало наставити са рушењем апарата старе власти у сеоским општинама, сачинити упутство о избору и раду нових ослободилачких комитета (одбора),

разоружати све жаидархмеријске станице, нападати немачке камионе и војнике, рушити железничке пруге и путеве, сачинити спискове бораца по десетинама, водовима и четата. Позитивно је оцењено што се од почетка народног устанка тачно зна ко је и када ступио у чету са пушком у руци, а ко је још остао на терену са одређеним задатком, јер постојало је разграничење од људи из села који су ступили у одређену акцију (рушење пута, пруге), али нису били припадници оружаних јединица.

Тако је образован Посавски партизански одред и чете у његовом саставу. Остали одреди у Србији обично су ницали на територији једног округа, а овде се оријентисало на територију на којој је државна администрација била у рукама три среза, два округа и две бановине. Од самог настанка Посавски одред и његове чете нису се везивали само за ову територију, већ су деловали свуда где су потребе борбе изискивале. Одред је одржавао сталну везу са Мачванским (Подринским), Ваљевским, Шумадијским и Космајским одредом. Чврсто је био повезан са Главним штабом Србије и са Покрајинским комитетом КПЈ за Србију у Београду.

Борци су убрзо упознали све чланове Штаба одреда који су, заједно са њима, ишли у акције, боравили у логору, заједно се хранили, разговарали и зборовали са народом, критички претресали акције, певали, писали зидне и џепне новине. Још више су упознали своје десетаре, воднике и команде чета. Није се постављало питање одакле је ко, шта је ко по занимању, каква му је ранија политичка припадност, вероисповест, националност, већ су били сви једно у борби против јаког окупатора и оних који му служе.

Убрзо су борци, ипак, више сазнали о свом команданту Кочи Поповићу: одакле је, где је завршио средњу школу и факултет (Сорбона у Паризу), о његовим објављеним књигама и чланцима, о борби у Шпанији и хапшењу, о богатој породици и све што је оставио да би се у раној младости определио, као марксиста, за борца револуције и нашао у редовима устаника. Србу Јосиповића и Бору Марковића су познавали и раније, њихове породице, њихова села и суседе. Коча се интересовао код

Србе и Боре о обичајима породица са села. Хтео је да упозна менталитет и обичаје бораца из јединице чији је командант.

У Штабу одреда утврђен је начин одржавања везе; одређени су курири из сваке чете. Били су то хитри, отресити, поверљиви младићи. За потребе курира од имућнијих домаћина одузети су јахаћи коњи. Све је то урађено за два дана. Сада се могло брже стизати до чета, а оне су могле свакодневно контактирати са Штабом одреда. И чете су се снашле и прибавиле по једног коња које су неки војници југословенске војске сачували после капитулације.

СТАЊЕ КОД НЕПРИЈАТЕЉА У БЛИЗИНИ ПОСАВСКОГ ОДРЕДА

Борци су знали да у Београду постоји јак немачки гарнизон са тенковима и борним колима, која могу брзо стићи до устаника, иако су друмови били прокопани, да се могу употребити авиони, речни ратни бродови и оклопни возови, а знали су и да је извршена потпуна спрега немачких фашиста са квислиншком влашћу, полицијом и жандармеријом окупиране државе.

После завршене окупације Краљевине Југославије Немачка је почела да повлачи своје трупе из Србије и Београда на фронт према Совјетском Савезу. Ао половине јуна 1941. повучена је 2. армија, а на њено место су дошле четири посадне дивизије (704, 714. и 717. које су стациониране на подручју окупиране Србије, и 718. распоређена у Срему, источној и средњој Босни). Ове дивизије су биле потчињене Вишој команди - 65.

Пословима управе окупиране Србије руководио је Управни штаб, који је у почетку имао улогу Владе, а касније се свео на контролу Савета комесара Милана Аћимовића, а затим владе Милана Недића. Своју улогу је остваривао преко три обласне команде (Фелдкомандантуре) и седам окружних команди (Крајскокомандантуре). За територију Београда са Земуном, односно источним Сремом, успостављена је Фелдкомандантура. После припаја-

ња источног Срема са Земуном Независној Држави Хрватској (почетком октобра 1941), њена се надлежност протезала најпре на београдски, а затим и на пожаревачки округ.

Поред војних јединица и установа Немци су у Београду имали своје службе и опуномоћеника Министарства спољних послова Немачке, који је био упућен на сарадњу са комесарском владом Милана Аћимовића и владом Милана Недића. Постојала је и посебна служба безбедности и одред полиције који се бринуо за угушивање сваког отпора у Београду и околини. У његову надлежност је спадала и организација домаће полиције, која је формирана под заштитом Немаца. Организована је и испостава војне обавештајне и контраобавештајне службе.²⁵

У Београду је, као део Управног, формиран и Привредни штаб. Овај штаб сачињавали су искусни привредни стручњаци доведени из Аустрије и Немачке, који су добро познавали југословенско подручје, људе, саобраћај, индустрију и уопште привредно богатство.²⁶

При Команди града Београда постојао је Уред за контролу цена, опуномоћеник за привреду, референт за штампу и пропаганду, као и служба безбедности. Све ове установе формиране су на војничким принципима. За обављање стражарских и полицијских послова и за спровођење одлука, одрећене су војне снаге јачине једног пешадијског пука, који су ојачавале специјалне јединице. Од јуна 1941. до пролећа 1942. ову службу обављале су јединице 734. пешадијског пука 704. дивизије, који је био ојачан са два батаљона пешадијских стрелаца.

Општи карактер тог апарата у Београду био је заснован на фашистичкој и расистичкој идеологији. Окупациони органи Трећег Рајха у Београду прикупљали су своје поверљиве људе. Они су их користили у одржавању чврсте дисциплине у самом апарату и међу његовим савезницима и присталицама, служећи се полицијским методама: обманом и разноврсним застрашивањем, притисцима, изигравањем појединих група и слојева становништва - искоришћавајући једне против других. Највећу су им по-

²⁵ Немачка обавештајна служба, књ. IV, Београд, 1959, стр. 106.

²⁶ Исто, стр. 107.

моћ пружили припадници немачке народности, којих је у Београду било око 25.000. Они су били ангажовани као тумачи и као познаваоци локалних питања у немачким јединицама и установама. Многи од њих узели су немачко држављанство и укључили се у помоћне полицијске јединице.

Немци су настојали да добро организују и своје домаће сараднике и придобију што више људи из апарата Краљевине Југославије за своје циљеве. Убрзо је у Београду успостављена веза са ранијим немачким сарадницима - петоколонашима, а затим и са буржоаским круговима. После разних комбинација, Немци су формирали квислиншку управу - Савет комесара (30. априла 1941). Комесари су били из редова присталица ранијих политичких странака, осим земљорадника и социјалиста.

У непосредној близини Посавског партизанског одреда били су јаки немачки гарнизони у Ваљеву и Шапцу. Одред су од тих гарнизона штитити Ваљевски и Подрињски партизански одред, са којима је одржавана стална веза.

Варошицу Умку је обезбеђивала једна чета немачких војника и јака жандармеријска станица. Они су штитили пролаз у варош друмом, пругом и реком Савом. Једна група немачких војника је обезбеђивала и хемијску фабрику »Вистад« у Баричу. У срезу су се налазиле ојачане жандармеријске станице у Степојевцу, Вранићу и Барајеву.

У Обреновцу је био немачки гарнизон, променљиве јачине. Увек је била смештена једна чета немачких војника, већа групација жандара и Љотићеваца, а од почетка септембра 1941. и јединица Недићеве војске. Једна група немачких војника чувала је стругару Симовића у Забрежју. Жандармеријске станице су се налазиле само у селима Стублине и Скела.

Варошица Уб је била ван железничке пруге, али је за непријатеља била важна спона између Београда и Ваљева. Овде је била стационирана група Немаца у јачини једног ојачаног вода војника, који је био утврђен у основној школи. Постојала је и ојачана жандармеријска станица у Убу и полицијска стража. У овом срезу је био мањи не-

мачки гариизони у Лајковцу и жандармеријске станице у селима Бањани и Радљево, као и у Лајковцу.

Тачно бројно стање немачких јединица није могуће утврдити, јер су биле честе промене и покрети. Дешавало се да потера и акције Немаца на делове Посавског одреда дође из Београда и продужи за Ваљево и Шабац и обратно.

По селима Тамнаве и Посавине све до октобра 1941. године, скоро и није било организованих четника Косте Пећанца и Драже Михаиловића.

Немачка војна обавештајна служба и Гестапо били су чврсто повезани са специјалном полицијом Београда и околних места. Од начелника срезова су тражили свакодневне извештаје о акцијама партизана. Ови су им јављали о саботажама и рушењима на путевима, пругама, ПТТ линијама, о спаљивању спискова од вршаја жита, сеоских и општинских архива, о разоружању жандара, забрани рада општинских чиновника, председника и кметова, о лицима за које се поуздано знало да су отишли у партизанске јединице.

Среска начелства нису увек достављала тачне извештаје из својих срезова. Поједини делови су подешавани према пропаганди у штампи. Писали су да су углавном Јевреји командни кадар у партизанима, да нема људи из села, да су сви лопови и олош, итд.

Начелник среза Обреновац Добросав Пантелић писао је како је код убијеног Боре Нирића, организационог секретара КПЈ, нађена исправа и један нотес са забележених 55 имена, међу којима 25 Јевреја, како је извиђањем утврђено да су одбегли комунисти већином из Београда, да су били у групи одбеглих комуниста која је вршила дела саботаже и насиља код Рипња, Раље и Клења, и да су успели да избегну потерама које су вршене у Космају.²⁷ Зна се да тада у 1. чети није било 25 Јевреја, да је мањи број бораца био из Београда, да су то били већином борци из среза Посавског (Обреновац) и да је начелник имао тачно податке и њихова имена.

²⁷ Извештај среског начелника из Обреновца од 23. 08. 1941. Банској управи у Ужице, Архив VII, к. 28, рег. бр. 28/4-1.

Начелник среза Посавског Коста Урошевић (Умка) извештавао је о акцијама партизана и њиховом сукобу са жандарима да »сва ова недела врши једна банда од 30-40 лица, која је прешла преко Колубаре из Дринске бановине и оперише по селима нашег среза, где има шума и мочвара, да би могли сакрити се од потера власти«. ²⁸ Претходни начелник, Пантелић, писао је да су партизани дошли до Раље, из Дунавске бановине, а Коста Урошевић ²⁹ је бранио свој срез и писао да су дошли са подручја среза Обреновац - из Дринске бановине.

По директиви Немачке обавештајне службе специјална полиција из Београда је свим силама настојала да преко срезова заврбује поједине људе, који ће их тачно обавештавати о организацији, бројности и плановима партизанских водова, чета, одреда. Постепено су скоро у сваком селу пронашли по једног »верног« човека, који је за извесну суму новца пристао да сарађује са полицијом, али да се о томе »никада ништа неће сазнати«. Негде је то био сеоски деловоћа, негде осуђивани криминалац или крадљивац или човек који је мрзео неког члана КПЈ или родољуба који је отишао у партизане.

Та непријатељска намера у партизанским јединицама није имала корена и у зачетку је откривена. Борци партизанских чета су знали за покушаје непријатеља, па су сами себе подсећали на све већу будност и обазривост. Команде чета и Штаб одреда су се трудили да нико не страда невин, већ да се сваки сумњиви случај добро испита.

Непријатељ је покушавао и да убаца своје људе у партизанске јединице ради прикупљања обавештајних података и вршења убистава руководиоца и истакнутијих чланова КПЈ. И те акције су благовремено откривене и агенти уништавани.

Команда 3. тамнавске чете је самоиницијативно предузела акцију да интервенише код среског начелника у

²⁸ Извештај начелника среза Посавског, Умка, од 3. 08. 1941. Дунавској бановини Смедерево, Архив VII, к. 28, рег. бр. 60/3-1.

²⁹ Трифун Јанковић, земљорадник из Баћевца, пријавио је начелника Урошевића из Умке као симпатизера комуниста и партизана. Навео је да је овај био у вези са НОП-ом и да је пустио на слободу један број комуниста које су му четници предали у току новембра и децембра 1941. године.

Убу да пусти из затвора чланове партизанских породица, који су ухапшени јула 1941. Сматрали су да ће најбоље бити ако у шуму приведу и притворе Тому Ристановића, власника млина, Адама Хундера, млинара, фолксдојчера и др Слободана Станковића лекара из Бањана. Прва двојица су били непријатељски расположени према КПЈ и ослободилачкој борби, а др Станковић и његова супруга Сека, исто лекар, били су симпатизери КПЈ. Давали су прилоге за Партију и помагали рад партијске организације у Бањанима, организовали су рад задружне омладине, доносили напредне књиге, помагали у ширењу марксистичких и напредних идеја.

Када је почео оружани устанак и окупљање бораца Тамнавске чете, крајем јуна и почетком јула, Андрија Мазинанин је разговарао са др Слободаном Станковићем. Овај му је изјавио да је уплашен од јачине непријатељских снага, од вештине окупатора да придобија бројне слуге, од деобе Југославије и завањања народа, брзог немачког продора на источном фронту, на тлу СССР. Затим је узбуђено на све то додао:

- Знаш, Андрија, познајемо се дуго, могао сам до сада постати и члан КПЈ, а онда се не бих колебао. Пошао бих у шуму као и сви остали. Овако, размишљам као човек. Највише ме је поколебало што и у тој првој и јединој земљи социјализма није све како треба. Тешко ми је било када су склопили пакт о ненападању са Хитлеровом Немачком, а још теже када сам ових дана у Београду, од својих блиских другова левичара чуо неке детаље о убиствима у Москви, са знањем Стаљина, многих водећих комуниста из Европе, па и из наше КПЈ, а нестало је у »чисткама« и дивних ликова Октобарске револуције, као што су Тухачевски, Бухарин и други.³⁰

Андрија је покушао да објасни др Станковићу погрешке у гледањима на општу линију КПЈ, али није вредело. Знало се да Убска полиција не жели да хапси др Станковића, јер је био цењен и популаран не само код народа Бањана већ и читавог среза тамнавског. Команда чете је захтевала од породице Ристановића, Хундера и др Станковића да упуте писмо среском начелнику и захте-

³⁰ Изјава Андрије Мазинанина, дата аутору новембра 1944. у Убу.

вају да се пуне пз затвора чланови партизанских породица. Ови су послушали команду чете и упутили такво писмо, али срески начелник је одбио њихов захтев и убадио у Тамнавску чету два наоружана плаћеника, Момира Босиљчића и Радисава Ивановића, из Бањана, са захтевом да убију политичког комесара чете Андрију Мазињанина и командира Добросава Симића. Босиљчић и Ивановић су били неколико дана у Тамнавској чети па су побегли. Знали су где се чета налази и 27. јула, кад је Филип Кљајић, био у обиласку чете, они су поново дошли до логора. Стражарима је било сумњиво њихово понашање и преухитрили су их. Непријатељска пропаганда, са великим закашњењем, на свој начин је регистровала овај догађај, не износећи праве разлоге и кривицу ових лица.

»У ноћи између 27. и 28. јула убијени су у шуми, недалеко од њиховог села Момир Босиљчић и Радисав Ивановић, земљорадници из Бањана, среза Тамнавског, зато што нису хтели да се придруже комунистима«³¹ - забележила је »Обнова« 17. новембра 1941. године.

Фића Кљајић се упознао са целим случајем и договорио се с Командом чете и члановима КПЈ да ослободe др Станковића и Ристића, што је и учињено. Адам Хундер је признао да је као Немац, фолксдојчер, био заврбован од полиције да велича немачку војску и њено напредовање у СССР и да шири вести како ће сви устаници - партизани и њихове породице бити похватани и поубијани. Због тога је осуђен на смрт и стрељан.

Полиција у Обреновцу је успела 27. јула да ухапси Миливоја Јадранина, партизана из села Стублина, који је до рата радио у Обреновцу као сарачки радник. Јадраин је дошао у 1. посавску чету 20. јула и положио заклетву. Пошто је добро познавао Обреновац, а није био члан СКОЈ-а нити члан КПЈ, команда чете га је одабрала да прикупи податке о непријатељским снагама у варошици. Био је обучен у радничко одело. Један жандар га је познавао, а знао је да је ступио у партизане. Код пијаце га је ухапсио на препад. Када је одведен у полицију почели су га тући и претити му смртном казном. Срески начелник га је позвао у своју канцеларију и обећао му да

³¹ Обнова, 17. 11. 1941, Архив Србије, штампа.

ће му опроетити живот уколико се врати у село и почне да сарађује с њима, што је он, из смртног страха, прихватио. Враћајући се у Стублине свратио је кући и ту је обавештен од свог друга да је Команда чете већ сазнала о његовом хапшењу, да ће одговарати пред својим друговима и да одмах дође у јединицу.

Било му је тешко и почео је да се крије у шумарцима у близини куће. Међутим, убрзо га је ухватила партизанска патрола и довела у чету. На саслушању је признао да је испричао полицији о свим борцима које је запамтио из чете, као и о илегалним сарадницима из Обреновца (Богосаву Пенчићу и Драгану Благојевићу). Команда чете је одмах обавестила ову двојицу да беже из града и дођу у чету. Приликом одлучивања о даљој судбини Јадранина један број бораца је тражио да му се пружи прилика да окаје грех, а већина је била за најстрожију казну, јер су и од себе, у свему тражили непоколебљивост и одважност.

О том догађају срески начелник у Обреновцу Добросав Пантелић је известио:

»На дан 30. јула ове године одбегли комунисти убили су Миливоја Јадранина, сарачког радника, родом из села Стублина, овог среза. Јадранин је једно време био са одбеглим, па је успео да их напусти и побегне. Предао се је начелству, који је по саслушању пуштен, ухваћен од одбеглих и убијен«.³²

Београдска полиција и Гестапо упутили су радницу Милену Младеновић, из Београда, 28. септембра 1941. године у Посавски одред. Она је била родом из села Љубинића, са тог терена. Претпоставља се да је неким случајем, као родољуб, била ухапшена и да су је тучом и претњама успели приморати да пође у свој крај и прикупи податке о одреду и већ формираном 1. посавском батаљону. Стигла је до села Ратара, недалеко од Обреновца, где се интересовала о свим појединостима из живота партизана: где се налази Штаб одреда и Штаб батаљона, где су распоређене чете, како долазе до санитетск[^] материјала итд. Све је хтела да зна, а посебно где се I лазе

³² Извештај среског начелника Пантелића Управи Дринске бановине у Ужицу од 23. 08. 1941: Архив ВИИ, к. 28, рег. бр. 28/4-1.

делови батаљона, »јер је у Обреновцу остала група другова коју треба да доведе у одред«. Понудила је торбицу санитарског материјала коју је тобож донела од другова из Београда. Такво држање и запиткивање изазвало је сумњу у њене добре намере. Обавештени су политички делегат вода и водник, који су је лишили слободе и упутили у Грабовац, у Штаб одреда. Спровели су је Драган Савић и Сава Марковић. После саслушања осуђена је на смрт и стрељана.

*

Окупатор је настојао да у овом крају, легалним и илегалним путем, користи српску православну цркву у борби против устаника. Немци су знали да је православно свештенство било повезано са народом у Првом светском рату и да је имало дубоке корене међу верницима у селима. Пропаганда Немаца и њихових домаћих савезника била је усмерена на то да комунисти предводе партизане, да они не верују у бога и хушкају народ против цркве. Већина православних свештеника у Посавини и Тамнави држала се ван политичког ангажовања, мада је и међу њима било сарадника окупатора и појединих групација издајника. Један број њих је од почетка видео у народноослободилачком покрету правог ослободиоца, који се људски понаша према народу и води немилосрдну борбу за ослобођење своје земље.

Свештено лице у Грабовцу, Арсеније Гаврановић, за време припреме за устанак скривао је у торњу цркве, а затим у конаку, оружје за паргизане. Било је ту ћебади, порција, чутурица, бајонета, пушака и један неисправан пушкомитраљез. Он је то објашњавао речима:

- Заволео сам грабовачке комунисте Милосава Матића, Момчила Вукосављевића и да не рећам друге. Ти људи не пију, не бију се, не краду, мисле народу добро, боре се за слободу свога народа и ко их не би помагао.³³

Немци нису никада посумњали у старог свештеника, па и онда када су долазили у село да врше одмазду над

³³ Јован Пенчић, *Хроника Обреновца* (руконис), изјава попа Арсенија Гаврановића из 1941. год.

недужним људима. За своје седиште у Грабовцу одабрали су црквену кућу у којој је становао поп Арсеније, не сумњајући да се на тавану баш те куће налази сакривено оружје које ће многим од њих донети смрт, и да тај стари свештеник помаже борбу посавских партизана.³⁴

Слободан Милинковић, свештеник из села Љубинића, на захтев политичког комесара 1. посавског батаљона Владе Аксентијевића, није смео показати да помаже партизана. Он је дискретно обавештавао партизана о новостима из Обреновца и Београда и уверавао људе, разумљиво своје пријатеље, у победу народноослободилачке борбе.

Био је карактеран, привржен својој вери, али му није сметало да одбаци све лажи о комунистима и да се веже за народноослободилачки покрет. Најтеже му је било када су Немци, недићевци и четници заробљавали партизана и њихове симпатизере. Говорио је »што они јаче притискају то више скаче«. Мрзео је сараднике окупатора и за сваког је знао из којих побуда то чини.³⁵

У ослобођеном Убу за члана Народноослободилачког одбора изабран је, почетком септембра, свештеник Милорад Миливојевић. Радовао се тих устаничких дана сваком успеху његових Убљана и Тамнаваца. Познаницима је говорио да није грех убијати онога који је дошао да гази туђу земљу и да у њој насилно остварује свој фашистички поредак. Знао је да до слободе није лако доћи и правдао се зашто није у стању одвојити се од куће и узети пушку.

Једнога дана, у другој половини септембра 1941. свештеник Арсеније Гаврановић обратио се Милораду Мики Павловићу, студенту медицине, који је са књижевником Јованом Поповићем у Дрену припремао приредбу за борце и народ и рекао му:

- Видим Мико, да се и у рату бавиш културом. Имамо петнаест свештеника у Посавини и Тамнави са којима сам се договорио да у недељној служби у цркви, поред

³⁴ Исто, изјава Јована Пенчића.

³⁵ У лето 1942. године четници су били у селу. Изненада су дошли Немци, а Слободан је побегао у њиву звану Дивинац. Трчао је са мантијом, а људи су се чудили зашто поп бежи. Немци су га ранили, ухватили, отерали на Бањицу и убили.

уобичајених наших поповеких певања, благосиљају и ову свету борбу.

Мика се зачудио и пружио цедуљу Јовану Поповићу. Овај ју је прочитао, насмешио се и вратио Мики у руку. На цедуљи је писало:

»И данас црква се моли, као народна, за мир целог света, а посебно се моли у својој јектенији, за благочестиви и христољубиви род српски и за све људе, за мир у свету. Нека бог благослови и ову децу у шуми која се боре за слободу народа свих«.³⁶

БОРБЕ 1. ПОСАВСКЕ ЧЕТЕ

Кроз акције је најбрже долазило до бројног и организационог јачања јединица. Прва посавска чета је 5. августа бројала 43 наоружана борца, а 14. августа 103. У свом саставу имала је два вода, шест десетина, а од наоружања 2 митраљеза, 4 пушкомитраљеза, 140 пушака, 10.000 метака, 15 пиштоља и 30 ручних бомби, затим 2 коња и 4.000 динара за одело, веш и дуван.³⁷ Чета је 27. августа подељена у четири вода. Већ 4. септембра имала је 202 партизана и 6 партизанки. Биле су то: Нада Марковић, Дара Тадић, Радмила Јовановић Кека, Перка Вићентијевић, Јудита Аларгић и доктор Јулка Пантић. Социјални састав бораца је био: 67 радника, 92 сељака, 25 ћака и интелектуалаца, 5 приватних намештеника, 5 занатлија, 1 трговац, 5 подофицира војске Краљевине Југославије и 2 домаћице.³⁸

Током августа 1. чета је истурала патроле да контролишу друмове и руше железничку пругу и телефонско-телеграфске стубове, који су у међувремену поправљени.

Четвртог августа око 1 час миниран је железнички мост на реци Тамнави, а исечено је 11 телефонских стубова. Исте ноћи посечени су телефонски стубови између

³⁶ Изјава Милорада Мике Павковића, дата аутору 1951. у Обреновцу.

³⁷ Извештај Коче Поповића, команданта Посавског НОП одреда: *Зборник* том I, књ. 1, стр. 51.

³⁸ Извештај команде 1. чете Посавског НОП одреда од 4. 09. 1941. Копија оригинала у Архиви ИРПС, рег. бр. 2.

железничке станице Стублине и Бргуле у дужини 500 метара као и 10 телефонских стубова поред бановинског пута Обреновац - Шабац, код Скеле.³⁹

Настављене су и свакодневне акције обиласка вршалица по селима и објашњавања људима зашто се пале спискови које је окупатор установио. »Ни зрно жита, ни грло стоке окупатору« - узвикивале су партизанске патроле заједно са женама и мушкарцима који су врли жито. Трећег августа је 14 партизана 1. чете у Грабовцу уништило спискове вршалица и општинску архиву и одржало митинг са народом.⁴⁰ Истог дана патрола од 20 људи у селу Звечка спалила је општинску архиву и сакупљала оружје.⁴¹

О овим акцијама у извештају начелника среза посавског (Обреновац) од 23. августа 1941, уз остало, се каже:

»Поред попаљених књига скоро на свим вршаћим машинама, комунисти су до данас, напали, уништили и попалили општинске архиве у 12 политичких општина и то: Јошеви, Трстеници, Орашцу, Грабовцу, Дрену, Стублинама, Пироману, Ушћу, Звечкој, Скели, Ратарима и Уровцима. У свим овим општинама они су запретили и прете председнику општине, као и општинском особљу, да не смеју долазити нити вршити своје дужности... Општинске поштоноше пресрећу, овим прете убиством, ако и даље носе службену пошту, па им и пошту одузимају.«⁴²

Осмог августа у зору 1. чета је извршила напад на жандармеријску станицу у Стублинама. Пре тога борцима није објашњено куда се иде у акцију. Покренути су из свог логора код Грабовца око 2 сата. Један вод је остао у логору, а остали су кренули равним пољима ка циљу. У свитање је чета стигла пред жандармеријску станицу. Командир Раденко Ранковић је шапатам издао наређење за напад. Група бомбаша је кренула прва, а за њом су зграду окружили остали борци. Бомбашаи су позвали жандаре на предају.

³⁹ Архив VII, к. 52, рег. бр. 3/26-2: Миинистарство унутрашњих послова, Команда жандармерије, 5. 08. 1941.

⁴⁰ Извештај Команде Посавског НОП одреда од 14. 08. 1941.

⁴¹ Извештај Команде 1. чете од 4. 09. 1941. Архив ИРПС, рег. бр. 2.

⁴² Извештај начелника среза Посавског (Обреновац) од 23. 08. 1941. Архив ВИИ, к. 28, рег. бр. 28/4-1.

- Опкољепи сте и не пуцајте!

Жандари су очекивали напад, огласили су се и без пуцња предали. Молили су Команду чете да се испали неколико метака и баце бомбе како би се пред Немцима оправдали да се нису предали без отпора. Пошто су разоружани, спроведени су у четни логор на саслушање.

О тој акцији је средски начелник из Обреновца упутио извештај у Београд 23. августа 1941, у коме се каже:

»Жандармеријска станица у Стублинама нападнута је од групе одбеглих комуниста и разоружана 11. августа ове године (датум није тачан, јер су тек тога дана сазнали од жандара који су пуштени кућама, а неки су отишли у Обреновац да обавесте - прим аутора). Том приликом одвели су собом десет жандара, одневши десет пушака са одговарајућим бројем муниције и друге државне и приватне ствари са станице«.

После разоружања жандармеријске станице једна патрола је оштетила пругу и покидала везе на железничкој станици Стублине, а остали борци су упали у зграду општине, изнели архиву на друм и спалили. Окупљени мештани су се радовали што и по дану виде партизане који пркосе фашистима.

Након акције чета је кренула друмом Обреновац - Уб према Пироману. Борци су ишли војничким кораком и певали: »Сељаци са поља и фабрички радници, освојиће свет«, »Дизи се народе радни«, »Буди се исток и запад« и друге борбене песме и корачнице. Лзуди су их посматрали са њива и из кућа и срдачно испраћали. Око 9 часова чета је стигла у село Пироман, ту поставила заседе према Обреновцу и Убу, а затим изнела и спалила на друму општинску архиву.

- Само да не дајемо обавезе Немцима и издајницима - прозборио је одважним гласом старији човек, који је пред општином чекао деловоћу да га пита за сина који је отеран у заробљеништво.

- Плашимо се њихове силе - плачући је говорила жена средњих година.

Око подне чета је стигла у село Трстеницу. На захтев Народноослободилачког одбора села, Команда чете је

⁴³ Исто.

распоредила борце по десетинама да ручају у сеоским кућама. Увече, после доброг ручка и разговора са радозналим домаћинима и комшијама, чета се вратила у Грабовац, у шуму где је био логор. Ту су заробљени жандари саслушани и сви пуштени кућама.

Једанаестог августа, у селу Лончаник, два вода 1. чете организовала су заседу на друму Београд - Ваљево, на коју су наишли Немци са камионима и борним колима. Заседа је отворила ватру. Према извештају штаба Посавског одреда жртава на страни партизана није било, а код непријатеља број жртава није утврђен, али је извесно да их је било.⁴⁴

Истог дана једна патрола је изненадила и ранила командира станице у Скели, жандармеријског наредника Спасоја Зупца. Он се враћао из Обреновца у Скелу. Иако је по други пут заробљаван партизани су га пустили и упутили у Обреновац на лечење.

О стању безбедности у срезу Посавском (Обреновац) срески начелник је обавестио Београд у извештају од 23. августа 1941, у коме се каже:

»На дан 12. августа ове године бандити су напали жандармеријску станицу у Скели, ову разоружали и собом одвели пет жандара... Према томе у срезу данас постоји и функционише само жандармеријска станица у Обреновцу, док у Стублинама и Скели ове више не функционишу... Услед измењених прилика и погоршане јавне, као и личне и имовине и безбедности, број жандара на жандармеријској станици треба појачати...

Јавна безбедност у срезу посавском била је добра све до 25. јуна ове године. Тога дана одбегли су шест истакнутијих комуниста, водећих функционера у срезу којима су се доцнијих дана прикључили и други, затим симпатизери... На овај начин група је расла тако, да је данас, а са оним дошлим из Београда... нарасла на преко 200 наоружаних. Група је подељена у две чете и тако врше акта саботаже и насиља. Сви су добро наоружани,

⁴⁴ Извештај Штаба Посавског НОП одреда од 28. 08. 1941, *Зборник*, том I, књ. I, стр. 95.

сваки има по карабини, по две и више бомби, довољно муниције, а располажу и са неколико пушкомитралеза».⁴⁵

Дванаестог августа на друму Обреновац - Шабац, у близини села Скеле, погинуо је организациони секретар Среског комитета КПЈ за срез Посавски (Обреновац) и за срез Посавски (Умка) Бора Борђевић Бирић.⁴⁶ Почетком јула је дошао у 1. чету и одржавао је чврсту везу са Радом Тадић, секретаром Среског комитета и политичким комесаром 2. чете, и Владом Аксентијевићем, као и са члановима КПЈ и СКОЈ-а који су још остали у Обреновцу и селима. Тог дана Бора је пошао бициклом из Скеле ка Ратарима да обиђе партијску јединицу једног вода. У исто време гестаповец Геза Панкас, шеф електричне централе у Обреновцу кренуо је, такође бициклом, да извиди у Скели разоружану жандармеријску станицу. Угледавши Бору, зауставио се и потражио му легитимацију. Бора је хитро, уместо документа, извукао револвер.

- Ево ти ко сам крвниче и злотворе! - узвикнуо је Бора, опаливши метак агенту у стомак.

Повијајући се и падајући на земљу, агент је истовремено опалио из свог пиштоља и усмртио Бору. И Геза Панкас је подлегао ранама у државној болници у Београду.

О Бориславу Бирићу његов друг Велимир Костић је у изјави рекао:

»Бору сам упознао 1939. године. Као кројачки радници учествовали смо у напредном радничком покрету Београда. Често смо се састајали у бившој Зориној улици (данас улица Ивана Милутиновића). Ту смо под руководством Ивана Божичевића,⁴⁷ синдикалног функционера одржавали састанке са младим кројачким радницима. Као партијски и синдикални функционер Бора је био веома активан борац. Стално у покрету, на састанцима и конференцијама. Бора је пружао помоћ радницима разних струка у Београду за радничка права. Посебно се ис-

⁴⁵ Извештај начелника среза Посавског (Обреновац) од 23. 08. 1941, Архив VII, к. 28, рег. бр. 28/4-1.

⁴⁶ Борислав Кирић, рођен је 1918. у селу Корја, код Беле Паланке, кројачки радник, члан КПЈ од 1938. год.

⁴⁷ Иван Божичевић, рођен 1909. у Крижу, Чазма, политички радник, члан КПЈ од 1936., првоборац.

такао у организовању штрајка грађевинских радника. У јесен 1939. године били смо заједно на излету у Кошутњаку када је Београдска полиција масакрирала велики број радника и студената... Причао ми је како је за време служења војног рока највећи део времена провео у војним затворима и да је доспео до Војног суда због вођења комунистичке пропаганде међу војницима.⁴⁸

БОРБА У СКЕЛИ

Четрнаестог августа ујутру упућене су у Скелу две патроле 1. чете ради прикупљања оружја. Ускоро је макадамским друмом поред Саве стигао у село немачки аутомобил и зауставио се пред Џевацића кафаном. Иако је била сезона радова, у кафани је седело неколико мештана. Немачки војници су бахато и оштро тражили пиво и кафу. Власник их је брзо послужио, а мештани за столом су их посматрали и смејуљили се. При изласку разумели су како један немачки војник псује »српске свиње«. Затим је аутомобил са путницима отишао у правцу Београда. Партизанске патроле су обављале свој посао у засецима ван друма, па нису ни приметиле пролаз немачког аутомобила. Људи су са партизанима коментарисали:

- Спасили сте нас жандара!
- Укинули стару власт!
- Узимате нам оружје, а како ћемо се ми бранити?

Људи из кафане су обавестили партизанске патроле да ће се Немци сигурно вратити у поподневним часовима из Београда за Шабац и да је међу њима један официр, можда и командант Шапца. Патроле су наставиле започети задатак, с тим што су око 15 часова поставили заседу крај друма у Скели. Прво су се обе патроле договориле да истуре по два борца нешто даље од места заседе према Обреновцу и према Шапцу, са задатком да пуцњима обавесте уколико наиђе неко непријатељско возило. Око 16,50 часова на заседу је наишао аутомобил 3. чете немачког 64. резервног полицијског батаљона, који је до-

⁴⁸ Изјава Велимира Костића, носиоца »Партизанске споменице 1941«, дата аутору децембра 1948. год.

лазио из правца Београда. Партизани су зауставили аутомобил пуцњима и започели борбу. Немци се нису збунили, упали су у шанац и отворили паљбу. Али нису дуго издржали. Један од њих је био рањен у груди. Видећи да су остали погинули, притајио се у јарку као да је мртав. Када му је пришао партизан Брана Бабић, упро је у њега закрвављене очи и последњом снагом опалио из пиштоља. Да је Немац циљао само неколико милиметара ближе, Бабић би сигурно погинуо, али он се брзо снашао, одврнуо је бомбу и бацио на Немце.

У овој значајној борби, првој против Немаца, учествовали су борци 1. чете Иванко Карић, Стеван Вулић, Цане Беран, Брана Бабић, Радован Димовић, Милутин Филимоновић, Чета Миндеровић и Милош Матијевић.

Војни заповедник Србије у свом дневном извештају од 15. августа 1941. године известио је немачку Врховну команду Југоистока у Солуну, у коме се каже:

»14. VIII у 16,50 ч. код Скеле (15 км западно од Обреновца) бандити су отворили митраљеску ватру на путнички аутомобил 3. чете 64. рез. пол. батаљона, који је (са пор. Ерхманном и 3 наредника) био на путу за Шабач. Патролно одељење је пронашло изгорели путнички аутомобил. Чета полицијског батаљона, упућена из Београда, извадила је из Саве лешеве пор. Ерхманна и 1 наредника; 2 наредника су нестала«.⁴⁹

Ова акција је изазвала брзу и злочиначку реакцију Немаца. Они су сутрадан, 15. августа, дошли камионима пуним војника из Београда у Скелу. Партизани су их са истуреним патролама дочекали, али је одлучено да се не улази у фронталну борбу са јачом немачком силом. Немачки војници су отпочели да хапсе мештане. Иако их је већина била побегла у суседна села или у забите шумарке, Немци су успели да ухвате око 40 сељака. У једном већем камиону Немци су довели и 42 гаоца из Београда, из Бањичког логора. Били су похватани комунисти, симпатизери, родољуби, који нису знали шта их очекују у том питомом селу крај Саве. Ипак, већина их је наслућивала смрт, па је у једном тренутку настало комешање, поздрави, вика, протести и пркоси.

⁴⁹ *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 365.

Немачки комадаит Србије наредио је војницима да пале сеоске куће, штале, сламе, сена. У једној запаљеној штали, где је на тавану било сена, почела је да експлодира мунисија. То је Немце још више разбеснело и почели су да пале све од реда. Том приликом 350 кућа је спаљено, 112 кућа са свим објектима у дворишту је изгорело, а остале од тврћег материјала су потпуно оштећене и остале да штрче без кровне конструкције.³⁰

Уз паљење села, као одмазда, стрељани су на лицу места, ту крај друма Саве, сви доведени таоци из Београда и 14 мештана: Милорад Аврамовић, Светислав Бељинац, Михаило Грујић, Кристивој Кића Зарић, Витомир и Јездимир Змијанац, Сретен Јеринић, Драгутин Мирчетић, Љубомир Пантелић, Благоје Петковић, Маринко, Милосав и Раденко Радушки и Војислав Цеваџић.

Тела стрељаних окупатори су обесили у селу и тако их оставили цео дан.

Лзуди и жене су, после масакра и одласка Немаца, дошли на стратиште. Кукњава се чула на далеко. Биле су то клетве мајки, сестара и жена Сकेле, клетве које су из дна њихових душа вапиле за осветом.

- Јаој, сине мој, децо наша, Србијо наша, какав јад доживесмо! Јаој, куку, јој! - чули су се вапаји мајки погинулих Скељана.

Скељанин Вељко Нешић је побегао из колоне коју су Немци повели на стрељање. Дошао је у 1. чету Посавског одреда у село Грабовац и дубоко потресен испричао шта је све доживео.

- Отац Радушког клечао је пред немачким официром и молио да му оставе сина, а да њега стрељају. Официр је шутнуо старога ногом и са осмехом продужио да командује постројавање и паљбу - испричао је Нешић.

Немци су по целој Посавини, Тамнави и Србији излепили саопштење Војног заповедника у Србији »Село Ске-ла је спаљивањем срањено са земљом«. Сва њихова штампа и радио на истакнутим местима су говорили о томе.

³⁰ Извештај немачког војног заповедника на Балкану од 27. 08. 1941, *Зборник*, том I, кн. 1, стр. 368.

Саопштење о овом злочину гласи:

»Војни заповедник у Србији саопштава:

У селу Скели једна комунистичка банда пуцала је на немачки војни аутомобил.

Утврђено је да су неки становници села били запазили припреме за овај препад.

Утврђено је да су ови становници села били у могућности да неопажено узбуне оближњу жандармеријску станицу.

Утврђено је да су ови становници села могли сасвим неопажено да обавесте немачка војна возила о припремљеном атентату. Они ту могућност нису користили и тиме су стали на страну разбојника.

Село Скела је спаљивањем савњено са земљом.

При том је у појединим кућама експлодирала муниција. И тиме је доказано саучесништво становника села.

Они мушки становници села, чије је саучесништво утврђено, стрељани су.

Педесет комуниста обешено је на лицу места.⁵¹

У заседи код Скеле заплењене су 2 машинске пушке, 3 карабина, 4 пиштоља, 5.800 динара, лична пошта војника и друге ствари.

Књижевник Јован Поповић превео је и овај део из једног писма са немачког:

»Пишеш ми, мили мој Ханс, да је наш пријатељ Јохан погинуо у Југославији. Чуди ме. Та земља је освојена, па шта је то? Стрепим за тебе«.

Др Јулка Мештеровић Пантић, шеф санитета Посавског партизанског одреда, је забележила:

»Једна Немица тражи од мужа да јој пошаље: кафе, шећера, чоколаде; друга тражи пенцета за ципеле и нацртала 4 стопала разних величина (своја и њихово троје деце), тражи лепу и јаку али разнобојну кожу; трећа, тражи велики пакет јер је Лиси добила од свог Ханса, пуно лепих ствари, текстила и друго. Па зашто не би то и она. Погледала сам у Јована, а он ми само пружа једно по једно писмо, не коментаришући њихову садржину. Запрепашћена, читам све дрскије и ситничавије захтеве

⁵¹ Архив Србије, Збирка прогласа, плаката и летака, бр. 32.

ових Немица. Каква примитивиост! Јован ми мирно, скоро монотono рече:

- Мислим да опишем ове 'културтрегере' и да документима поткрепим њихов пљачкашки дух. Чудни, глупи Ханс. Пошаљи што више можеш. Опљачкај по Србији што ти падне шака, за нас, за твоју породицу - иронише Јован и то је сав његов коментар.⁵²

Од 16. до 19. августа Команда чете је упутила своје десетине и патроле скоро у сва села да објашњавају народу одмазду окупатора. Тако су 16. августа одржани протестни митинзи у Стублинама и Трстеници поводом случаја спаљивања Скеле, уз присуство око 140 сељака.⁵³ Борци су истицали оправданост линије КПЈ о дизању устанка у свим деловима Југославије, говорили о успесима широм земље у Србији, Црној Гори, Боспи, Херцеговини, Хрватској, Војводини, Словенији, објашњавали да је Скела прво село које је тако драстично кажњено у Европи и да је то најтежа казна коју је окупатор спровео до тада у Србији и Југославији. Људи су се питали шта ће даље бити. Одговорено им је да ће партизански одреди јачати, примати нове борце и задавати јаче ударце окупатору све док их не истерају из своје земље и заједно у саставу антифашистичке коалиције не извојују коначну победу.

Догађаји у Скели нису зауставили акције партизанских јединица. О акцијама и активностима 1. чете Посавског одреда од 17. до 23. августа налазимо податке у четном извештају од 4. септембра 1941. године, где стоји записано:

»17. VIII 1941. г.

Две патроле од по 13 људи из заседе пуцале на два немачка камиона и један ауто који је превозио мртваца из Скеле. Према обавештењу убијено је два, а један теже рањен. За нас без губитака. Испалено око 100 метака. Време заседе: 12-14 часова."⁵⁴

⁵² Др Јулка Мештеровић, *Лекарев дневник*, Београд, 1968. стр. 59.

⁵³ Извештај Команде 1. чете од 4. 09. 1941. Архив ИРПС, рег. бр. 2.

⁵⁴ О овој истој акцији пише и Команда жандармерије комесару Министарства унутрашњих послова (Одељењу за државну заштиту): »17. августа о.г. око 18 ч. 17 жандара са немачким војницима отишло је из Обреновца у Скелу да дотерају леш једног немачког војника који је 14. августа о.г. убијен у Скели. По повратку између Скеле и Ратара,

18. VIII 1941. г.

Заседа у Скели од 18 партизана без сукоба. Патрола од 16 партизана спалила архиву у Уровцима и Ратарима. Купила оружје. Скупљено: 8 пушака, 1 митраљез, око 6.000 метака. Време од 11 часова од 16 идућег дана.

19. VIII 1941.г.

Заседа у Стублинама на друму Обреновац - Ваљево од 24 партизана. Пуцано на немачки луксузни ауто. Резултат непознат. Иста заседа запленила 28 волова и 2 краве које су трговци водили за Београд. Стока раздјељена народу и на послугу." Убијен петоколонаш Милош Цветић из Милораца.

20. VIII 1941. г.

Заседа у Бровићу у Лончанику од 36 партизана. Време од 4 - 16 часова. Пуцано на два немачка камиона. Камииони изрешетани, резултат непознат. Око 2 сата на месту борбе дошли су 12 немачких камиона, 1 борна кола и 5 топова. Вођена борба по нас без губитака. Стрельано 6 сељака на месту борбе.⁵⁶

Патроле од по 10 људи такође водиле борбу са истим Немцима без жртава по нас. Заробљен Марко Бабић, председник Ваљевске општине, са још четири Ваљевца. Бабић спроведен Трећој чети, остали пуштени. Том приликом заплешено 110.000 дин.

Заплешено 11 цакова жита и 4 цака брашна које је терано за Београд. Жито раздјељено сиротињи».⁵⁷

Са заробљеним Марком Бабићем, председником Ваљевске општине, налазио се и његов брат, професор, са кћерком. Аутомобил је био у исправном стању и задржан је за потребе одреда. Професор Бабић и његова кћерка су одмах пуштени кући, док је Марко Бабић, после неколико дана боравка у 1. чети, пребачен у 3. тамнавску чету, да би га они спровели у Подгорску чету

срез Посавски (Обреновац), одбегли комунисти отворили су ватру из кукуруза на немачке војне камионе и убили једног немачког војника, а два жандара ранили у ноге, једног лакше, а другог теже (Архив VII, к. 52, бр. рег. 32/2-1).

⁵⁵ У борби је учествовала 3. батерија 220. П.Т. дивизиона (*Зборник*, том I, књ. I, стр. 510).

⁵⁶ У борби је учествовала 1. батерија 220 П.Т. дивизиона (*Зборник*, том I, књ. I, стр. 510).

⁵⁷ Извештај Команде 1. чете од 4. 09. 1941. Архив ИРПС, рег. бр. 2.

САОПШТЕЊЕ

Вогни заповедник у Србији саопштаба:

У селу Схели једна комунистичка банда п^цала је на немачки ђојни аутомобил.

Утврђено је да су неки становници села били запазили припреме за овај препад

Утврђено је да су ови становници села били у могућности кеопажеко узбуне оближн-у српску жандапмеписку станину.

Утврђено је да су ови становници села могли сасвим неопажено да обавесте немачка војна возила о припремљеном атентату. Они ту могућност нису користили и тиме су стали на страну разбојника.

СЕЛО СКЕЛА ЈЕ СПАЉИВАЊЕМ СРАВЊЕНО СА ЗЕМЉОМ

При томе је у поједним кућама експлодирала муниција. И тиме је доказано саучесништво становника села.

Они мушки становници села, чије је саучесништво утврђено, стрељани су.

Педесет комуниста обешено је на лицу места.

Ваљевског НОП одреда, одакле је, после саслушања, пуштен кући. Немачки војници су, тога дана на месту борбе стрелили људе, које су у бесу ухватили. Стрелици су: Првислав и Војислав Мишић, Милорад Павловић, Златомир Дикић и двојица избеглица који су живели у Бровићу и Пиромају.

БЛОКАДА ЧЕТЕ У СЕЛУ ГРАБОВАЦ

Током јула и августа 1941. јединице Посавског НОП одреда разоружале су готово све жандармеријске станице на подручју југозападно од Београда, у долини Саве, Колубаре и Тамнаве, и ослободиле подручје Посавине и Тамнаве изузев Умке, Обреновца и Уба. Разориле су друмове, железничку пругу, попалиле спискове о приносима на вршалицама, забраниле рад квислиншким властима у општинама и започеле организовање нове народне власти - народноослободилачких одбора. Све чешће су наносиле губитке немачким оружаним јединицама. Немци су обавештени да Штаб Посавског НОП одреда најчешће борави у Чолића шуми, код села Грабовца. Сматрали су да се и главнина одреда ту налази, Њима је изразито сметала борбена активност партизана на домаку Београда, јер су делови Посавског одреда допирали до Жаркова, Макиша и Топчидера и ту, на прилазу Београда, повремено вршили диверзије на саобраћајницама и поштанско-телеграфско-телефонским везама. Зато су одлучили да предузму одговарајуће мере и силом војне моћи отклоне ту опасност и казне становнике Грабовца који су свестрано помагали партизане. На основу тога немачка виша команда-65 одлучила је 19. августа 1941. да изведе акцију одмазде под шифрованим називом »Геиер«, у највећој тајности. Према плану акцију је требало извршити на следећи начин: у суботу 23. августа, у виду препада, опколиги и претрести село Грабовац, као »веровагну комунистичку централу Округа обреновачког«, и то:

- један потерни одред 734 пешадијског пука, ојачан са 20 жандара из Обреновца и два одељења полицијске чете из Обреновца, да се прикупе 23. августа у 4 часа у

селу Прову, на путу Обреновац - Шабац, 3 км југоисточно од Скеле;

- један потерни одред 734 пешадијског пука, ојачан са два одељења немачке полиције из Обреновца и 20 жандара, да се у исто време нађе на путу Обреновац - Стублине, 2 км југозападно од раскрснице пута Обреновац - Стублине и железничке пруге Обреновац - Ваљево;

- жандармеријски одред из Уба (два одељења немачке полиције и 30 жандара), ојачан једним водом пешадије 704 пешадијске дивизије, да се такође 23. августа у 4 часа постави на западном излазу из Стублине, 2 км западно од пута Обреновац - Уб;

- два вода 5. чете 750 пука из Шапца, ојачани с пола вода немачке полиције из Шапца и 30 жандара из Шапца, и један потерни одред 704. дивизије из Ваљева да 22. августа у 20 часова дођу у Бањане, ту ноће, с тим да сутрадан, 23. августа у 4 часа буду у Равном Пољу, на путу Бањани - Грабовац.

О начину даљег дејства у заповести Више команде-65 се каже:

»6. 23. VIII 41. у 04,00 часова полазе све јединице са својих полазних тачака широким фронтом концентрично на Грабовац, користећи што више засебних путева. Појачана 5 чета 750 пука, која долази правцем Бањани - Равно Поље, скреће од Равног Поља према северозападу и врши покрет преко села Дрена на Грабовац - Крива Бара, док потерни одред 704. пешадијске дивизије, који такође долази правцем Бањани - Равно Поље, 23. VIII 41. у 04,15 часа полази из Равног Поља и наступа ка Грабовцу путем Бањани - Грабовац и југоисточно од овог.

7. 23. VIII 41. у 5,30 часова Грабовац мора бити окружен са свих страна. Затим ће се концентрично продрети у место, похватати мушко становништво изнад 14 година, скупити их код грабовачке цркве и предати полицији. Азуде који пружају отпор, код којих се нађе оружје или беже, стрељати. Сељачке куће претражити само ради проналаска мушкараца. Претраживање кућ; оади проналажења оружја извршити по наређењу руководиоца акције пошто се претходно скупе у гомилу мушкарци.

8. 704 пешадијска дивизија повериће извођење ове акције једином команданту пука.

9. Најстрожије чувати тајну. Изричито се забрањује да се акција или место Грабовац помињу телефоном.

10. Ратна спрема без маске за бојне отрове.

11. За планирану акцију Грабовац стоје на расположењу: 40 жандара жандармеријске станице Обреновац; 30 жандара жандармеријске станице Уб; 10 агената српске специјалне полиције Београд и 2 вође и 10 људи Полиције безбедности Извршне команде Београда³⁷.

Штаб одреда је скоро свакодневно мењао место свога боравка, а његови чланови (Коча, Срба и Бора) били су готово даноноћно са неким од водова партизанских чета. На тај начин имали су дневни преглед свих активности јединица. Ако би дошло до борбе са непријатељским снагама они су, заједно са борцима, заузимали положаје и својим присуством утицали на исход борбе. Тога дана Штаб одреда и 1. посавска чета били су у шуми Бурашиновића забрана, код села Трстенице. Логор је био добро војнички уређен. Била су ограђена места за спавање сваке десетине и прострта слама и сено, а стражари су се налазили на свакој страни шуме и дању и ноћу.

У свануће, 23. августа, кренула је једна патрола из логора у своје свакодневно извићање према центру Грабовца. Кад је патрола стигла у село јутарњу тишину је изненада пореметио женски јаук. Циганка Милица Катић је истрчала готово необучена пред патролу. Разумели су је да тражи команданта Кочу Поповића и да хоће њему лично да објасни како су пбсле пола ноћи упали немачки војници у њен засеок и одводили људе из кућа, купећи све старије од 14 година. Стигла је до команданта одреда и све му испричала. Одмах су предузете одговарајуће мере: патроли је наређено да и даље извића, а јединицама су издата наређења за противдејство.

Грабовац је велико и раштркано село. Немци су око 1 час после поноћи упали у поједине крајеве села и похватане мештане, у гаћама и кошуљама, потерали и сакупљали у порти Грабовачке цркве. Игуман Арсеније Гав-

^{37a} Зборник, том I, књ. 1, стр. 372 и 373.

раповић¹⁸ огласио се звоњавом црквених звона и покушао да укаже на опасност. Немци су му запретили убиством, па су звона заустављена, а народ се почео скрушено крстити и запиткивати шта би то могло бити? Оне људе које нису могли сместити у црквено двориште Немци су отерали у двориште Драгослава Матића.

Чим је обавештен о доласку немачких војника Коча Поповић је наредио да једна пагола, са Миливојем Манићем, замеником командира 1. чете (који је средином августа премештен из 2. у 1. чету) и Бором Кечићем, крене и нападне Немце с леђа. Ова патрола, у којој је био и књижевник Јован Поповић, заузела је положаје код грабовачког гробља и отворила ватру према црквеном дворишту, у коме су се налазили ухапшени сељаци и немачки стражари.

Чим је отворена ватра Немци су се збунили, заузели положај и организовали одбрану, док су појединци почели и да беже. Сељаци су то искористили да се разбеже у оближње забране, шумарке и кукурузе. Том приликом Немци су, у бекству, убили тројицу ненаоружаних људи: Тихомира Илића и Велисава и Животу Јеремића. Истовремено отворили су ватру из топова по грабовачком гробљу.

Партизанка Перка Вићентијевић Богдановић нашла се неким послом међу људима у дворишту куће Драгослава Матића. Да би је заштитиле од Немаца жене су је преобукле у сеоско одело и повезале марамом. У то двориште је дотерано и више жена из села. Све су оне познавале Перку, али нико је није хтео одати.

У међувремену је Коча Поповић добио исцрпно обавештење од командира Раденка Ранковића одакле надиру немачки војници, што је омогућило да се даљи ток борбе што боље усмери.

Четири вода су упућена на четири стране, са директивом да избегавају фронталну борбу. Борба се одвијала у изненадним заседама и бржим пребацивањима партизана тамо где су Немци већ претресли терен. Сељаци су

⁵⁸ Арсеније Гаврановић, свештеник у Грабовцу помагао је партизанае. У црквеној кући је повремено скривао партизанске пушке, опрему и лебад за одред. Умро после рата.

били сложии и јединствени. Слали су децу и обавештавали партизане.

У поподневним часовима је завладало затишје. Штаб одреда је заједно са Командом 1. чете оценио да ће једна група Немаца поћи друмом према селу Орашцу ка Бањанима, Вукони, Шапцу. Организована је заседа на брежуљку, крај друма - где нема кућа, на почетку њива села Орашца. Наређено је да нико не пуца пре команде.

Немачка колона је ишла друмом, а лево и десно су имали побочнице. Оштрим гласом Коча је узвикнуо:

- Јединачном палбом удри!

Затрештало је дуж колоне. Немци су се брзо снашли. Узели су заклоне у најближим шанчевима и осули из шараца, машинки, митраљеза.

Књижевник Чедомир Миндеровић је у свом ратном дневнику о тој борби записао:

»Одјекнула је неједнака, неуједначена ватра наших пушака... зафијукали су оштро, јетко немачки меци сасвим у нашем правцу, заривајући се у земљу пред нама и неколико метара иза наших грудобрана и јарка. Управно сам пушку на кукурузе и поново опалио...

- Напред! - одјекивала је из кукуруза команда на немачком и поново, учестано, заривали су се меци око нас.

Тада је изненадно, заштектало сасвим близу мене, с леве стране. Као да је стављена у покрет огромна шиваћа машина чије се клопотање чује десетоструко јаче од машине обичних размера.

Наш митраљез штеповао је кукурузе.

- Ево их с лева!

Штектање се поновило, дуже, оштрије, гласније...

- Цурик! - чуло се из кукуруза.

Немци су одступали. Одступали су скоро нечујно, ишчекивали су - наш митраљез унео је у њихове радове пустош а у душе ужас».⁵⁹

Сретен Карић се сећа многих детаља из ове борбе. Посебно је запамтио храброст Хари Шихтера, који је као немачки официр пребегао преко партијске везе из Београда и постао борац Посавског одреда. Карић је испричао:

⁵⁹ Чедомир Миндеровић, *За Титом*, Београд, 1945, стр. 14. и 15.

- Били смо скривени у кукурузима - Хари се приљубио уз земљу па не дише, а видим спреман је на скок као стегнута опруга. Кад су фашисти наишли на нишан његовог пушкомитраљеза, распалио је по њима. Али, и Немци су брзо реаговали. Развили су се за борбу, и стали да бију по нама. Хари се тада диже, па истрча из кукуруза на једно стрниште и из стојећег става сипа рафалима. Невероватна храброст! У једном часу ми се учинило чак да је погођен, али он је муњевито залегао у бразду кад је почело да шишти око њега.⁶⁰

Борба се водила »прса у прса«. Многи партизани су видели како немачки војници не остављају свога рањеника, па ни мртвог фашисту. Коча Поповић је разумевао њихове команде и упућивао је наше борце да се рокирају лево или десно, а посади тешког митраљеза давао упутства када да појача дејства митраљеза.

Немци и жандари су, ипак, успели пред вече да се повуку. Трећа тамнавска чета их је сачекала код Бањана и нанела им губитке.

У редовном извештају Команде 1. чете о овој борби је записано:

»23. VIII 1941. г.

У 4 сата дошло у Грабовцу 500 Немаца и то: преко Скеле 4 камиона, преко Бањана 9 камиона, преко Стублина 2 камиона, од Обреновца 23. Чета раздељена на више мањих патрола, упутила се у разним правцима ка непријатељу. Код кафане у Грабовцу патрола од 17 партизана напала је на стражу код камиона, у том моменту су побегли сељаци-заробљеници. Немци су примили борбу и имали жртва. Иста патрола повукла се на грабовачко гробље и одатле тукла једну колону од 40 Немаца, нанела им жртве и после кратке борбе повукла се без губитака. После тога су Немци на гробље бацили око 100 топовских граната.

У току пре поднева партизанске групице извршавале су још неколико мањих напада на Немце. Око 16 часова наишла је друмом Грабовац - Бањани група од 30 жандара; партизани су из заседе отворили ватру, заробљена 1 пушка. Немци су митраљеском ватром из даљине по-

⁶⁰ Стипе Сикавица, *Хари никс натраг*, Народна армија, 18. 06. 1981.

тпомогли жаидаре. Партизани еу се повукли у нову засе-ду пред групом Немаца. Развила се борба у којој су с обе стране, учествовали тешки митраљеци. Немци су покушали јуриш али су одбијени. Немци су имали доста мртвих. Заплењена је једна пушка. У борби се са својом храброшћу и пожртвованошћу нарочито истакло партизанско митраљеско одељење. Чета предлаже да се одељење похвали због свог јуначког држања и пушкомитраљезац друг Рајко Грчић који је са средине друма отворио ватру на непријатељску колону, а када је ова заузела заклон у шанцу поред друма, сишао такође у шанац и пуцао даље.

Жртва није било код нас⁶¹

Борба код Грабовца описана је и у листу »Посавски партизан«, који је издавао Посавски партизански одред. Ево тог прилога:

»Битком код Грабовца и Орашца, 23. августа, борба Посавског партизанског одреда добија нове облике и нове размере. То више није само чарка, акт саботаже или препад из заседе, него битка између две војске. И бројнија, наоружанија фашистичка војска морала је да се повуче, уз знатне губитке. Својим брзим патролама партизани су изненадили фашистички одред (од укупно 300 људи), оштетили два немачка камиона, скренули јаку топвуклу паљбу на грабовачко гробље, са кога се брзо повукла патрола која је отворила ватру, те су немачки топови читав сат преоравали кости мртвих Грабовчана. А живи Грабовчани, које су фашисти заједно са Стублинцима, похватили из кућа и повели да их »казне« разбежали су се на знак партизанских пушака. Вероватно обавештени, фашисти (Немци, љотићевци и жандари) извршили су поподне јуриш на положај главнине партизанске војске. После борбе од два и по сата, фашисти су морали да се повуку, једва успевши да скупе своје мртве и рањене. Тамнавски партизани су те ноћи довршили посао Посаваца, дотукавши једну групу фашиста у Бањанима. Био је то не само први велики војнички успех, него су становници Грабовца и Стублина били спасени судбине Скељана«.⁶²

⁶¹ Извештај Команде 1. чете од 3. 09. 1941: Архив ИРПС, рег. бр. 2.

⁶² Посавски партизани, бр. 1, стр. 4, Архив VII, к. 89, рег. бр. 1/3.

Сутрадан, у недељу, немачки авиони су надлетали и извиђали простор где се водила најжеиџа борба. Немци су о овој акцији написали само неколико речи: »23. VIII у Грабовцу (6 км југозападно од Обреновца) пуцало се на возило оружане силе. Два војника су убијена и 4 рањена. Противмере у току«. ⁶³

Противмера није било. Прва посавска чета је одашиљала патроле на све стране и поставила заседу од 20 партизана на друму Орашац - Бањани, али нико није наилазио. Народ се у свим селима интересовао и радовао акцији у којој партизани нису имали жртва. Др Јулка Мештеровић Пантић је прокоментарисала учешће Санитета у борби.

- Наш санитар се поставио одмах иза борбене линије. Меци су допирали и до нас. Болничарке су заједно са мном хтеле у борбени строј.

У ноћи између 25. и 26. августа 1. посавска чета је извршила покрет до једне шуме у селу Вукони, где је требало да се састане са 3. тамнавском четом. Падала је јака киша. Борци су покисли до голе коже, а некима је обућа остала у блату. Немци су се налазили код цркве у Вукони, одакле су бесциљно пуцали из топова и митраљеза.

Двадесет седмог августа крај села Кожуара, у једној шуми, одржан је састанак бораца 1. чете, са дневним редом: Извештај командира чете по војним питањима и Реферат о политичкој ситуацији и политичком раду у чети.

Командир чете Раденко Ранковић је критички говорио о дотадашњим акцијама, њиховим добрим и лошим странама. Скоро сви десетари, водници и борци су били критични и самокритични. Реч је узео и командант одреда Коча Поповић и рекао да је 1. чета брзо израсла у велику добро организовану јединицу, која броји 200 бораца, да је сваки борац драгоцен за ослободилачку борбу, да је добро што нема разлике између оних који су у јединици од почетка и оних који су тек стигли и недавно се заклели, да је радостан што види и један број Београђана које и од раније познаје из радничког покрета. При-

⁶³ Извештај немачког војног заповедника на Балкану од 25. VIII 1941. *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 378.

хватио је командиров предлог да ее изврши прерасподела бораца у четири вода са 16 десетина које би бројале по око 12 војника-партизана. У свом излагању заменик команданта одреда Срба Јосиповић је осудио паничарење неких другова и друге слабости, а похвалио борце Радована Димовића, Радомира Марковића, Рада Вићентића, Мићу Ковачевића и Рајка Грчића.

Политички комесар чете Влада Аксентијевић је говорио о тежњи да сваки борац зна суштину ослободилачке борбе, да се не секташи у раду с народом и непотребно маше црвеном бојом - револуцијом. Борци би требало да верују да ће се њихови идеали остварити само кроз народноослободилачку борбу и да ће се, поред борбе против окупатора, водити и оштра борба против свих оних који су издали свој народ и служе окупатору. На крају је изнео успехе партизанских јединица у појединим крајевима Југославије, похвалио рад чланова КПЈ и скојеваца у водовима, као и у раду са народом, а нарочито са омладином.

Увече је одржан састанак свих чланова КПЈ у чети, на коме су формиране четири партијске ћелије - у сваком воду по једна. На сличан начин реорганизовани су и активни СКОЈ-а. Било је и оштре критике због неких секташења и левичарења.

АКЦИЈЕ ВЕЛИКОГ ОДЈЕКА

Крајем августа штаб одреда је одлучио да водове, као самосталне јединице, распореди на разне задатке. С тим у вези један вод је упућен ка Обреновцу, други источно од Уба, а остала два вода 1. посавске чете, са непотпуном 3. тамнавском четом, одређена су да нападну непријатеља у варошици Уб.

Напад на Уб је, после добрих припрема, извршен 30. августа, у рано јутро. У њему је из 1. чете учествовало 110 бораца. Међутим, напад није успео. Непријатељски губици су остали непознати, а из 1. чете су погинули Милош Петровић, радник из Ниша, Чедомир Житић, ученик средње текстилне школе из Херцеговине и Милан

Зарић, омладинац из села Вукићевице, док је рањен Аврам Пијаде, трговачки помоћник из Београда, иначе велики активиста у радничком покрету Београда и увек весео и оран за песму, глуму и културно-просветни рад у чети и с народом.⁶⁴

На кратком вечерњем састанку, пред спавање, у сваком воду чете одржана је комеморација погинулим друговима. Том приликом изречене су топле људске речи о сваком од њих, а онда су борци позвани да устану, скину капе и минутом ћутања одају последњу пошту. То се, као и увек, завршило песмом: »Ви падосте жртвом и дадосте све, крв, живот и младост, ради слободе... « У знак сећања на погинуле другове у листу Одредa »Посавски партизан« под насловом »Три изгубљена друга« записано је:

»У борби на Убу Посавска партизанска чета изгубила је три друга, која су остала мртва у стрељачком строју, покошени митраљеском ватром са црквеног торња. Иако смо свесни да у својој борби морамо имати и жртава, а на срећу досад су губици на нашој страни били мали, смрт тројице другова дубоко нас је потресла. Кад смо се после борбе пребројали, остала је не само мала празнина у нашим редовима, него и велика празнина у нашим срцима.

Омладинац са села Милан, рођен је три године после прошлог рата, 1921, од веома сиромашних родитеља. Нешто га је вукло даље у град, да упозна живот тамо, да изучи занат и нађе шире видике. У граду је видео исте невоље и тешкоће као и на селу, и вратио се плугу. Пошто није имао своје земље, радио је код богатијих сељака. С одушевљењем је пошао у партизански одред, који је повео борбу за ослобођење српског народа, и у тој борби је дао свој млади живот.

Тек у 18. години живота, још млаћи од њега, жртвовао је живот тихи, сувоњави, бледи, увек замишљени млади студент трговачке академије Чедомир. Родом из Херцеговине, налазио се у Београду када је у његовом завичају окупатор изложио српски живаљ на милост и немилост усташама. Дobar певач и свирач, дружељубив и скроман младић, Чедомир је често разоноћивао раднике,

⁶⁴ Извештај Команде 1. чете од 4. 09. 1941, Архив ИРПС, рег. бр. 2.

омладинце у еиндикатима, а од њих је чуо многе истинске речи о животу и о будућности радног човечанства. Када је дошао у партизански одред, знао је јасно за шта се бори. Погинуо је убрзо по свом доласку, али је тихи, нежни лик овога младића остао неизбрисив у нама.

Радник је трећи друг кога смо изгубили. Милош је из Ниша, двадесет пет му је година било ваљда када га је погодило непријатељско зрно. Променио је многа занимања, пропутовао је многе крајеве тражећи посла. Мало су се другови и подсмевали Милошу, јер је волео много да прича, а нарочито о јуначким делима. Но, његова смрт је уклонила те ситне мане, погинуо је као јунак, не одмичући са положаја».⁶⁵

V повлачењу делова 1. посавске чете из Уба борци су од народа, а ови преко радија и из новина сазнали да је у немачкој команди Србије генерал Милан Недић, у заједници са Немцима и осталим издајницима, образовао српску владу. Немци су одобрили Недићу да створи посебне одреде такозване српске војске, чији ће главни задатак бити да угуше устанак и да у Србији заведу ред и мир. Бора Марковић и Влада Аксентијевић су позвали чланове КПЈ и политичке делегате водова и објаснили им тактику окупатора и осталих издајника, лик Милана Недића и његових министара. То је објашњено и осталим борцима.

Предвече 30. августа једна патрола 1. чете, јачине шест бораца, спалила је општинску архиву у Радљеву и одржала митинг коме је присуствовало око 30 сељака. Увече је одржана конференција у Бровићу, којој је присуствовало око 40 сељака. Првог септембра одржане су конференције и митинзи у Лзубинићу (присутно 30), Јошеви (присутно 30), Трстеници (присутно 40), Бровићу (присутно 50), Пироману по засеоцима (присутно 140), Великом Пољу (присутно 50) и другом крају Великог Поља (присутно 150) сељака. Следећег дана, 2. септембра одржани су митинзи у Дрену (присутно 150) и Ушћу где је било присутно око 30 сељака, а 3. септембра митинзи у два краја села Стублине (присутно 110) и у Бровићу (присутно 30) сељака. На свим овим скуповима раскрин-

⁶⁵ *Посавски партизан*, бр. 1, стр. 7, Архив VII, к, 89, бр. рег. 1/3.

кавана је Недићева влада, акције четника Косте Пећанца и објашњавани циљеви народноослободилачке борбе и линије Комунистичке партије Југославије.⁶⁶

Тих дана у 1. чету су долазили нови борци и свакодневно су предузимане нове борбене и друге акције. У ноћи уочи 3. септембра разорена је железничка станица у Бргулама, на прузи Обреновац - Лајковац. Том приликом разбијени су апарати, разрушена пруга и шине бачене у Тамнаву, разваљене скретнице и исечени су телеграфски стубови и жице на три места у размаку од 5 км. У акцији је учествовало 48 партизана. Исте ноћи, између 22. и 24. часа, разбијени су апарати у железничкој станици Стублине, разваљена је скретница и шине бачене у кукуруз, а исечени су телеграфски стубови и жице на једном месту. Акцију је извело 34 партизана. У исто време 35 бораца је порушило мост у Милорцима, на Јошевици, на друму Обреновац - Уб, док су други делови чета, заједно са селацима из Скеле и Ушћа, исекли бандере код Пескова и Очаге, на путу Обреновац - Шабац у дужини 3 км и прокопали друм на неколико места.

Све ове акције извршене су са више знања и стручности, јер је међу партизанима било бораца који су добро руковали експлозивним материјалом и алатима.⁶⁶ Услед рушења, непријатељске снаге се нису могле кретати ни другом ни друмовима.

У први мах Немци су генералу Недићу одобрили да образује девет војних одреда, а у исто време дозволили и Димитрију Љотићу да формира своје фашистичке одреде. С тим у вези, командант Недићеве жандармерије је 7. септембра 1941. наредио да се формирају оружани одреди по зонама, образлажући то потребом сузбијања »комунистичко-бандитске разбојничке акције на територији Србије, а нарочито у њеним северо-западним крајевима«, где се »на територији срезова: Умка, Обреновац, Уб крећу групе које су доста јаке и које стално ометају железнички и сухопутни саобраћај« и где »ове групе врше атентате и нападе на возове, мостове и аутомобиле«.⁶⁷ Истовремено је наредио 3. одреду да рашчисти зону По-

⁶⁶ Извештај Команде 1. чете од 4. 09. 1941. Архив ИРПС, рег. бр. 2.

⁶⁷ Зборник, том I, књ. 1, стр. 405 и 406.

савине и Тамнаве и образује иосадне јединице потребне јачине у Умци, Обреновцу, Убу. Одред је бродом упућен из Београда на Умку.

Седмог септембра Немци су покушали да поправе пругу Обреновац - Лајковац у Стублинама и Бргулама, али је воз са јединицом за поправку искочио из шине и од поправке се одустало. Пошто је пругом и друмовима саобраћај био толико отежан окупаторским трупима да у села више нису могле да залазе, дејства 1. чете проширена су и на саобраћај на реци Сави. Тако је 7. септембра задржан моторњак са дереглијом и заплењене су три тоне угља и много разних потрепштина за рудник антимона који је радио за Немачку, а сутрадан, 8. септембра, код села Ушћа, моторни шлеп »Жика«. Том приликом је заплењена роба у вредности од преко милион динара, намењена шабачким трговцима, а заробљено 6 тек обучених Недићевих подофицира са оружјем, и парни брод »Словенија«. Истог дана покушано је да се заустави пароброд »Краљица Марија«, који је у то време био други по величини у земљи. Деветог септембра је заустављен путнички парни брод »Бошко Јездић«, а поподне истог дана посавски партизани су присилили брод »Краљица Марија« да се преда. Поред посаде и путника предали су се и Недићеви подофицири, са оружјем. Свим овим акцијама речни саобраћај Савом је био озбиљно угрожен.⁶⁸

Најзначајнија од свих ових добро изведених акција је свакако заробљавање пароброда »Краљица Марија«. О њој се доста дуго причало међу посавским партизанима и народом Посавине и Тамнаве. И не само међу њима.

Како је акција изведена?

»... Патрола 4. вода 1. посавске чете Живорад Шаровић, Драго Вуковић, Јован Пенчић и Раја Поповић кренула је из села Ушћа да контролише друм Обреновац - Шабац и реку Саву. Пошто претходног дана није успело да се заустави брод »Краљица Марија« договорено је да се уз обалу реке повећа број партизана. Деветог септем-

⁶⁸ Архив Србије, к. 70, бр. рег. 1. Незавршени извештај о акцијама 1. чете Посавског НОП одреда; Петнаестодневни извештај Војно-привредног штаба за Југоисток од 19. 09. 1941. о железничком, речном и путном саобраћају на територији Србије (*Зборник*, том XII, књ. 1, стр. 421).

бра у поподневним часовима брод се враћао из Шапца. Пловио је средином реке низ воду.

Чим се брод појавио на одговарајућем одстојању, Шаровић и остали другови из заседе су почели да позивају посаду из заклона да брод пристане уз обалу, али брод је и даље пловио. Не чекајући да брод поново умакне, Шаровић је наредио да се из пушака испали по један метак преко брода. На то упозорење брод је стао, али није прилазио обали ни после упорног позива партизана. Ради тога Шаровић је поново наредио да се отвори ватра. Драго Вуковић је пустио рафал из пушкомитраљеза испред брода. Убрзо је на броду истакнута бела застава и чуо се глас: 'предајемо се'. Затим је брод пришао обали. Наредио је да сви изађу из брода. Партизани су их легитимисали и издвојили на страну недићевце.⁶⁹

На броду је било око 260 путника и 36 Недићевих подофицира. Осим тога, на њему су се налазиле велике количине хране и другог материјала. Брашно и остала храна подељени су сиромашнијим сељацима, а санитарски материјал узели су партизани. Све што је могло, од осталих ствари да се користи уступљено је, преко народноослободилачког одбора, сиромашнијим сељацима на коришћење или да чувају. Када је брод потпуно испразњен борци су га спалили. Међу путницима је био и бивши бан Аринске бановине Илија Поповић. Сви они су, после саслушања, пуштени на слободу.⁷⁰ Многим путницима је помогнуто да се колима из села Ушћа и Скеле пребаце до Обреновца.

У овој акцији учествовао је, поред поменуте патроле, још један број бораца из чете. Међу њима је био и Сава Вићентић, који је о акцији, рекао:

- Био сам у бусији, на обали, на погодном месту, пошто је наша обала уздигнутија. Кад је брод стао Хари Шихтер се први снашао. Он је пушкомитраљез забацио на леђа, акробатским скоком се ухватио за врхове гране и принудио посаду да доплови ка нашој обали.⁷¹

⁶⁹ Јован Пенчнћ, необјављена хроника *Посавина у НОР 1941-1945*, стр. 46 (Архив Србије).

⁷⁰ Ч. Миндеровић, *За Титом*, стр. 22.

⁷¹ Стипе Сикавица, Народна армија, 25. 06. 1981, *Хари никс натраг*.

А у сећању Драгољуба Јовановића Пусе је остало:
- Док је брод био у даљини нисам се нелагодно осећао, али кад се ириближио подишла ме језа од главе до пете. Огромна лаћа. Наједном наши запуцаше. Запуцам и ја, рачунам да их застрашимо. 'Оћеш, ал' брод повећа брзину и поче да кида. Поново оспемо ватру и наједном бела застава. Предају се.⁷²

У петнаестодневном извештају Војнопривредног штаба немачке Команде Југоистока од 19. септембра 1941. године, о тим акцијама речено је и ово: »Од 9. 9. 1941. после подне, обустављен је услед рушења од стране устаника узводно од Забрежја, целокупан саобраћај бродова на Сави... Бродови су, по правилу, након што су претходно обасипани ватром, били присиљени на заустављање, а путници и посада на напуштање брода. После тога бродови су били потопљени од стране устаника«.⁷³

За показану храброст у овој акцији Хари Шихтер је похваљен наредбом Врховног штаба НОП одреда Југославије. О томе је у Билтену Врховног штаба НОП одреда Југославије. О томе је у Билтену Врховног штаба НОП одреда Југославије, у рубрици похвале, са потписом Тита, стајало:

»Изражавамо наше признање и похвалу за примерну храброст партизана Посавског партизанског одреда Харија Н., бившег немачког војника. Осим више храбрих потхвата, Хари се нарочито истакао кад је сам у моторном чамцу, са пушкомитраљезом у руци заробио на Сави један путнички брод са више непријатељских војника и официра и већом количином хране за опседнуту немачку војску у Шапцу«.⁷⁴

Поред поменутих бродова, 10. септембра увече заустављен је у Скели на Сави, брод »Косово«. У њему се налазило неколико војника који су отворили ватру и покушали да пруже отпор партизанима. Ипак били су приморани да се предају. Капетан брода је пристао да учест-

⁷² Исто.

⁷³ *Зборник*, том XII, књ. 1, стр. 421.

⁷⁴ *Зборник*, том II, књ. 1, стр. 81, Хари Шихтер је почетком августа са трупом Београђана сгупио у 1. чегу Посавског одреда. Довела га Јудита Аларгић. Убрзо је постао храбар и вешт ратник, погинуо је 9. 11. 1941. у Оглаћеновцу на Ерачком гробљу.

вује у даљој акцији запречавања пловидбе Савом. Решено је да се потопа и багер који је пребацивао песак на леву обалу реке, где су се налазиле усташке страже. Јавили су се добровољци, међу којима и Миливоје Мића Ковачевић. Они су кренули бродом 11. септембра ујутру према Ушћу, узводно, где је багер радио. Радници на багеру као да су очекивали партизана, помагали су око преноса ствари, а када је све завршено, багер је потопљен. Радници са багера прешли су на брод »Косово«. Видевши то усташе су заупале са леве обале Саве, али жртава није било. Приликом пристајања брода на обалу, после обављеног посла, погинуо је један дечак који је дотрчао да види брод. Непријатељски куршум, са леве обале реке, погодио га је у главу. После тога и брод »Косово« је запаљен и потопљен недалеко од брода »Краљица Марија«.

Од путника из свих ових бродова један број је остао у 1. чети као борци добровољци. Боса Скопскаја Ратковић и њен муж Гојко одмах су изјавили да се радују што су заустављени и што им се пружила прилика да ступе у партизанске редове, јер они су и пре рата радили активно у радничком покрету. А Душан Сердар, Недићев подофицир, на саслушању је рекао:

- Морао сам да се одазовем мобилизацији Недићеве владе, иако знам да верно служи окупатору. Мени је овде место, са народом.

БЛОКЛА ОБРЕНОВЦА

Око 13. септембра Штаб одреда је предузео мере за блокаду Обреновца. Располагао је обавештењем да је гарнизон ослабљен и да се у њему налазе само жандари, неколико Недићевих војника и једна мања јединица Немца. Водови 1. чете добили су наређење да заузму положаје у полукругу, уз саж Обреновац, од Саве до Колубаре. На десној страни Колубаре, до Саве послата је 2. пољска (Београдска) чета, која је имала преко 200 бораца, док је 3. тамнавска чета држала положаје према Лајковцу, Ваљево и Шапцу.

У то време, а поеле обиласка 3. тамнавске чете, 1. чету је обишао инструктор ПК КПЈ за Србију.⁷⁵ Он је присуствовао и на зборовима у селима, којих је тих дана било више, пратио тумачења линије КПЈ и расположење народа у селима према борби за слободу. Присуствовао је и састанцима сваке партијске ћелије, састанку Команде чете и Штаба одреда, који је био смештен у кући Рајка Петрашевића, а затим у кући Живка Вуковића у селу Звечка (2-3 км западно од Обреновца).

Пошто још нису постојали услови да се нападне непријатељска посада и ослободи Обреновац, јер су Немци могли брзо да интервенишу из Београда јачим снагама и да изврше одмазду над народом, одлучено је да се град држи у блокади, наставе акције око града и патролама продире до саме вароши. Патроле су слате на све стране и враћени су сви сељаци који су из оближњих села терали кола или носили храну у Обреновац. Поред тога прикупљено је оружје у Бреској, Бргулицима, Урвцима, Кртинској и Забрешју. Ноћу између 13. и 14. септембра срушен је мост на Купинцу, испред Обреновца, на друму за Шабац. Одјекнуле су експлозије и окупиле радознале мештане.

- Рано моја, ако их отерате из Обреновца, да ли ће се ти пси икада више вратити? Семе им се затрло! - питала је свог познаника-партизана жена смежураног лица.

- Ко ће их знати? Главно је да ми њима не дамо мира, да их на сваком кораку тучемо, - одговорио јој је, уместо познаника, високи смећи младић, учитељ, Дане Бубало.

Сутрадан су код порушеног моста стигла двојица стручњака, ижењер грађевинарства и техничар, да сачине записник и предлог о хитној поправци. Партизанска заседа их је ухапсила и предала Штабу одреда у Звечкој.

⁷⁵ Није утврђено име инструктора. Дуго се веровало да је то Милорад Петровић, обућарски радник, рођен 1905. у Обреновцу, члан КПЈ од 1922, који је због револуционарног рада издржао на робији од 1929. до априла 1941. Ухваћен је у Аџигу и предат Специјалној полицији у Београду, стрељан на Бањици 5. маја 1942, народни херсу. Најновија истраживања говоре да је то био Андрија Хабуш, рођен 1913. у Светој Марији на Мури, текстилни радник, члан КПЈ од 1934. који је извршио самоубиство 18. јуна 1944. у селу Брезовици (Крупањ) да не би пао у руке четницима. Можда се због илегалности представљао као Петровић.

Приликом саслушавања они су признали да су имали задатак да прикупе што више података о партизанима.

Књижевник Чедомир Миндеровић је 14. септембра забележио:

»14. септембар. Послате су патроле за Бреску, шабачки друм, Обреновац и Забрежје ради извињања. Ујутру, са целим водом, одржана је конференција. После подне предао се један жандар и један градски стражар. Због обуставе сваког цивилног саобраћаја према Обреновцу, патроле приводе у логор велики број заробљеника, који су после саслушања пуштени. По подне одржан је састанак са Кочом. Упућен је у Обреновац позив за предају. У четири сата отпочео је у Уровцима код школе митинг. Поред осталих, говорио је и бивши подофицир Недићеве војске, Душан Сердар. На крају је изабран сеоски одбор...

У прљавој соби је врило. Курири су долазили и одлазили, увек с новим вестима. Преко, са београдске стране одјекивале су кроз ноћ експлозије бомби. Чекали смо. У таласима пристизале су избеглице из Обреновца, градски стражари, жандари, грађани. Негде око поноћи стигли су парламентарци градске страже са писменом понудом предаје, потписаном од командира страже...

ПОСЛВСКОМ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ ОДРЕДУ

ОВДЕ

Долази парламентарцац Богољуб Росић, Живко Бојић, са извештајем о предаји.

14. IX 1941. I.

Командир страже,

^2д^{НОВАЦ}
19,30 часова

М. Дрењанин, с.р.«⁷⁶

Парламентарце су примили Бора Марковић и Срба Јосиповић и о свему обавестили Кочу Поповића. У исто време Штаб одреда је добио поверљиве податке из Обреновца да у варошицу стижу Немци па је одлучеио да се преговарачи врате и да Одред не упада у Обр(овац док се не прикупе нови подаци.

⁷⁶ Ч. Миндеровић, *За Титом*, стр. 25.

Тих даиа ухаћена су двојица усташа који су били убачени на ослобоћену територију да прикуиљају податке о партизанским снагама. О томе је, у свом сећању, Раја Јаковљевић изнео и ово:

»Цивили су у мом селу Забрежју опколили на њиви двојицу непознатих граћана у чудним оделима. Ови се нису надали да ће ненаоружани људи да их ухапсе. Ступили су са њима у разговор. Сељаци су видели да се ради о усташама из Срема. Претресли су их и код њих пронашли револвере и бомбе. Ухапсили су их и предали нама двојици наоружаних партизана. Одвели смо их у команду вода, који се налазио у Уровцима. На саслушању су признали да су усташе и да су прешли Саву како би испитали где се налазе положаји партизана у блокади Обреновца и узели друге податке који су неопходни Немцима. Мислим, да су осућени и стрељани.«⁷⁷

Истовремено, у Великом пољу партизани су задржали једно непознато лице и затражили му исправе. Пошто их није имао одвели су га у Штаб одреда, где је на саслушању признао да служи окупатору и да је послат да испита положај партизана и да о томе Немцима поднесе извештај. Осућен је на смрт и стрељан пошто је његова сарадња са окупатором потврђена.⁷⁸

Петнаестог септембра једна патрола довела је са Саве два заробљеника, фолксдојчере, полицајце Петра Шпера, рођеног у Инђији 1907. године и Јосипа Јунга, рођеног у Земуну 1909. године. Наоружани бомбама, пиштољима и пушкама онч су прешли Саву, заједно са неколико усташа, и намеравали су да се боре против партизана. После испитивања и саслушања осућени су на смрт и стрељани. Друга патрола привела је три криминалца, робијаша, који су одбегли из Сремске Митровице. Један је послат у Ваљево, а друга двојица су, после дужег већања и њихових молби да ће се поправити, примљена у чету. Истог дана стигло је у чету и осам Забрежана, с оружјем и муницијом. Нови борци су положили заклетву. Увече је извршен демонстративни напад на Забрежје, у коме су учествовали и нови борци. Нападнута је стругара Аце Си-

⁷⁷ Изјава Раје Јаковљевића, дата аутору октобра 1951. у Обреновцу.

⁷⁸ Ј. Пенчић, *Посавина у НОР 1941-1945*, стр. 79, (Архив Србије).

мовића. Поред жаидара, етругару је бранило и 6 - 7 немачких војника. У заштитници је остала једна десетина бораца. Том приликом у борби су рањена два Немца.

У зору 16. септембра један вод 1. чете је упућен у извиђање према Обреновцу. Ишли су поред ваљевског друма до Дома старца и осматрали игралиште и почетак главне улице. Цело пре подне је било препуцавања са тек пристиглом јединицом немачког 125. пешадијског пука.⁷⁹ Поподне су ниско надлетале »штуке« авиони, које су митраљирале и бомбардовале партизански положај, ради чега је наређено повлачење.

Немачка команда је била узнемирена извештајима о све жешћим нападима и акцијама Посавског НОП одреда око Сремчице, Железника, Липовачке шуме, Дубоког (код Умке) и Обреновца.

Иза положаја Посавског одреда, до реке Дрине, простирала се велика слободна територија потпуно очишћена од окупатора и његових слугу. Ваљево, као оаза и јак немачки гарнизон у њему, било је окружено са свих страна и потпуно изоловано од Београда и осталих немачких гарнизона у Србији. Да би се спасао немачки гарнизон у Ваљеву немачка команда је одлучила да ка њему из Београда упути ојачани 125. пешадијски пук, који је хитно довучен из Грчке. Задатак да се пробије у Ваљево пук је добио 15. септембра. Ево заповести немачког генерала Паула Бедера, команданта Више команде - 65 којом је наређен задатак за пробој на правцу Београд - Ваљево:

»Виша команда ЦСУ
Одељ. 1а бр. 635/41 пов.

Место штаба, 15. IX 1941.

ЗАПОВЕСТ
125 појачаном пешадиском пуку

1. Према последњим извештајима ситуација је несигурна на Умци и у Обреновцу.

На Умци и у Обреновцу налази се немачка и српска полиција.

1 2. Појачани 125. пеш. пук 16. IX 41. у 06,00 ч. кренуће у напад преко Обреновца на Ваљево.

Од Обреновца продужити тек пошто се претходно детаљно претресе насељена места, која се налазе на путу, ради изналажења побуњени-

⁷⁹ Овај пук је повучен из Грчке, из Солуна, да би био употребљен у борби против партизана у Србији.

ка, оружја и Јуниције. Стунити у везу с полицијом која се налази у насељеним местима.

3. Поступати свом оштрином. Опколити и спалити места која пружају отпор.

4. Тумачи ће се доделити.

5. С Вишом командом ПХУ одржавати везу преко средњег радио-одељења на 1167 КХЗ, што ће се јавити појачаном 125 пеш. пуку.

Сваког сата јављати место и ситуацију.

6. Појачани 3. батаљон 125 пеш. пука стиже, почев од данас у подне, у Београд и ставља се пуку на расположење».

Напад је почео 16. септембра ујутру. Немачке јединице су кренуле да разбију обруч око Обреновца. Тукли су минобацачима, топовима, митраљезима, авионима. Борци су прихватили борбу и без панике се повлачили, прикривајући се, кроз кукурузе и друге заклоне. Повлачење је вршено организовано и уз прихватање с положаја на положај. Партизанске заштитнице су сачекивале и давале организован отпор Немцима, који су се увече повукли у Обреновац. Један вод 1. чете остао је да преноћи у Звечкој, уз удвојене страже бораца и мештана. Сутрадан, 17. септембра, сви водови 1. чете су добили нови распоред на положају од Стублина преко Грабовца до Скеле, на коме су сачекали напад непријатељских јединица.

Око 7 часова изјутра Немци су кренули јачим снагама у наступање правцем Обреновац - Ваљево. На изласку из Обреновца непријатељ се поделио у две колоне: једна је наступала у захвату железничке пруге ка Ваљеву, без моторизације, а друга, са моторизацијом, друмом Обреновац - Ваљево. На периферији Обреновца, у насељу Бошњаци, Немци су на кратко застали. Борци 1. чете су отворили изненадну ватру на њих, а затим се повукли. Том приликом један немачки војник је погинуо, а два су рањена. Немци су опколили насеље и отпочели да претресају куће. У подруму куће Грује Јовановића, молерског радника (који је био у партизанима) пронашли су муницију. Истерали су из куће жене, децу и све оне који су се у њој затекли. Затим су кренули да изврше претрес куће Васе Илића. Издвојили су из групе младића, трговачког помоћника Боку Јовановића и с њим пошли у претрес. Преко тумача Немци су захтевали да покаже које су куће партизанске да би поштедели њихове породице и куће. Он се није колебао. Рекао им је:

- Ја не знам, чините са мном шта хоћете.

У једном тренутку Јовановић је искористио несмотреност Немаца, заузетих претресом, и побегао. Пошто су извршили претрес Немци су пустили жене и малу децу, а како других мушкараца није било, јер су раније избегли, стрељали су петнаестогодишње дечаке Владу Илића, Мирчету и Стојана Јовановића и Драга Бошковића и спалили неколико кућа. Не знајући за Немце у село је дошао борац Груја Јовановић, који је из Звечке пошао да види шта му је са женом и децом. Немци су га ухватили, ставили на мотоцикл и одвели га у полицију, у Обреновцу. Пошто су сазнали да је партизан, вратили су га на траг и стрељали на месту где су стрељали четворицу дечака. Све лешеве стрељаних Немци су натоварили на кола и одвезли на обреновачко гробље.

Седамнаестог септембра Немци су извршили хапшење осумњичених грађана и у Обреновцу и том приликом ухапсили 23 човека, а међу њима Перу и Јовицу Петровића и Илију Чалића.

У четвртак, 18. септембра, око 9 часова немачки војници су стигли у село Стублине и одмах артиљеријском ватром, почели гађати околна села. У Трстеници је погинуо Драгослав Костић. Један део немачких снага, око 12 часова, упао је у Трстеницу и почео да врши претрес кућа, тражећи партизане. Војници су отварали сандуке и ормаре са девојачком спремом. Најпре су бајонетима боли по стварима да се увере да није неко случајно остао скривен под спремом, а затим набадали и избацивали све ствари напоље.

По извршеном претресу, из кућа где су открили муницију или летке, извели су мушкарце, домаћине, и стрељали их. Убијени су: Александар и Василије Матић, Иван Николић, Чедомир Мијаиловић. У тренутку стрељања у село су наишли Сретен Матијевић из Грабовца и један избеглица, који се нису снашли у тој ситуацији, па су и они као сумњиви стрељани. Немци су попалили све куће и сламу које су биле у близини и тако нанели велику материјалну штету породицама.⁸⁰

⁸⁰ Необјављена *Хроника села Трстенице* (Архив Ваљева).

Деветнаестог септембра у поподневним часовима Тика Николић је упућен са једном десетином свога вода ка Обреновцу да запоседне друм према Великом Пољу и Звечкој, односно раскрсницу где се са ваљевског друма скреће ка Грабовцу и Бањанима. Николић није веровао да ће Немци кренути у напад па је, неодговорно, уморне борце оставио да се испавају у шумарку, а он је отишао у једну кућу да тражи ракију и наручи ручак, што је било строго забрањено. Немци су искористили небудност и са бициклистима, пешацима и борним колима прошли место где је требало да се налази истурена заседа.

Командир чете не знајући за све то, јер Николић ништа није јављао, упутио је десетину Милутина Филимоновића са тешким митраљезом према одређеној засеци, да извиди ситуацију. Борци су се осећали сигурним и убрзо су корачали сеоским путем од Филимоновића кућа према грабовачкој школи и цркви, не очекујући да ће се сусрести са немачком колоном близу Танасића шевара.

Изненада, на педесет метара пред собом, десетина на грабовачком друму сусрела се са колоном наоружаних људи. Борци су застали узбуђени. У почетку су помислили да су то Тамнавци. Онда је Милутин викнуо: »Немци!« и руком дао знак да се заузме положај. Немачка претходница приметила је партизана како хватају заклон и одмах осула ватру. Борба је кратко трајала, јер се малобројна партизанска десетина морала повући. Приликом одступања на десетину је припуцала и немачка побочница из једног воћњака. У окршају су погинули: Дане Бубало и Здравко Мијаиловић, а двојицу рањених и заробљених партизана Немци су запалили у оближњој кући Милутина Филимоновића. Валтер Коен је рањен. Поврећен је и коњ који је носио тешки митраљез. Док је бежао натраг, према јединици, са лећа му је пао митраљез, који су мештани сакрили у шанац и покрили грањем, а увече га предали чети.

Пошто су изненадили и потиснули десетину, Немци су продужили ка селу Дрену. Бомбардовали су шуме и куће у Дрену и Орашцу. Дом Васића готово је одлетео

у воздух. Погинуле су Косана Матић из Грабовца и Љубица Живковић из Орашца. Стрелана су три земљорадника: Славољуб Маринковић, Тихомир Вукојчић и Јанко Гајић. Немци су тукли и из топова и бацача, али нису одмицали од сеоског пута. Чета их је очекивала развијена у скривеним заклонима. Истурила је предстраже, које су припуцавале па се повлачиле. Предвече Немци су се повукли у Обреновац, пошто су претходно у Грабовцу запалили 19 кућа и већи број стогова сена и сламе. При повратку, у Звечкој, стрелали су Љубомира Тејића, кога су ухватили док је бежао.

Водник Тика Николић се тек увече појавио у чети. Одмах је разоружан и саслушан. Сутрадан је смењен са дужности водника вода, кажњен укором и остављен у истој десетини као борац. Било му је криво што му се све то десило, јер је тек био пребачен из 2. посавске (београдске) чете у ову чету. И тамо се недовољно понашао према Команди чете и народу. Увређен и разочаран није водио рачуна о свом даљем понашању. У љутини је ошамарио једног земљорадника у селу Ратарима, због чега је опет разоружан, осуђен на смрт и стрелан у селу Ратарима. Борцима је објашњено да је због небудности и почињених грешака и злостављања људи окаљао лик борца ослободилачке борбе, погазио заклетву и добио одговарајућу казну.

Двадесетог септембра 1. чета је окупљена у селу Кожуару ради краћег одмора и анализе протеклих акција. Истурена су борбена осигурања и остављене мање патроле да крстаре и извићају према Обреновцу.

БОРБЕНА ДЕЈСТВА 2. ПОСАВСКЕ ЧЕТЕ

На дан 2. августа 2. посавска (београдска) чета је имала 31 борца, 6. августа 37, а 10. августа у њеном строју су била 53 борца, сврстана у два вода. Од наоружања чета је имала 4 пушкомитраљеза, 60 пушака, 5.000 метакка, 6 револвера и 50 бомби.⁸¹ Већ 23. августа чета је бројала 80 бораца и имала 18.000 динара за одело, веш и дуван, а крајем августа је нарасла на укупно 100 бораца.

⁸¹ Извештај Штаба Посавског НОП одреда од 14. 08. 1941, *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 51.

У току августа 2. чета је наставила да води борбе против жандара, Немаца и Недићеваца. Првог августа у Дражевац је дошло 7 жандара и 1 официр ради увиђања у вези паљења општинске архиве и спискова на вршалицама. Делови 2. чете одмах су упућени да нападну жандаре, али су закаснили, јер се непријатељ брзо повукао и избегао борбу. Истог дана делови чете су у Вранићу разоружали жандармеријску станицу и покушали да нападну једну немачко-недићевску колону, која је са 10 камиона дошла у Вранић и убила једну жену. Међутим, до борбе није дошло јер се непријатељ раније повукао из села.⁸² Трећег августа делови чете су обишли вршалице у селу Баћевцу, спалили спискове за регистровање количине жита на вршају и општинску архиву, а ноћу између 3. и 4. августа блокирали жандармеријску станицу у Барајеву, разоружали 3 жандара и запленили 4 пушке, 120 метака, 2 ножа, 2 опасача, 4 фишеклије, 5 ђебади, 5 чаршава, 3 ранца, 3 патролне торбе и 2 пелерине.⁸³

Четвртог августа, на путу Вранић - Мељак, истурена је заседа јачине 8 партизана, са два пушкомитраљеза и 6 пушака. Отворила је ватру на немачки ауто, али је овај успео да побегне, јер су затајили пушкомитраљежи због рђаве муниције.⁸⁴ Два дана касније, 6. августа, на путу Београд - Степојевац, патрола чете јачине осам бораца отворила је ватру на немачки камион који се кретао ка Лазаревцу; камион се преврнуо а возач је погинуо. Покупљен је плен, а камион спаљен. Од 6. до 14. августа чета је боравила у забрану Велимира Стојићевића, Велики Борак. Деветог августа, око 19 часова, нападнута је жандармеријска станица у Вранићу у којој се налазио само један жандар, јер су се остали раније разоружали. Жандар се предао без борбе. Четрнаестог августа око 13 часова чета је напала жандармеријску станицу Степојевац и разоружала жандаре, који нису пружили отпор.⁸⁵

⁸² Извештај штаба Посавског одреда од 28. 08. 1941, *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 43.

⁸³ Извештај Министарства унутрашњих послова - Команда жандармерије од 5. 08. 1941. Архив VII, к. 52, ф. 3.Д., бр. рег. 26/2.

⁸⁴ Извештај штаба Посавског одреда 14. 08. 1941.

⁸⁵ *Београдски батаљон*, стр. 77, Документи немачких и квислиншких команди. Извештај Дунавског жандармеријског пука од 5. 09. 1941.

Командир 2. чете Божидар Марковић је одлучио да станицу наиадне по дану, у четвртак, када је и пазарни дан у овом селу на друму Београд - Лазаревац. Том приликом разоружано је 6 жандара који су били изненађени нападом и нису стигли да пруже отпор, а заплењено је 15 пушака, већа количина муниције и два сандука ручних бомби. После ликвидирања жандармеријске станице запаљена је општинска архива и одржан народни збор. Од власника млина Гаје Николића реквирирана су кола и коњи и тако формирана четна комора. После акције у чету је добровољно ступило неколико омладинаца из села Лесковца и Степојевца, а слободна територија коју контролишу партизани проширила се према Лазаревцу.⁸⁶

Тих августовских дана 2. чета је била у сталним акцијама и покретима. Разоружала је све жандармеријске станице осим у Умци, а упућиване су и групе бораца на сечење телефонско-телеграфских стубова и жица, рушење путева и спаљивање општинских архива. Кроз скоро сва села на подручју дејства чете крстарили су партизанске страже и патроле.

Чета је постепено бројно јачала. Стизали су нови борци, младићи из села и активисти из Београда, а међу њима Иван Вондарчек Вањка, Милош Мићшевић, Исак Алфандари и други. Штаб одреда је, на ранији предлог Добривоја Пешића »да је боље наћи једног старијег друга«, за политичког комесара 2. посавске (београдске) чете одредио Ивана Вондарчека Вањку, члана КПЈ од 1934. године, који је одмах примио ту дужност.

Ипак, у чети је било извесних проблема. Они су се највише испољавали у Команди. Код појединих чланова КПЈ осећало се секташтво према командиру чете Бошку Марковићу, као капетану бивше југословенске војске. Командир је дуго размишљао и припремао сваку акцију, а његов заменик Миливоје Манић Албанта је настојао да све то иде брже и без примене војних правила. Због тога је између њих најчешће и долазило до несугласица које су се негативно одржавале на активност чета, па је морао да интервенише и штаб одреда.

⁸⁶ Исто, стр. 24, чланак Добривоја Пешића.

О стању у чети говори се опширно у извештају Штаба Посавског одреда од 28. августа 1941. године. У њему је, уз остало, наведено:

»Приликом обилажења 2. чете од стране комесара, командира и заменика командира одреда 16. ов. м. констатовани су знаци општег нездравог стања. Заменик командира (Миле Албанта) одмах је пребачен у 1. чету где је задржао исту дужност. Комесар одреда остао је неколико дана у 2. чети да би довео у ред чету. Утврђено је неслагање у Команди чете, те је због тога и прекомандован заменик командира и један водник (Тика Николић). Осим тога утврђене су појаве очевидног опортунизма, нарочито у погледу обрачунавања са петоколонашима и непријатељима. Неслагање у Команди користило је неколико туђих елемената, да би под видом стварања »борбене, ударничке чете«, преузели руководство чете и претворили је у обичну пљачкашку банду. Оштрим пресецањем тога стања и ликвидирањем главних дезорганизатора, чета је поново стала на чврсте ноге, од ње су створена два релативно самостална вода под заједничком Командом чете. Тиме су постављени основи за њено брзо и потпуно оздрављење. Чета је одмах после овог нужног потребног чишћења успела да изведе важну акцију као што је била она код Дубоког и то са пуним успехом. Гаранција за даљи правилан развој јесу нови кадрови изабрани од другова који су проверени у акцијама и својим радом. Али се ипак, у овој чети, као и у осталим двома, осећа потреба за боље изграђеним и провереним друговима који би могли да се приме најодговорнијих војних и политичких послова.⁸⁷

Миливоје Манић је био омиљен и познат члан КПЈ и Среског комитета КПЈ у Обреновцу. Обрадовао се премештају у 1. чету и тамо је, као заменик командира и касније као заменик команданта батаљона, показао добре резултате, док је Тика Николић испољио извесне негативне особине и у 1. чети, па је после извесног времена најоштрије кажњен.

⁸⁷ Извештај Штаба Посавског одреда од 28. 08. 1941, *Зборник*, том I, књ. I, стр. 96.

Деветнаестог августа извршен је демонстративни напад на немачку посаду у Умци.⁸⁸ Истог дана рано ујутру 1. вод 2. чете, укупно 43 партизана са два пушкомитраље-за, поставио је заседу код Дубоког, недалеко од Умке. Партизани нису имали жртава, а непријатељ, према обавештењу са Умке, је довезао 7 мртвих немачких војника.⁸⁹

У припреми и извођењу ове акције учествовао је и Бора Марковић, политички комесар одреда. Он је после одласка Коче Поповића и Срба Јосиповића, 17. августа, одржао састанак партијске ћелије и четну конференцију са борцима, у шуми код села Вранића. На тим састанцима говорило се о променама у командном саставу чете, о искуствима из акција 1. посавске и 3. тамнавске чете и о потреби да се постави заседа и изврши препад на Немце на друму и прузи Београд - Обреновац. Истог дана Команда чете је одлучила да се постави заседа у Дубоком.

У тој акцији командир 2. посавске чете је изјавио:

»То јутро, Бора Марковић, иначе добар политички комесар одреда, поче да се меша непосредно и у војна питања. Каже 'Овде да поставимо заседу', а оно нека пољана. 'Слушај, комесаре, ако хоћеш ту, онда ти, командуј и сноси одговорност,' кажем му ја. Сложи се да ја наћем погоднији положај. Видим старе ровове српске војске из Првог светског рата. Добри заклони за борце, а друм ти као на длану. Прво је наишао један путнички аутомобил од Умке, а затим три камиона Немаца од Обреновца. Рекао сам да нико не пуца док не отворим ватру. Тако је и било. Заштетали су наши пушкомитраљежи, огласиле се пушке, бомбе«.⁹⁰

Када је наишла немачка колона заседа је отворила ватру и изрешетала гуме на челном камиону, тако да га преостала два камиона нису могла заобићи. Немци су ис-

⁸⁸ Извештај Дунавског жандармеријског пука од 5. 09. 1941, *Зборник*, том I, књ. I, стр. 395.

⁸⁹ Извештај Штаба Посавског одреда од 28. 08. 1941, *Зборник*, том I, књ. I, стр. 95.

⁹⁰ Изјава Божидара Марковића пуковника ЈНА у пензији, дата аутору 1983. у Београду.

трчали и отворили ватру. Борба је трајала преко један час. Тада је Команда чете осетила да Немцима стиже појачање из Умке. Наређено је повлачење. Код Мале Моштанице постављена су 4 пакета експлозива, разорена пруга и демолирана железничка станица, што је изазвало вишедневни прекид саобраћаја. У међувремену Немци су пуцали једни на друге док нису установили шта се збива. Наишло је и 7 непријатељских авиона.

О овој акцији, у својим сећањима, Добривоје Пешић, борац учесник, је написао:

»Немци су први пут употребили и авијацију против партизана у Посавини. Упутили су 7 авиона који су читаво поподне бомбардовали и митраљирали подручје Дубоког и Мале Моштанице. Том приликом убијени су једна жена и један младић. За заштиту железничког тунела, између Умке и Мале Моштанице, Немци су упутили оклопни воз. Вишеструки је био значај ове наше акције. Порастао је био морал бораца и схватање да се са партизанском тактиком и против Немаца можемо успешно борити, иако су они обучени у вођењу борбе и боље наоружани. Наш углед у народу је порастао. Данима се припрличавало о борби партизана на Дубоком.«⁹¹

Сутрадан, 20. августа, после борбе на Дубоком, Немци су упутили делове 3. батерије 220. противтенковског дивизиона у Дражевцу, ради трагања за борцима 2. чете. Пошто нису наишли на партизане Немци су ухапсили 4 сељака и од мештана прикупили 4 пушке, 2 пиштоља и ручне бомбе,⁹² а затим се вратили.

До краја августа 2. посавска чета је, уз помоћ мештана из појединих села, рушила друмове, скоро потпуно онемогућила саобраћај Немаца и својим патролама се приближавала Железнику, Сремчици и другим селима на домак Београда. Чета је одржавала и политичке скупове са народом и помагала у избору органа нове народне власти.

⁹¹ Добривоје Пешић, *Београдски батаљон*, стр. 25.

⁹² Извештај команде немачких трупа »I.XY« од 12. 10. 1941. *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 510.

Руководства Посавског и Космајског одреда су свакодијевио одржавала контакте и везу преко курира и личним сусретима. На једном од тих сусрета, крајем августа, одлучено је да се изврши већа саботажа на железничкој прузи која везује Београд са Софијом и Атином. Планирано је да се нападну непријатељске посаде и поруше железничке станице у Рипњу, Раљи, Буринцима и Вlachком Пољу. Због тога је 2. посавска (београдска) чета извршила покрет у рејон Равни Гај - Лисовић - Парцане, где се задржала неколико дана припремајући се за акцију.

У Раљи се налазила фабрика цемента и млин који су радили за потребе немачких окупационих власти. Раљу је обезбеђивао један вод немачких војника и жандармеријска станица, а остале железничке станице чували су жандари. Партизани су тачно знали снаге и распоред непријатеља.

Крајем августа Коча Поповић је стигао у село Лисовић у кућу Драгољуба Лазаревића, где се налазио штаб Космајског НОП одреда. На састанку Коче Поповића са Милутином Тодоровићем, командантом, Радом Јовановићем, замеником команданта, Јованом Јерковићем, политичким комесаром, Бранком Пољанцем, начелником штаба Космајског одреда, сачињен је план заједничке акције, којим је било предвиђено: рушење железничке станице у Раљи и телефонске мреже на пошти у Раљи; рушење блока један и улазне скретнице на железничкој станици Раља у смеру ка Београду; рушење блока два и улазне скретнице на станици Раља у смеру ка Буринцима; блокирање пута Раља - Београд; блокирање пута Раља - Младеновац; хватање петоколонаша; блокада Немаца и жандара; рушење железничке станице Рипањ тунел; рушење железничке станице Буринци.

За сваку јединицу тачно је одређено: прилаз објекту напада, ко и како напада, задатак, наоружање, алат и материјал; санитарске мере, спрема, начин извлачења плена, правци повлачења и др. Планом је предвиђено да напад почне у понедељак, 2. септембра у 1 час,⁹³ али је због

⁹³ Архив ВИИ, к. 1641, бр. рег. 14-4/3.

лоших временских прилика (падала је јака киша) одложен за ноћ између 4. и 5. септембра. То време је искоришћено да се борци што боље припреме и обуче у руковању експлозивом, бомбама и пушкомитраљезима.

У овој акцији учествовало је 100 бораца из Посавског одреда а из Космајског 40.

Ево прегледа људства и наоружања које је учествовало у овој заједничкој акцији:

Ред. бр.	Место акције	Број људи				Наоружање		
		из Космај. одреда	из Посав. одреда	СВЕГА	пушке	пушко-митр.	митраљежи	бомбе
1.	Жељ. стан. Раља	4	10	14	14	-	-	-
2.	.Бдока I	4	-	4	4	-	-	-
3.	блок II	6	2	8	8	-	-	-
4.	Пут Раља-Београд	1	22	23	18	1	-	10
5.	Пут Раља - Младеповад	-	10	10	9	1	-	8
6.	Петоколонаши	3	6	9	9	-	-	-
7.	Блокада Немаца и жандара	-	50	50	43	6	1	12
8.	Жел. ст. Рипањ - тунел	12	-	12	11	1	-	5
9.	Жел. ст. Буринци	10	-	10	9	1	-	3
		40	100	140	125	10	1	38 ⁴

Акција је изведена на следећи начин:

Друга чета Космајског одреда није стигла да онеспособи железничку станицу у Влашком Пољу, јер курир није успео да је на време обавести о задатку.

Први вод 1. чете Космајског одреда, под командом водника Миладина Ивановића, успешно је извршио диверзију у Буринцима. Вод је у одређено време заузео положај и поставио експлозив у скретнице. У међувремену је наишао теретни воз из Раље, који су обезбеђивали немачки војници и зауставио се испред затвореног сигнала. У том се зачула експлозија и скретнице су одлетеле у ваздух. Немци су тек тада отворили ватру на партизане, који су из заклона одговорили из својих пушака. Увића-

⁹⁴ Архив ВИИ, к. 1641, бр. рег. 14-2/1.

јући да иису у стању да прођу, Немци су ускочили у воз и вратили се према Раљи. Партизани су извршили задатак и при повлачењу ликвидирали шефа железничке станице, јер је и поред упозорења наставио да сарађује са окупатором.

Железничку станицу Рипањ тунел, коју су чувала 4 жандара, напало је 12 партизана. Они су од жандара тражили да се предају, али је то одбијено. Тада се згради привукао храбри пушкомитраљецац Војислав Воја, пилот, и ватром из свог пушкомитраљеца ранио жандармеријског командира. После тога жандари су се предали. Пошто је сломљен отпор миниране су скретнице и онеспособљени станични уређаји.⁹⁵

Најтежа борба је била у Раљи. Један вод 2. посавске чете са Драганом Марковићем на челу, упућен је према Ковиони (кота 399) да спречи евентуални долазак појачања Немцима у Раљу из Београда, док је други вод ове чете, заједно са деловима Космајске чете требало да блокира Немце и жандаре у Раљи, и онеспособи железничку станицу, сигнале и сва постројења. Одмах пошто је почела борба против Немаца и жандара, у станицу је ушао воз са Немцима који су се вратили из Буринаца. Борба је постала још жешћа. Композиција која је ишла натрашке била је дугачка толико да је локомотива тек излазила из тунела, удаљеног стотинак метара од станице, када је почела пуцњава и воз стао. Док су немачки војници из задњег дела водили борбу са партизанима који су рушили уређаје у станици, Немци који су били ближе локомотиви изашли су из воза и позвали на предају партизана, који су у блоку онеспособљавали железничка постројења.⁹⁶ Три борца 1. космајске чете, који су се налазили у блоку, бацили су преостали експлозив на Немце и на воз, и успели да се повуку.

Сећајући се борбе код железничке станице у Раљи, Миливоје Катић, борац 2. посавске партизанске чете је записао:

⁹⁵ Драгослав Димитријевић-Бели, *Космајски партизани*, Београд, 1983. стр. 152.

⁹⁶ Исто, стр. 151.

»Спустили смо се право пред железничку станицу у Раљи... Ту смо поставили заседу према Фабрици цемента, односно тунелу, а затим и према млину, ниже железничке станице, јер је у њему била једна немачка посадна јединица. Ту је био и штаб Космајског одреда, где је и наш командант Пера (Коча Поповић)... Био сам уз командира Бошка Марковића који је са једним водом упао у железничку станицу, изненадивши дежурног службеника. Одмах смо се дали на посао. Покидали смо скретничке уређаје у згради саме станице, а затим демолирали станичну зграду и магацине, спалили путничке карте и сву документацију на станици и минирали све скретнице и железничке колосеке у станици. Када су почеле експлозије на колосецима испред станице, Немци отворише митраљеску и пушчану ватру, али наш вод отвори исто тако јаку ватру према Немцима. ... Борба је трајала око један сат, а онда смо се повукли, јер смо претпостављали да ће Немцима стићи помоћ из Београда и Младеновца, а до сванућа није остало много».⁹⁷

После ове диверзантске акције саобраћај на прузи Београд - Ниш је био обустављен неколико дана. Ипак, потпуни план акције није остварен. Могла је раније бити порушена пруга према Буринцима или заједничким снагама надјачати Немце и жандаре у Раљи. То је била констатација и Коче Поповића и Штаба Космајског одреда. Након акције све јединице су се заједно повукле у Барајево у засеок Равни Гај. Предвече је у 2. посавској чети одржана четна конференција, на којој се дискутовало о добрим и лошим искуствима из ове борбе. Говорили су командир и политички комесар Бошко Марковић и Иван Вондарчек.

Друга посавска (београдска) чета је 6. септембра добила наређење штаба да 1. вод смести у село Баћевац, а 2. вод у село Велики Борак.

На новим просторима водови су наставили да извршавају свакодневне задатке: извићање, заседе, патроле, скупове на народом, формирање народноослободилачких одбора.

⁹⁷ Миливоје Катић, *1941-1942, у сведочењима учесника НОБ*, Београд, 1975, кн. 5, стр. 223 и 224.

Још раније је Штаб одреда решио да изврши реорганизацију у 2. чети, јер није био задовољан са постојећим стањем. Требало је омасовити чету, интензивирати партијски и политички рад у јединици и са народом и још више осамосталити чету, воде и десетине у извођењу акција. За новог командира чете Бранко Пољанац је предложио Миладина Ивановића, учитеља, члана КПЈ од 1936. године, резервног официра. Приликом одређивања Ивановића за командира чете, Пољанац му је рекао:

- Знаш Миладине, ово ти дође као унапређење. И као част. Ти си заиста то и заслужио. У досадашњим акцијама био си најбољи. Твој је вод на прузи Београд - Ниш, управо на железничкој станици Буринци, најбоље је задатак извршио. И ... ово ти је унапређење, да знаш.⁹⁸

У то време стигла је у Посавски одред нова група Београђана. Међу њима је био и Љубомир Живковић - Лзупче Шпанац, кога је Коча Поповић познавао из Шпаније, где су се као добровољци борили у редовима интернационалних бригада. Живковић је распоређен у 2. чету и већ тада је одлучено да се код прве реорганизације именује за политичког комесаре те чете.

Осмог септембра Коча Поповић је обавио разговор са Бошком Марковићем и Иваном Вондарчеком. Они су промену у команди чете примили као праведно решење, али је Бошко Марковић приметио да то не би гребало да буде због неповерења према њему као официру и ванпартијцу. Одлука је прво саопштена члановима Партије 2. вода у Великом Борку, а затим осталим борцима у воду. Сутрадан, 9. септембра, са променом су упознати чланови КПЈ и борци 1. вода у селу Баћевцу.

Нова команда 2. посавске чете је изгледала овако: командир Миладин Ивановић, политички комесар Љубомир Живковић, обућарски радник, члан КПЈ од 1935, а заменик командира Добривоје Цекић, земљорадник из Дражевца, члан КПЈ од марта 1941. Водник 1. вода био је Добривоје Пешић, а политички делегат вода Ивањ Вондарчек Вањка, док је водник 2. вода био Драган Ђурковић, а политички делегат вода Сима Кеџман.

⁹⁸ Миладин Ивановић, Радни дневник, рукопис, стр. 19.

Како су борци прихватили ову промену у руководству чете илуструје одломак из ратног дневника Миладина Ивановића, где је записано:

»У селу Баћевцу испред неке штале, 9. септембра, 1. вод београдске 2. посавске чете већ се постројио. Натмурено су ме дочекали - некако нарогушено, као да смо се свађали. Командант Посавског одреда Пера (Коча Поповић), представио ме воду. И ја сам неколико ријечи проговорио и нагласио да ћемо даље разговоре оставити за касније. А вод ћути - ћуте борци као да им није мило што сам дошао; ћуте онако као да им досадашњи живот мој долазак ремети - некако немилу ћуте«.⁹⁹

Борци су прихватили промене, али било им је нејасно зашто се тако често врше. Размишљали су да ли су у питању њихови недостаци. И сами су били спремни да учине све што је у интересу њихове чете, одреда и опште ослободилачке борбе. Миладин је нерадо дошао у нову средину, па отуда и његов запис у оштрим цртама описује први сусрет. Ипак, убрзо је дошло до обостраног поверења и потпуног јединства.

Коча Поповић и Бошко Марковић су отишли у Штаб одреда у село Вукићевицу. Отпратили су их Милован Алексић и Никола Мандић Корчагин на фијакеру Деспота Бркића. Командант је упознао политичког комесара и заменика команданта одреда са акцијом на прузи Београд - Ниш и извршеним променама у 2. чети, а они су Кочу Поповића упознали са активностима 1. посавске и 3. тамнавске чете, са којима су имали сталан контакт.

БОРБА КОД ЛИПОВАЧКЕ ШУМЕ

Једанаестог септембра у Баћевцу, у кући Воје Бркића, команда 2. чете је одржала састанак са водницима, политичким делегатима водова и десетарима, на коме се разговарало о распореду нових бораца и даљим акцијама. Решено је да се 12. септембра упути десетина Стевана Бурђевића у Мељак, код Липовачке шуме, да прикупи за нове борце оружје од сељака. Милан Станковић Милан-

⁹⁹ Исто, стр. 19 и 20.

че, музикант, родом из тог села, знао је код кога има **ЈОШ** оружја. У Мељаку је десетина поставила заседу према Степојевцу. У заседи је био пушкомитраљецац Милорад Бркић Ицин.

Док је десетина претресала куће, из правца Липовачких шума у село је упао одред недићеваца и изненадио десетину. Пушкомитраљецац Бркић се брзо снашао и наредио Бори Лазаревићу, код чије куће је била заседа, да одмах узјаше коња и пође у Баћевац и јави команди чете да је непријатељ у Мељаку. Прошло је 10 сати када је Бора упао у двориште Воје Бркића, вичући из свег гласа:

- Брзо друтови, непријатељска војска у Мељаку!

Командир Миладин Ивановић је одмах позвао водника Добривоја Пешића и наредио му да поведе свој вод трчећим кораком у Мељак, а борцу Миливоју Катићу да Бошку Ивковићу и осталим члановима народноослободилачког одбора саопшти да мобилишу сељаке који имају оружје и одмах их поведу ка циганском насељу Баћевца и Мељака.

Ево шта о томе, у својим сећањима пише Миливоје Катић:

»Пошао је цео Одбор, сем Добривоја Михаиловића, који је тога дана био у Рипњу ради прикупљања података. Пошли су још неки мештани, међу њима Радован Пантелић, Чедомир Бркић, Добривоје Еурчић, Чедомир Лазић и други. Ову групу сам повео преко долова, испод села, ка Липовици. Стигли смо вод код Буринске Баре, где су се наши распоредили за борбу, јер су видели да се десетина повлачи ка овој коси. Миладин је са делом вода брзо стигао на овај положај. Пуцњаву у Мељаку чуо је 2. вод, који је био у Вранићу, па је и Драган са тим водом стигао у Мељак. Окршај је завршен после 11 сати. Недићевци су према списку који су нашли, похватили 15 Цигана и отерали их на Умку, а ми смо заробили три недићевца и двојицу повели са собом, јер је један успео да побегне. Десетина није имала губитака, само је лакше рањен у руку Муја (Сулејман Исламовић)«. ¹⁰⁰

¹⁰⁰ Миливоје Катић, 1941-1942. у сведочењу учесника НОБ, Београд, 1975, стр. 228.

За време борбе Миладин Ивановић је угледао 63-годишњег Јанка Петровића, капетана у резерви, носиоца Карађорђевог звезде, како се љути на борце и убрзава их да трче напред.

- Не тако Чича Јанко, човјече! Хајдете ви са мном. Пустите њих њиховим старјешинама. Превише година имате за ратовање. Ви знате да је ратовање тешко занимање - рекао му је Ивановић.

- Не, не, нећу ја кући - одговорио је стари ратник.
- Хоћу и ја да се борим за слободу. Нећу своје старе да изневерим. А ни себе нећу да изневерим. Борио сам се у прошлом рату па ћу и у овом.

- Јесте ли видели, друже командире, како су киднули? Е, рће издајничке. Нека се јуначе у Београду Немцима и «оцу Србије» похвале како су прошли. А за ове две »збројовке« захвалићемо им се када се поново сретнемо, - рекао је Миладину један млади борац.

У Мељаку Цигани су се плашили од одмазде непријатеља. Ипак, мало их је умирио говор политичког комесара чете Лубе Живковића Шпанца. Он им је рекао:

- Другови Мељачани, данас сте се уверили ко је за народ, а ко је против народа. Немачки слуга Недић данас је, против нас партизана и против вас мирних сељака послао своју издајничку војску, да нас партизане уништи, а вас да злоставља и пљачка. Видели сте да ни криве ни дужне, похапсише и у затвор одведоше петнаестак ваших сељана, а све по наређењу немачке окупационе власти. А ето, поред свега тога, неки ваши сељаци, од нас партизана крију оружје - крију га од народне војске, која се дигла на оружје да вас заштити од немачко-недићевског терора, да вас заштити од очитог уништења, које нашем народу спрема немачка окупација и домаћи издајници. Ако неко од вас крије оружје од нас партизана ми тражимо да нам га одмах предате јер ће бити уперено против заједничког непријатеља.¹⁰¹

После збора упућене су јаче заседе према Липовачкој шуми и Степојевцу. Поподне су саслушани заробљени Недићевци и из њихових изјава се видело да су се добровољно одазвали позиву Недићеве владе и ступили у

¹⁰¹ М. Ивановић, *Ратни дневник*, стр. 21 и 22.

издајничку војску, јер су били убеђени да је то »једино спас за Србе«. Увече су изведени пред чету и борци су гласали да их стрељају. Тога дана у чету су, из Мељака, дошли нови борци Душан Борисављевић, Жика и Милован Тодоровић.

Извештај о овој борби доставио је Председништву »српске« влада командант Ваљевског одреда Недићевој војске потпуковник Владимир Цвијановић. Он је навео да су заробили 15 партизана, али не и да су у бесу хватили мештане и кога су год стигли. Није признао ни да му је одред одбачен, већ се хвалио како је са успехом завршио борбу. Ево шта је он написао:

»12. овог месеца кренуо је одред да настави свој задатак у правцу села Мељак - Борак - Шиљаковац - Степојевац. Ава вода одреда претресли су терен лево и десно од друма, док је трећи вод ишао друмом као главнина. Први вод, који је био на левом крилу одреда, имао је веома тежак и шумовит терен те је кретање било споро ради детаљнијег претреса и опрезнијег кретања, јер сам био добио податке, да се банде налазе у непосредној околини ових села.

Када је одред дошао у село Мељак, међу прве куће, бандити, који су поставили заседу лево од села (јужно од села), напали су јаком ватром из митраљеза, пушака и бомби лево крило одреда. Одмах сам бацио половину главнине у помоћ левом крилу, а са преосталим заузео сам јужну страну друма. Док смо у селу заузимали путем положај, са кровова кућа осули су паљбу на нас. Одмах сам са трећим водом извршио претрес, али како су непосредно иза куће високи шумарци и шума - нападачи из кућа су се разбегли и прикључили групи бандита. Борба се наставила најогорченије и током једног часа пустили су бандити и почели су се под борбом повлачити у правцу села Борак и Шиљаковац. Одред их је гонио тако, да је банда услед доста рањених и вукући једног погинулог била неспособна за даљи отпор, па је распршивши се на све сране хватала оближњу шуму.

У налету ухваћено је десет комуниста који су учествовали у борби, а пет их је нађено на крововима кућа који су пуцали у лећа осталом делу одреда.

Око 12,30 часова борба је потпуно завршена, а око 16 часова прикупио се одред. Извршено је пребројавање те је установљено да су два војника из одреда нестала, док је један био лакше повређен. Послао сам мање одељење са рањеним да се отпрати за лекарску помоћ, а друго да трага за несталима, међутим нисмо их могли пронаћи».¹⁰²

Жандармеријски потпуковник Владимир Цвијановић се жалио и на расположење становништва по селима. Он каже:

»Села су под апсолутним утицајем комуниста јер само они и долазе у села - у народ. Народ је према војсци потпуно неповерљив па чак ни храну неће добровољно да пружи иако се ова без погањања плаћа. Никакова обавештења не могу се добити, а врло су ретки људи које сам успео придобити и послати у суседна села да би прикупио податке о кретању бандита, а које сам морао и платити.

Зашто је народ такав, сасвим је разумљиво, власт не постоји, бандитски терор је господар ситуације коме се село повињава, а све остало прима се са крајњим неповерењем. Да би се ово отклонило није довољно да одређени малобројни и јачином слаби одреди крстаре тереном, траже банде - и воде борбе, већ је непосредно потребно да се за тим одредима и на очишћеном терену успостави власт. Ово питање не може решити одред, јер он има људство искључиво за борбу а не и за успостављање власти. Крстарење одреда по терену, прихваћање борбе и распршивање банди - није никакав озбиљан резултат рада, већ обично играње које доводи народ још у тежу ситуацију, јер када одред напусти село, бандити се сакупљају, па са својим паролама нападају и шиканирају народ, па је лако разумети коме ће се царству приволети».¹⁰³

Пошто је дао предлоге како да се, у заједници са Немцима и четницима Косте Пећанца, отерају и униште партизани на домаку Београда, а затим изнео недостатке

¹⁰² Архив VII, рег. бр. 22/4-3: Извештај Ваљевског одреда од 13. 09. 1941.

¹⁰³ Исто.

који су ометали и отежавали рад, у извештају Је наста-вио:

»Имам податке да се комунисти групишу у јаке одреде, који броје и до 500 људи. Ове су силе сакупљене око села Конатице, око Обреновца, кога су синоћ кушали напасти, око Уба и дуж пруге према Ваљеу. Одред досадашње јачине не може се упустити у борбу да би получио успех, а неуспех би био штетан по предузете мере од наше државне управе«.¹⁰⁵

Сутрадан 13. септембра, у 2. чети је формиран и 3. вод. Повећао се број нових бораца из села и преко партијске везе из Београда. Чета је тада имала под оружјем преко 200 партизана.¹⁰⁵ У сваком воду је организована партијска ћелија и изабрани су секретари. Истовремено су формиран и активни СКОЈ-а.

НЛ ИСТОЧНОЈ СТРАНИ БЛОКАДЕ ОБРЕНОВЦА

Од 13. до 17. септембра 2. посавска (београдска) чета је блокирала Обреновац са источне стране, из рејона села Мислоћин, обезбедивши се једним водом према Београду. Положај од десне обале Колубаре, коте 221, па око Барича, Мале Моштанице, све до Саве и Умке, посели су водови те чете. Делови 1. вода упали су у железничку станицу Мала Моштаница, изненадили отправника возова, онеспособили пругу у дужини од 100 метара, демолирали станицу и похватили жандаре који су чували железнички тунел. Том приликом запленили су шест пушака, а жандаре пустили.

У ноћи између 13. и 14. септембра 1. вод, са командиром Миладином Ивановићем на челу, ушао је у село Барич. У зору, док су борци рушили пругу, спаљивали општинску архиву и извршавали задатак око Хемијске фабрике, где су били Немци, командир је изненада на неколико метара пред собом угледао четири жандара.

- Ко си ти? - упитао је један жандар и шкљоцнуо пушком.

¹⁰⁴ Исто.

¹⁰⁵ М. Катић, »1941-1945. у сведочењима учесника НОБ«, књ. V, стр. 229.

Командир је хладнокрвно гледао у њих. Секунди су споро одмицали. Жандари су чекали одговор мислећи да је можда камуфлирани Недићевац или четник Косте Пећанца, који је пошао да види шта се то ради око опкољеног Обреновца.

- Ко си ти? - поновили су.

Шта је командир преживљавао и како се догађај даље одвијао забележено је у његовом личном дневнику:

»У мојим ћутањима муњевитом брзином, као на филму, наређаше се судбе, које из те авети, која ту на мене као ала чељустима зјапи, могу да излете - зле, тешке, кобне. И чекања нема! - свом снагом осигурач бомбе сам тргао. И, кад баксуз хоће - онда хоће, заједно са осигурачем чигав се фитиљ из бомбе извуче. Мене по читавим бићем језа дрмну. Од горчине, која ме намах спопаде, празну бомбу на жандарме фрљачих - жестоко. Жандарми се као кладе по земљи прућише. Брам, брам, брам... И ништа. Страх је тежак импресарио - брзоплетност раћа. И несигурност. Резултате лоше даје. Ту на пет-шест корака ни једним метком неокрзнуше ме.

Како је човјек, кад му под петама гори брз као зец. Или као вук. Или као муња. Чим са празну бомбу на жандарме фрљачио, као стријела сам јурнуо. Муњевито сам, ту на десетак корака, у усјек жељезничке пруге, ускочио. И намах по жандарима пушком распалио. И они по мени. Онда је наш вод, ту иза мојих леђа, преко мене пушчаном ватром осуо - брзо као да их неко гони».¹⁰⁶

Жандари су успели да се, пузајући, склоне у месну кафану. Немци су из фабрике отворили жестоку ватру. Борац Митар Тодоровић се први привукао до зидова кафане. Метак му је окрзнуо лево раме, али је десном успео да кроз прозор убаци бомбу у кафану. Два жандара су погинула, трећи се предао, а четврти је успео да побегне преко крова.

После заузимања кафане цео вод се усмерио према хемијској фабрици »АД Вистад« која је радила за окупатора. Борци су се у стрељачком строју све ближе примичали и упали у круг фабрике. Немци су се почели повлачити. Дохватили су припремљени чамац и панично пре-

¹⁰⁶ М. Ивановић, Ратни дневник, стр. 25.

бегли на леву обалу Саве, у Срем. После упада борци су делимично порушили постројења и привремено онемогућили производњу.

У потери за Немцима десетина Војислава Стојановића је избила на десну обалу Саве. Ту је спазила шлеп који је пловio узводно ка Обреновцу. Позвали су га да се заустави, али посада није послушала. Пушкомитраљезац је запуцао преко њихових глава, после чега је на броду истакнута бела застава. Пришли су обали. Пошто терет није био интересантан за партизане, посада је избачена и пуштена кућама, а брод је избушен рафалима и потонуо.

Немци су из Београда упутили један авион у извићање, а убрзо и три лака бомбардера. Они су ниско, изнад глава партизана, испалили неколико рафала и избацили бомбе. После кратког затишја дошао је нови талас бомбардовања.

Док се Команда чете договарала са комесаром одреда Бором Марковићем о стању у чети и о томе да ли извршити нови притисак на Обреновац, борци 1. вода су, без одобрења, напустили положај и одступили из Барића. Сутрадан, 15. септембра, Команда чете је оштро осудила тај поступак бораца 1. вода. У расправи констатовали су узроке: недостатак војничког знања, слаба идејно-политичка свест, сумња да се у чету увукао и неки саботер. Закључено је да се хитно одржи састанак чланова КПЈ и СКОЈ-а због вода и да се заоштре мере дисциплине, појача политички рад и будност сваког борца.

Четрнаестог септембра чета је заузела положај са кога је блокирала непријатељски гарнизон у Обреновцу, и то: 2. вод на Мислоћинском брду, коти 155 и коти 201, са истуреним обезбеђењем према Обреновцу; 3. вод на Умљанском вису (тригонометар 222) са истуреним борбеним осигурањем према Умци, и 1. вод у селу Вранићу. Водови су били развучени на широком простору, што је онемогућавало да се организује чвршћи застор према непријатељу и положаји сигурније бране. То је искористио непријатељ и 16. септембра поподне почео напад великих размера.

Немачка колона из Умке напала је положај 3. вода на Умљанском Вису и на Превату изнад Дубоког. После

краће борбе вод се повукао на Селиште, југоисточно од села Мала Моштаница. У исто време, друга немачка колоне, која је тенковима наступала друмом од Београда, стигла је до циганских кућа јужно од Сремчице.

Једновремено, немачка артиљерија је са монитора на Сави тукла положај 2. вода изнад Мислоћина. Аруга, већа немачка колоне, путем од Београда, ушла је у Обреновац. Један део те колоне напао је положај изнад Мислоћина. После полчасовне борбе 2. вод се повукао према Јасенку и запосео нови положај на Буковику (тригонометар 221) и Осовју. Немци су у мањим групама нападали и тај положај.

Немачка колоне са тенковима, која се кретала од Сремчице, стигла је до Цветковог Гроба, одакле је продужила даље, према Мељаку. Трећи вод је према непријатељској колони истурио једну десетину, на Жуто брдо и Орловац, а друга десетина тог вода је држала положај у рејону Селишта, изнад Мељака.¹⁰⁷

Истог дана у 21 час на састанку, у селу Јасенк, команде чете са командама водова констатовано је да чети прети опасност од окружења од стране Немаца. Због тога је одлучено да се чета пребаци преко Пештана и Колубаре у село Бргуле у рејон 3. тамнавске чете. Политички комесар чете се сложио да опасност постоји и да би даље остајање на овом терену било ризично, али је, ипак, сматрао да би се требало ту задржати до следећег дана, када ће непријатељ јасније испољити своје намере, па тек на основу тога донети коначну одлуку.¹⁰⁸

На основу одлуке Команде у ноћи између 16. и 17. септембра 2. чета се привремено повукла и разместила у селу Бргуле, око 20 км јужно од Обреновца, истурајући борбена осигурања према Лазаревцу, Лајковцу, Ваљеву и Обреновцу.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Исто, стр. 34-36.

¹⁰⁸ Исто, стр. 36.

¹⁰⁹ Добривоје Цекић, заменик командира 2. чете је приликом 10. годишњег формирања Посавског одреда у Обреновцу пред групом бораца, питао Кочу Поповића:

- Ти си мени друже Кочо, у селу Трстеници, чини ми се 18. септембра, после повлачења из блокаде Обреновца, рекао да смо могли брзо ући и ослободити ову варошицу, али да је Штаб одреда дуго размишљао, извињао, преговарао, одабирао нове добровољце, ја-

БОРБЕ 3. ТАМНАВСКЕ ЧЕТЕ

Трећа Тамнавска чета је најбрже бројно јачала. Петог августа она је бројала 60, а 24. августа 92 партизана сврстана у три вода. Тада је од наоружања имала 86 пушака, 1 митраљез, 6 пушкомитраљеза, 9 пиштоља, 26 бомби, 2.985 метака, 12 коња за курире и комору.¹¹⁰ Већ 27. августа у њеним редовима је био 141 партизан, наоружан са 115 пушака и 5.350 метака. Чета је могла да помогне и друге јединице. Тако је Коцељевачкој (подгорској) чети Ваљевског НОП одреда дала: 1. пушкомитраљез, 29 пушака, 6 пиштоља, 9 бомби, 7 коња и 3.365 метака.¹¹¹

Првог августа чета је упутила две патроле јачине по 10 бораца у села Докмир и Бабину Луку да прикупе оружје и спале општинске архиве. Патроле су прикупиле више пушака и три пушкомитраљеза и одржале мање скупове са народом. Следеће ноћи запаљена је општинска архива у Трлићу, а 2. августа око 13 часова у Туларима и око 18 часова у Новацима. Четвртог августа миниран је железнички мост на прузи Стублине - Бргуле, али због недостатка експлозива мост није довољно оштећен. Пресечено је и 13 телефонских бандера.

Првих дана августа, одлуком Главног штаба НОП одреда за Србију, чета је из Ваљевског партизанског одреда пребачена у састав Посавског НОП одреда. На састанку Команде 3. тамнавске чете та одлука је примљена са задовољством и овако коментарисана:

- Свеједно је у којем смо одреду, важно је да устанак пламти и да смо сада ближи Штабу одреда. Познајемо скоро све комунисте Посавине из разних сусрета и договора, а и борци се међусобно познају. Никада нас није

чао јединице и војнички и политички и очекивао оштре мере окупатора из Београда, с обзиром да смо их свакодневно ометали и стезали.

- Ако ме памћење не вара, Цекићу, једноставно смо одустали од уласка у Обреновац. Знали смо да им долази појачање и да ће вероватно вршити одмазду као у Скели и касније у Дражевцу, Грабовцу, Вранићу, Баћевцу, Убу. Мислим да нисмо погрешили. (Забележио аутор).

¹¹⁰ Извештај Штаба Посавског НОП одреда од 14. 08. 1941. *Зборник*, том I, књ. 1, стр. 51.

¹¹¹ Исто, стр. 92.

делила граница подручја ереза. Из Тамнаве имамо бораца у Посавској чети, а из Посавине има бораца у нашој чети. Тамнавски срез има бораца и у Ваљевском одреду. Ишао је свако добровољно, према својој вољи - рекао је Андрија Мазинанин, политички комесар чета и секретар Среског комитета КПЈ.

- Милије би ми било да се наш одред зове Посавско-тамнавски. Јесте, да постоје два среза Посавска у овој нашој окупираној земљи: Београдска посавина и Ваљевска посавина, али и наш Тамнавски срез није мали и дао је и даће још више бораца. Не велим то локалистички... Није важно како ме зовеш, него ме немој разбити, каже народ - додао је Добросав Симић, командир чете.

- Важно је да ми ово наређење добро објаснимо борцима. Нико неће ни питати зашто је промена учињена и како се зовемо. Њима је важно да заједнички садејствујемо у окршајима и да се боримо за опште циљеве: слобода и праведније друштво за раднике и сељаци - изложио је Рајко Михајловић, заменик командира чете.¹¹²

Када је борцима саопштена одлука нико није имао ништа против. Рекли су да желе да виде штаб одреда. Ускоро им се указала прилика. Штаб одреда је обишао чету и присуствовао четној конференцији на којој је било речи о протеклим акцијама и будућим задацима. Дуго се, после састанка, певало, веселило и разговарало.

Осмог августа је запаљена општинска архива у Бањанима и изабран нови народноослободилачки одбор.

Последњих дана јула 1941. срески начелник среза Тамнавског (УБ) известио је своје претпостављене у Београду о стању у срезу:

»У току овог месеца њихов број се попео на око 500 одметника, попалили су све општинске архиве по срезу, сем Уба и Лајковца где је било Немаца и жандарма. Код разоружања жандармеријских станица наишли су на отпор и у току овог месеца убили су 5 жандарма.«¹¹³

¹¹² Забележио аутор у разговору са Андријом Мазинанином на Убу, 1951.

¹¹³ Архив ВИИ, к. 24, рег. бр. 2-5/21, Преглед комунистичке активности у срезу тамнавском - Уб за јули 1941.

Да не би била откривена и изненађена 3. тамнавска чета је често мењала своје место боравка. Логори су били у шумама чија је околина прегледна и где се могао наћи погодан заклон за прихватање евентуалне и изненадне борбе. Свака десетина се трудила да што лепше уреди свој део логора. Кочићима или грањем ограђен је простор и прекривен сламом за спавање. Око шуме је била постављена невидљива »мртва« стража. Борци су се смењивали на сваки сат. Били су у заклону и будно су мотрили и дању и ноћу.

Једанаестог августа чета је логоровала код Симића колибе, недалеко од Бањана. Добијено је обавештење са Уба да ће сутрадан према логору кренути Немци и жандари. Да би дочекали непријатеља, половина чете, под командом Животе Илића, запосела је у пола ноћи пут Бањани - Врело и организовала три заседе у шанчевима поред пута, а друга половина је остала у логору код Симића колибе.

Сутрадан, 12. августа око 3 часа, Немци и жандари су кренули са Уба путем према Дебрцу. У само свитање примећени су како долазе из Врела. Напред се кретао један путнички ауто, за њим 9 камиона војника. Кад су се камиони приближили ватру је отворио Живота Илић, а онда пушкомитраљецац и сви борци. Немци су искочили из камиона, заузели положај и прихватили борбу. Викали су на немачком и српскохрватком језику да су партизани опкољени и да се предају. Борци су их називали фашистичком и хитлеровском руљом која је дошла да покори миран народ и да ће им ускоро Црвена армија показати своју снагу.

Други део чете, када је чуо борбу, кренуо је са Рајком Михаиловићем од Симића колибе према месту борбе. Код Ашковића шума сударили су се са жандарима, који су Немцима штитили десно крило. Непријатељ је употребио минобацаче и митраљезе. Покушао је јуриш. Партизани су чврсто бранили свој положај. Онда је, у исто време, дошло до повлачења и Немаца и партизана. У једном тренутку жандарима је пошло за руком да за-

робе Рајка Михаиловића, који је потрчао да баци бомбу иа непријатељског пушкомитраљесца. То је видео Сретен Милосављевић Лола, отворио ватру иза заклона и погодио оба жандара који су везивали Рајка. Тренутну забуну Рајко је искористио и успео да побегне. У даљој борби жандари су растерани.

У борби је погинуло 12 немачких војника и један официр, а од бораца 3. тамнавске чете погинуо је омладинац Живорад Јездимировић, а рањени су Јован Чанић и Влада Маринковић.

За време борбе из села Каленића у чету је стигло 28 наоружаних бораца. Њих је довео Душан Даниловић, кројачки радник из Београда, члан КПЈ од 1936. (родом из Каленића). Душан је од првих дана учествовао у припреми оружаног устанка у том крају. Са мањом групом бораца био је краће време као појачање у 2. чети Посавског одреда, а онда га је Штаб одреда пребацио у 3. чету.

Команда жандармерије известила је комесара Министарства унутрашњих послова у Београду о стању у Тамнавском срезу и партизанским акцијама на подручју Тамнаве. У извештају пише:

»Из рада комуниста на рејону среза тамнавског види се да је акција врло јака и организована нарочито на подручју срезова тамнавског, колубарског и посавског, где су готово у свим селима потпуни господари комунисти и где је рад легалних власти потпуно паралисан. Банде су бројно врло јаке и временом се појачавају. Уживају потпуно поверење и наклоност сељака... Имају аутоматска оружја која жандарми немају. Имају знатан број припадника интелектуалаца, који су борбени до фанатизма и добри су организатори, не бирају средства да дођу до успеха, и имају врло јаку развијену службу обавештавања - пропаганде«.¹¹⁴

После борбе код Бањана, чета се пребацила и сместила у Јовичића багремару, код села Дрена. Одатле је послата једна група, са докторком Јулком Пантић и Богољубом Танасијевићем, по рањенике који су остали скривени у сеоским кућама у селу Бањани. Владу Марин-

ковића су довели иа сеоским колима, а Јован Чанић, који је био теже рањен, смештен је у болницу у Шапцу.

Тринаестот августа у поподневним часовима одлучено је да се у 3. тамнавској чети образују три вода. За водника 1. вода именован је Живота Илић, а за политичког делегата вода Светислав Пандуровић Пуја, за водника 2. вода је одређен Стеван Борота, а за политичког делегата Душан Ааниловић и за водника 3. вода Влада Маринковић, а политичког делегата Милисав Вуковић.

Команда 3. чете остала је у истом саставу. Она је изгледала овако: командир Добросав Симић, политички комесар Андрија Мaziњанин и заменик командира Рајко Михаиловић.

Чланови КПЈ су подељени у три партијске ћелије: у сваком воду једна ћелија. Одмах су одржани састанци комуниста на којима су изабрани секретари ћелија и договорено је о формирању актива СКОЈ-а по водовима. Чланови КПЈ били су задужени по секторима: за рад са народом, женама, омладином, затим за војна питања и политички и културно-просветни рад у воду.

После тога одржан је и састанак свих бораца чете на коме је извршена критичка анализа претходних борби. Том приликом похваљени су: Рајко Михаиловић, Сретен Милосављевић, Живота Илић и Ратко Ранковић, а појединим борцима је замерено што су се плашили и слабо држали у борби. Одата је пошта погинулом Живораду Јездимировићу. Разговарало се и о спољној и унутрашњој политичкој ситуацији, дисциплини, другарству, раду са народом и појачаном политичком раду у чети.

Тог дана у Арену је одржан и већи збор народа, на коме су говорили Светислав Пандуровић, Рајко Михаиловић и Душан Даниловић.

У међувремену су штаб Ваљевског НОП одреда и Команда Колубарске чете одлучили да нападну Лајковац. Предвиђено је да у нападу са северне стране учествују и делови 3. тамнавске чете. Сретен Читаковић и Исидор Брдарић послати су у Тамнаву да о томе обавесте чету, али нису успели да је пронађу. Нико није знао да је чета била пребачена у Посавину ради предаха и реорганизације.

До 23. августа 3. тамнавска чета је била распоређена на положају према Лајковцу, Убу и реци Сави. Тога дана у вечерњим часовима, Команда чете је, преко курира, обавештена од штаба одреда, да се један део немачке колоне, са камионима, повлачи преко Бањана и Дебрца за Шабац. Убрзано је извршен распоред бораца оближњих водова, који су тог дана чули борбу 1. чете у Грабовцу и Орашцу, па самоиницијативно разрушили два дрвена моста код села Власенице, на друму Бањани - Дебrc. Стеван Борота је већи део свог 2. вода распоредио у Сувом Селу, крај поменутог друма.

Немци су после целодневне борбе у Грабовцу и Орашцу кренули, са шест камиона пешадије, преко Бањана за Дебrc. Неометано су стигли до Вуконе, прошли Суво Село и избили у Власеницу, до порушених мостова. Видевши да су мостови срушени одлучили су да се врате у Бањане и ту преноће. Ту их је на koti 132 очекивала Боротина заседа. Око 22 часа немачка аутоколona наишла је на заседу. Борци су били распоређени крај друма на добром одстојању један од другог, заштићени мраком и добрим заклонима, а имали су и добру одступницу. Немци су осветлили друм фаровима камиона. Партизани су отворили изненадну и јаку ватру.

У реконструкцији те борбе Александар Јевтић пише:

»Изненадни напад на непријатеља изазвао је просто запањујући ефекат. У првом моменту због неочекиваног напада Немци су били сасвим збуњени. Једини партизански пушкомитраљез просто је косио по камионима и поред њих оне који су поискакали да пруже отпор. Нападнути шофери су се толико збунили да нису искључили за дуго време светлост фарова тако да су партизанима пружи-мили могућност да из својих скровишта јасно виде прилично широк простор. После прве забуне непријатељ је успео некако да се среди и пружи отпор. Ураганска, иако доста непрецизна, ватра од бројно више од десет пута надмоћнијег непријатеља није поколебала партизанае. Отпочели су да бацају бомбе на оне камионе и групе војника који су им били најближи. У току неколико ми-

нута борбе храбра тринаесторица су постигли невероватан успех: тешко су оштетили 2 камиона и нанели знатне губитке непријатељу. После овога Немци и жандарми су се повукли од непосредне близине партизанске ватре и оштећених камиона. Потом су готово фронтално у полукругу кренули према партизанима. Увидевши да непријатељ може да их опколи, после једне снажне ватре, партизани су се повукли са положаја и опет са нешто даљег места дејствовали. Пошто, услед мрака, непријатељ није могао јасно да оцени колике су га бројне снаге нападе, одлучио је да спроведе против напад само да добије у времену да натовари погинуле и рањене, да би затим сви ускочили у 4 преостала камиона и побегли ка селу Бањанима».¹¹⁵

Неки детаљи из ове борбе регистровани су и у извештају штаба Посавског одреда од 28. августа 1941. године:

»Приликом повратка у Шабац исти немачки камиони дочекани су у заседи од 3. тамнавске чете на друму Бањани - Дебрц, у близини Сувог села. Учествовало 13 партизана, једна десетина уништила претходно два дрвена моста код села Власеница, на друму Бањани - Дебрц. На поменути заседу наишло 6 камиона у 22 часа. По сазнању, два су камиона тешко оштећена, нису могли кренути даље. Четири камиона остала на лицу места до 25. августа. По сазнању, у Бањане довучено у прва два камиона 15-16 лешева и два тешка рањеника који су у Бањанима издахнули».¹¹⁶

Када је освануо 24. август у Бањанима је било тихо, мирно. Плашили су се одмазде. Људи су бежали у удаљене њиве и шумарке. Немци су натоварили своје мртве, заобишли порушене мостове и отишли према Шапцу. После тога, око оштећених камиона окупили су се сељаци из Вуконе, Сувог села и Власенице. Са дивљењем су гледали место борбе. Читава два дана камиони су представљали атракцију. Двадесетпетог августа дошле су јаче

¹¹⁵ Александар Јевтић, *Усправљени у векове*, Ваљево, 1974, стр. 97.

¹¹⁶ Извештај штаба Посавског НОП одреда од 28. 08. 1941. *Зборник, том I, књ. I, стр. 95.*

непријатељске снаге и одвукле камионе у Шабац. Партизани 3. чете хитали су новим задацима.

Двадесет седмог августа поновљен је напад на жандармеријску станицу у Дебрцу. Жандари су се после првог неуспелог јулског напада ове чете, били повукли из Дебрца у Шабац, али су их Немци вратили у већем броју и натерали их да се по сваку цену бране. Тада је 3. тамнавска чета у акцији ангажовала већи број људи, који су, без велике борбе, успели да жандаре натерају у бегство. Борци су спалили општинску архиву и распустили општинску управу, а потом су отишли на Банчино имање и наредили чиновницима и радницима да прекину сваки рад за окупатора. Том приликом порушено је и неколико мостова на друму Обреновац - Шабац и споредним путевима (према Владимирцима и Бањанима), а спаљена је и општинска архива у селу Месарци.¹¹⁷

НАПАД НА УБ

Пошто је добио обавештење да се у Убу налази мања немачка јединица, жандармеријски вод и градска стража, штаб одреда је одлучио да се изврши организовани напад. Утврђено је да се непријатељ налази у основној школи, Среском начелству и на истуреним положајима на периферији насеља. За напад су одређене 1. посавска и 3. тамнавска чета, које су у зору, 29. августа, пребачене у Беговића шуму код Брезовице. Штаб одреда је са командама чета разрадио план и саопштио командама водова, а ови десетарима и борцима. Речено је да се борци не појављују из шуме, да никоме не говоре о акцији и да се добро припреме. Прва посавска чета требало је да напада Уб са севера и истока између пута Обреновац - Уб и Уб - Ваљево и да истури обезбеђење према Немановом мосту, ка Милорцима и на брду Вучјак. Тој чети је било додато бомбашко одељење 3. чете, јачине 20 бораца, под командом водника Животе Илића.

¹¹⁷ Мр Јован Јовановић, *Посавотамнава у НОБ*, II део, Шабац 1983, стр. 358. О овој акцији писано је и у Бидтениу Главнот штаба НОП одреда Југославије бр. 5 од 8. 09. 1941, стр. 49.

Трећа тамнавска чета добила је задатак да са 2. и 3. водом напада жандармеријску станицу и Среско начелство на правцу јужно и западно од пута Обреновац - Уб, све до месне пијаце у центру насеља, а 1. вод да продире Тврћевачком улицом до Нираковића дућана у главној улици.

Предвиђено је да се обе чете прикупе на полазним положајима 30. августа око 3 часа. Прва посавска чета код Поповића воденице у Трлићу, а 3. тамнавска чета пошто се пребаци преко реке Уба, у Радовића шуми.

Неке детаље пред напад забележио је Богољуб Танасијевић, који је тада био курир чете:

»Био сам борац 3. тамнавске чете и курир између Команде чете и штаба одреда. Те ноћи упућен сам од команде 1. чете да обавестим команданта Кочу Поповића, који се налазио са тамнавцима у Радовића шуми, да је чета спремна за полазак. Кочу сам нашао како са Добросавом и Андријом гледа секцију осветљену батеријском лампом. Написао је Влади, мислим на француском језику, почетак акције и нове знаке распознавања. Тражио је да сравнимо сатове. Борба је требала да почне у 04,30, а почела је у 04,40 часова«.¹¹⁸

Непријатељ је открио привлачење партизана варошици и одмах дао знак за узбуну. Немци и жандари су били спремни и забарикадирани дочекали напад. Од самог почетка приметна се жестока борба. Бомбаши су се приближили основној школи и почели бацати ручне бомбе. Највештији су били Алекса Поповић, Живота Илић, Предраг Тешић, Сретен Милисављевић, Богољуб Танасијевић и Милош Петровић. Немци су отворили ураганску ватру из расположивих оруђа: митраљеза, минобацача и пушака. Тамнавска чета је успела да продре у затвор и ослободи све таоце - затворенике. Забарикадирани, немачки војници у школи и жандари у згради Среског начелства, пружали су добро организован и снажан отпор и нису дозволили да их партизани потисну. Једна група жандара је успела да се успење на црквени торањ и запуца једном воду Посавске чете с лећа.

¹¹⁸ Из необјављеног рукописа Богољуба Танасијевића о Тамнавској чети.

Људи су излазили из кућа и питали шта се збива.

- Знао сам да пуца и одјекује слобода - збуњено и искрено трљајући очи говорио је Бранко Влајнић, трговац.

- Нема их много, али се не дају - одговорио му је Алекса Поповић.

Наређено је повлачење. Повлачећи се, курир није стигао да обавести групу у којој је био Павле Петковић. На срећу он је то осетио, а од једног младића је нешто касније, сазнао за повлачење.¹¹⁹

Из 1. чете погинула су три борца, а из 3. чете Драго Томић, студент, члан КПЈ. Укупно четири погинула.

О раду санитета за време напада на Уб говори запис др Јулке Мештеровић која, уз остало, пише:

»При нападу на Уб указивала сам хитну лекарску помоћ рањеницима које су извлачили из борбе и остављали у кукурузе. Рањен је и Аврам Пијаде, прострел кроз оба плутеруса, али кост није повређена. Превила сам га и ставила на кола да га евакуишу у Љубинић. Ујутру смо се повукли са Уба, јер акција није успела.¹²⁰

Трећа тамнавска чета се повукла преко Совљака, где је запалила општинску архиву и наредила председнику и писару да више не служе окупатору. Одатле је преко Брезовице отишла у Калиновац.

Срески начелник Уба »о комунистичкој активности« за месец август је извештавао:

»У току овога месеца број одметника попео се на 1.000, а поред њих у срез Тамнавски долазили су комунистички одреди из суседних срезова, који су вршили разне тероре у народу, прекопавали све друмове, порушили мостове и разорили железничку пругу код с. Непричаве и Лајковца у дужини око 2 км... 30. августа 1941. године, комунистички одреди извршили су напад на Уб у коме је било 70 жандарма и 20 Немаца, а на страни бандита око 500 који су били одбијени са великим губицима у мртвим и рањеним.«¹²¹

¹¹⁹ Из разговора Андрије Мазивићана са аутором 1951. год.

¹²⁰ Ј. Мештеровић, *Лекарев дневник*, стр. 61.

¹²¹ Архив VII, к. 148, рег. бр. 1-2-7.

После напада на Уб 3. тамнавска чета је средила своје редове, одала пошту погинулом борцу Арагу Томићу, на састанцима по водовима размотрила добре и лоше стране акције и прешла на нове задатке. Први вод је упућен ка селу Гвозденовићи, 2. вод ка Вукони и Сувом селу, а 3. вод је задржан да садејствује са деловима 1. чете у заустављању саобраћаја реком Савом. Осмог или 9. септембра брод »Словенија« је заустављен од групе бораца 3. тамнавске чете код Новог села (између Дебрца и Ушћа). Дани су пролазили у сталним извићањима према Убу и Лајковцу. Наставило се стезање обруча око Уба и одржавање политичких скупова по селима. Том приликом су бирани народноослободилачки одбори и објашњавана актуелна војно-политичка ситуација.

Седмог септембра у селу Такову (из којег је било доста бораца у чети) запитали су борца 3. чете, Свету Поповића, шта ће урадити влада генерала Милана Недића? Света је познавао старијег човека који је поставио питање. Био је увек уз режим, али и критичан према окупатору и слугама. Сећање Зорана Влајковића на тај дијалог изгледа овако:

»Чуо сам и ја, као и ти, Максимовићу, да је 29. августа, када смо припремали напад на Уб, формирана та издајничка влада, Генерал Данкелман, врховни Хитлеров заповедник у Србији, створио је ту владу, која служи Немцима, а не народу. Недић је обећао својим газдама да ће угушити устанак правих синова народа - партизана, које из беса називају 'бандитима', 'пљачкашима'. Студирао сам у Прагу, Паризу, радио у Србији, имам кућу, угледно имање, воћњак, уносно занимање. Могао сам да се оженим и да седим у кући, али ради се о пресудном трену у животу, или борба против окупатора, или покорност. Определио сам се за борбу као и хиљаде и хиљаде бораца у Србији и Југославији. А господин Недић, Аћимовић, Пећанац, Љотић су прави издајници. Седе са Немцима и њима служе. Организују изроде, лажу. Историја ће показати ко је у праву... Причаћемо о томе када буде више времена, - одговорио је Света Поповић у једном даху.

Остали прозборише:

- То је та Пета колона?

- Проклете издајнице своје домовине и песма каже.

- Јест' да су јаки и да се свете, али издржали смо и раније окупације, па и устанке, буне и ратове и сачували образ, - огласи се Максимовић и додаде да му је јасан Светин одговор, па опет настави тихим гласом:

- Нека вам се испуке жеље, Свето, али велике су силе Немачка, Италија, Јапан.

- Јесу велике, али имамо и ми савезнике у антихитлеровској коалицији: Совјетски Савез, Енглеска, Америка и сви антифашисти у свету.¹²²

ОСЛОБОБЕЊЕ УБА

Напад на Уб који је изведен 30. августа, иако није успео, створио је несигурност код Немаца и њихових помагача. Осетили су да ће уследити нови напад партизана, који су стално вршили борбене ударе на пругу и путеве од Београда, преко Умке, Обреновца, Лајковца. Саобраћај је био готово парализан. Окупаторски војници су терали мобилисане раднике да их поправе, а у току ноћи су опет били разрушени. Уб је био ван домашаја пруге и највише угрожен. Зато је 1. септембра из Ваљева дошао моторизовани одред немачког 724. пука, под чијом заштитом је немачка посада напустила Уб и повукла се у Лајковац, да ојачају тај важан железнички чвор. На Убу је остала само посада жандара и полиције, свега око 70 наоружаних људи. Штаб одреда је наредио 3. тамнавској чети да и даље врши дубља извићања ка Убу, и упућује своје водове у села око Уба. Из страха од новог напада жандари, начелство и полиција одлучују да избегну напад, па у зору 10. септембра напустили су варошицу и повукли се према Ваљеву. У селу Мургаш, јужно од Уба, испред механе Кладница, у заседи их је дочекао 2. вод 3. чете и велики број жандара разоружао без борбе. Чим су чули оштар узвик водника Стевана Бороте одмах су

¹²² Зоран Влајковић испричао аутору у Убу 1951. год. када су прикупљени подаци о НОБ у том крају.

подигли руке у вис и узвикнули: »Предајемо се, нисмо ми криви већ Немци«. Јадно су изгледали, погнутих глава. Очекивали су да ће им бити строго суђено.¹²³ Свих 67 разоружаних жандара су саслушани и пуштени кућама. Неки су продужили у Ваљево, а неколицина, чије породице су живеле у Убу, вратили су се у УБ.¹²⁴

Начелник, полицијски агенти и неки други сарадници окупатора, још раније су напустили УБ.

Тако је УБ остао без непријатељских снага. Симпатизери и скојевци су се радовали и брзо бициклима пошли да то јаве партизанима. Команда 3. чете оставила је мање заседе на свим прилазима Убу, а главнина чете, око 8 часова ујутру, песмом је ушла у УБ. Одмах по уласку у УБ чета се окупила и постројила у центру варошице, на пијаци, код споменика палим борцима у Првом светском рату. Ту је командант одреда Коча Поповић извршио смотру бораца и одржао кратак говор. Око бораца се окупила омладина и грађани, а дошли су и људи из околних села. Нахпла се и музика; стигли су трубачи из Богдановице. Народ је тражио да им неко од партизана говори. Са једног изнетог стола из оближње кафане говорио је Бора Марковић, политички комесар одреда. Није очекивао толико света и прави митинг.¹²⁵ Он је окупљеном народу, уз остало, рекао:

- Дошла је слобода, али од свих нас зависи докле ће трајати. Негхријатељ је јак и лако би ми са бкупатором да није слугу, издајица, потурица, петоколониша. Сви ови борци, које је Тамнава дала, пошли су добровољно да се боре. И нису сами. Са њима има Београђана и младића скоро из свих крајева Југославије. Ваша помоћ је драгоцен: сакупљајте преостало оружје од бивше војске, опрему, дајте храну, као и до сада, бирајте и поштујте нову, вашу власт - народноослободилачке одборе.¹²⁶

Бора је знао да распали људе, да погађа њихове мисли и да ставове КПЈ, закључке и прогласе популарно и разумљиво тумачи, улива веру и позива одмах у акцију.

¹²³ По сећању Андрије Мазињанина, 1945. у Убу.

¹²⁴ Архив VII, к. 26, рег. бр. 24/1.

¹²⁵ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 108.

¹²⁶ Живан Ранисављевић је ово испричао аутору 1945. год. у Убу.

Такав је био и тога дана на Убу. Л>уди су га слушали и веровали му.¹²⁷

У Убу је заплењен архив Среског начелства, књига војних обвезника, порески спискови и књига сумњивих лица, а уништена је архива у општини. Ухапшени су петоколонаши Добросав Марјановић, председник општине, Бора Станковић Цујка, полицијски писар, Зеленски, судија и Драган Михаиловић, деловоћа у општини.

Истог дана, у вечерњим часовима, штаб Посавског одреда, издао је:

»Заповест за град Уб и околину

На источном фронту широм Европе стање је безизлазно за немачке фашистичке разбојнике; они су у целој Србији опкољени од партизана и морали су се повући из Уба. Такође и жандармеријски поручник и његове верне присталице морали су се повући.

Почев од данас стављају се ван снаге све наредбе окупационих власти и њихових слугу. У овој новој ситуацији Команда Посавског народноослободилачког одреда наређује:

1) Сво оружје, муницију и ратни материјал до 12. 9. 41. у 21 час предати организацији народноослободилачког одреда, којој оружје није потребно у окупационе сврхе већ за национално ослобођење. Ко до наведеног рока не преда оружје сматраће се издајником српског народа и ослободилачке борбе и биће стрељан.

2) Свака пљачка, крађа и присвајање туђе имовине казниће се смрћу.

Место предаје оружја је основна школа у Убу.

10. 9. 41.

Уб

Команда

Посавско народноослободилачког одреда¹²⁸

Сутрадан, 11. септембра, командант Посавског партизанског одреда издао је наредбу у којој су истакнути ос-

¹²⁷ Изјава Србољуба Јосиповића у предузећу »Бора Марковић« у Забрежју, 1947. год.

¹²⁸ Архив VII, микрофидм НАВ-Н-Т-315, ф—2237/861. Документ је доспео у штаб немачке 704. пешадијске дивизије и преведен на немачки језик 15. септембра 1941.

новни задаци новог народноослободилачког одбора **Уба** и шире, на целом ослобођеном подручју. Она гласи:

»НАРЕДБА БР. 2 ЗА ГРАД УБ

За хитно извођење радова и ради задовољења становништва и партизанских јединица формира се Одбор народноослободилачког фронта од 5 - 6 угледних, патриотски настројених и разумних грађана без обзира на њихов бивши и садашњи политички став. Формирани комитет преузима команду над јединицом (мисли се на један вод - прим. аутора) бораца за слободу. Што ее тиче рада ове јединице комитет ће добити инструкције од надлежне команде.

1.) Организација административног дела народне службе.

2.) Командујући помоћни орган за одржавање чистоће и реда може користити људе који су већ били у служби, а који се нису компромитовали за време немачке окупације.

3.) Установљава се судски орган који је овлашћен да обавља судске послове између становништва и народне службе.

4.) Старање за сиромашне.

5.) Брига за породице погинулих, жртава окупационе власти и њених слугу и за породице ратних заробљеника.

6.) Организација за обезбеђење производње животних намирница.

7.) Обезбеђење везе са позадином како би се осигурао довоз животних намирница и поштански саобраћај.

8.) Пољопривредна и шумарска организација.

9.) Снабдевање избеглица: новац заплешен из фонда за избеглице надокнадиће народноослободилачки одред, од тога ће се поделити онолико колико је потребно.

10.) Регулисање цена. Пажња ће се посветити индустријским производима и животним намирницама.

11.) Брзо отварање школа, обезбеђење залиха дрва, станова за наставнике, наставних просторија у корист становништва.

12.) Организовање наставе за неписмене одрасле.

13.) Организовање књижица које треба да најширим слојевима народа донесу културу.

14.) Санитетска и лекарска служба за опште добро тако да лекар буде добро плаћен и његова добробит осигурана.

15.) Незапосленима дати посао, ако то не успе пружити им помоћ.

16.) Снабдевање свих тако да се обезбеди опште благаостаје свих радника.

17.) Ширење књижевности која служи слободи народа.

18.) Постављање звучника да би се чула Москва и Лондон.

19.) Електрично осветлење, строго замрачивање.

20.) Рад и посао, за безбедност се гарантује и јединицама партизанског одреда у околини Уба и у целој Посавини и целом Тамнавском срезу.

11. 9. 1941.

Командант Посавског

народноослободилачког одреда¹²⁹

У то време је већ било присутно и у употреби Упутство Штаба Посавског одреда о народноослободилачким одборима. Та наредба је примењивана у раду, како на Убу, тако и у селима. Отпочео је да ради и Срески народни суд. Промењен је само председник. Једанаестог септембра изабран је и Народноослободилачки одбор у Убу. На пијаци, у центру варошице, позвани су грађани да се договоре о људима које желе изабрати у нову народну власт. На збору су присутним грађанима говорили Андрија Мазинанин, Душан Даниловић и Светислав Пандуровић. Говорили су о ситуацији у свету и у Југославији, о развоју народноослободилачке борбе у свим деловима Југославије и о улози и задацима народноослободилачких одбора као зачетака нове народне револуционарне власти.

- Хоћемо да бирамо поштене људе, без обзира којој партији припадају - огласио се весело, да прекине тишину, Милош Селаковић, трговац.

После говора изабрана је комисија која је изашла са листом кандидата за одборнике. Сви су прихватили пред-

¹²⁹ Архив VII, микрофилм, НАВ-Н-Т-315, ф-2237/862. Наредба је умножена на шапирографу и раздељена у Убу и ослободеним селима.

лог. Гласали су дизањем руке. У НОО одбор су ушли: Бранко Влајнић, трговац, Славко Бихондић, Реља Алексић, Гојко Доброљски, Степан Арсенић, Мика Васић и Милорад Миливојевић, свештеник.

Заробљени жандари су одведени у штаб одреда који се налазио у селу Радљеву, у Јеремића кућама. С њима је приведено неколико цивила, осумњичених да су сарађивали са окупатором. Сви су саслушани. Командант одреда Коча Поповић је сваког заробљеног питао да ли зна због чега је доведен у партизански штаб. У једном тренутку један од приведених обратио се Кочи речима:

- Добар дан, господине Поповићу.

- Извини, друже, нисам је господин Поповић већ друг Пера - одговорио му је командант одреда.

- Ја Вас врло добро знам, господине Поповићу - упорно је наставио Убљанин - пошто сте Ви мени на војној вежби били командир чете. Ви сте професор. Ваше име је Коча Поповић.

Коча је био упоран тврдећи да је његово име Пера и да га зову Шпанац јер је учествовао у шпанском грађанском рату, што је на крају поколебало Убљанина и он је заћутао.¹³⁰

• : ' 4

¹³⁰ Миливоје М. Јелчић, Зборник сећања, *Устанак народа Југославије*, Београд, књ. VI, стр. 749 и 750.